

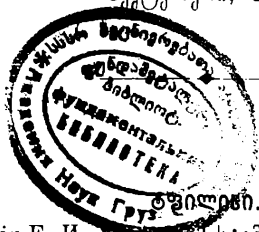
თ ვ ი უ რ ი

პრეპედი

წელიწადი პირველი.

№ II

სექტემბერი, 1897

Типография Е. И. Хеладзе. | სტამბა ექვთიმე ივ. ხელაძისა, 1897.

Дозволено цензурою Тифлисъ, 30-го сентября 1897 г.

შინაარსი

გ ა ნ ე ო ფ ი ლ ე ბ ა I

I	თ. ნ. დიასამიძის სახსოვრად ლექსი	33-1
II	უბრალო საუბარი („კრებულის“ ფოსტა)	5
III	მოხუცი და ახალგაზდა, ლექსი.	11
IV	მეღია, დრამა	15
V	შენიშვნები	105

გ ა ნ ე ო ფ . II

VI	ჭუთათლის სიზმარი (ისტორიული ოც- ნება)	1
VII	სიკვდილი, მოთხრობა	9
VIII	სულიკო, ლექსი	31

გ ა ნ ე ო ფ . III

IX	შავშეთი, (ეთნოგრაფიული, სტატისტი- კური და ისტორიული წერილი), მასალა წარმოდგენილია ზ. ჭიჭინაძისაგან.	1 — 49
X	ბანცხადებანი	

თავ. ნიკო დიასამიძის სახსოვრად

ქალაჩუნა, ენა ტკბილი,
გაიძვერა მოუხარი
ყველას მოსწონს ცხოვრებაში
და ბევრიც ჰყავს მეგობარი!..

ზირში მთქმელი, უბოდიშო,
თავ-მომწონე, უშიშარი
ბევრს არ უყვარს, რა თქმა უნდა,
და ცოტაც ჰყავს მეგობარი!..

ესეები ყველა ვიცი,
მოვლილი მაქვს მთა და ბარი;
კარგათ ვატყობ, სადაც არის
უპირბაძო მეგობარი.

შენც ვიცნობდი... ფიცხი იყავ,
თავ-გამწევი, მეტი ჩქარი,
მაგრამ ძვირად შემსვენდრია
შენებრ წმინდა მეგობარი!..

ლსინში კარგი, ჭირში მარგი,
ზირის-კაცი უტყუარი,
სიძარტლის დროს საიდუმლოდ
თვით მტრებისაც მეგობარი!..

საზოგადო ჩვენი საქმის
თანამტრმნობი უებარი,
ავის მტერი სიტყვით, ქცევით,
კარგის— გულით მეგობარი.

კარგი ბუბა, მეოჯახე,
კარგ ცოლ-შვილზე გადამკვდარი,
მეზობელი მეზობლების
მოყვარული... მეგობარი.

ერთი ხიდან გაკეთდება
როგორც ჯვარი, ისე ბარი,
ხშირათ ერთ და იმავე საქმეს
მტერიც ჭყავს და მეგობარი...

და შენც, ძმაო, დალატობამ
საქმე გიჟო საოცარი:
მტრებს შეასხა ფრთები მხოლოდ
და ცრემლებს ღვრის მეგობარი.

მაგრამ მანც შეუნდვე მტრებს,
მოიგონე მაცხოვარი!..
ის, ვინც იყო გაუჩინებლად
მტრის და მოყურის შეგობარი.

უბრალო საუბარი

(კრებულის ფოსტა)

გამოვიდა თუ არა ჩვენი ჟუნალი, ყოველი მხრიდან მოგვდეს შენიშვნები. მოხარული ვართ და ვმადლობთ შემნიშვნელებს! რაც ჭკუაში დაგვიჯდება, მორჩილად მივიღებთ და ვიხელმძღვანელებთ შემდეგ ნომრების გასაუმჯობესებლად; რაც არა და, იმაზე ჩვენს აზრს წარმოვსთქვამთ და ვუპასუხებთ ხოლმე ჩვენ კეთილის მოსურნეებს აქვე ჟუნალის „ფოსტით“ ამგვარად:

შეგთბახს. იწერები: „შენ ნაწერებს თითქოს რაღაც აკლიაო“. აკლია კი არა მეტიც არის, მაგრამ ნუ დაივიწყებ ქართულ ანდაზას: „არაობას ცხრა უღელი ხარი სჯობიაო“. თურმე ერთ გაკეთებულ გლესს ბოსელში ფოცხვერი შეუვარდა და ისე გაუფუჭა ნახირი, რომ თვრამეტა ხარის მეტი აღარა გადარჩენია-რა. მეორე დღეს, რომ შეიხედა ბოსელში პატრონმა, ღმერთს მადლი შესწირა და სთქვა: „არაობას კიდევ ცხრა უღელი ხარი სჯობიაო“.

„მეც პოეტს“. ძალიან ვწუხვარ, რომ „კრებულში“ დაბეჭდილი ლექსი „ფუტკარი“ არ მოგწონებიათ, თუმცა-კი, როცა იმას ვთხზავდი, თქვენ სრულიად არ მყოლიხართ მხედველობაში! და რაც შეეხება იმას, რომ ის „ფუტკარი“ წერიმალნი რამეა, ახლა თქვენ დასწერეთ დათვზე და ეგება სხვილმანი გამოგივიდესთ. მე-კი აღარ მაწერინებენ დათვებზე.

თამარ ღაზნელს. ჩემს ლექსს „მინც ჩვენია“, მიკვირს რათ და როგორ გაუჯავრებიხართ? თამარ დედოფლის მიმგზავსება და მთვარის შედარება არავეისთვის, მგონი, საუკადრისო არ უნდა იყოს. და რომ კიდევ იყოს, თქვენ რაო? „აშოროს“ გეტყვით, ჩემს დღეში მე ღაზნში არ ვყოფილიყო და არც არავეის იქაურ თამარს ვიცნობდე!.. თქვენმა წერილმა ერთი ამბავი მომაგონა: ერთი ვინმე იერუსალიმში მიმავალი თანა-მოგზაურს ეძებდა და გაზეთში გამოაცხადა. მეორე დღეს მიადგა უცხო კაცი და ბოდიში მოიხადა: „მართალია, ვაპირებდი იერუსალიმში წასვლას, მაგრამ აღარ მავდივარ და ნურას უკაცრავათო!“.. სამგზავროთ გამზადებულს გაეცინა და უთხრა: „ბატონო ჩემო, მე არც თქვენი ცნობა მაქვს და არც თქვენი სურვილი მცოდნიაო და რათ სწუხდებით, რაზედ იხდით ბოდიშსაო!..“ ჩემო უცნობო ბატონო თამარ ღაზნელო, თუ უკაცრავათ არ გახლდეთ, თქვენც სწორეთ ამ უცნაურ მგზავრსავით იქცევით!..

გურჯულს. იწერებით: „ბაში აჩუკი“ ძალიან კარგია, მაგრამ სათაური არ უვარგა: „აჩუკი“ კი არა, აჩიყი უნდა იყოს, რადგანაც თავ-შიშველს „აჩიყი“ ნიშნავს და არა „აჩუკაო“. ადვილი შესაძლებელია, რომ ეგ მართლა მაგრე იყოს; მით უფრო მჯერა, რომ, როგორც თქვენს ქართულ წერილს შევატყვე, თათრული უკეთ უნდა იცოდეთ, მაგრამ მინც ერთი ამბავი უნდა მოგახსენოთ: ერთმა ჩვენებურმა თავადმა შეილი მონათლა და აღმირალი დაარქვა. მეზობელმა დაუწუნა და უთხრა: ზღვაში ან ზღვის პირად რომ დაბადებულყო ეგ შენი შეილი, მაშინ უნდა დაგერქმია აღმირალიო და რადგანაც ხმელეთზე დაბადებულა, „დენერალი“ უნდა დაგერქმიაო!— მაგაზე რათა სწუხარ—უბასუხა ვაჟის მამამ,—როცა შენ გე-

ყოლოს ხმელეთზე ვაჟი, ღენერალი იმას დაარქვია.

პედაგოგს. წავიკითხე თქვენი ეპისტოლე და ბევრიც ვიცინე. განსაკუთრებით მასიამოვნა თქვენი წერილიდან შემდეგმა ადგილმა: „მე, როგორც გამოცდილ პედაგოგს, დამეჯერება, რომ თქვენი „ზეპირ-სისტემაობის“ განყოფილება უადგილოა ჟურნალში. ჩვენ თქვენგან გამოსაღვიძებელს რამეს ველოდით და არა დასაძინებელს. ზღაპრებს განა სხვაგან კი ვერ გავიგონებთ? სოფლებში მაგის მეტი რაღა იცინა? აბა, რა დასაბეჭდი იყო მისთანა უშინაარსო და უთავ-ბოლო რამ, როგორც „ბროწოულის წყარო!“ — მაგ გვარი რამ ჩვენ ცოტა გაგვიგონია?“

ამასთანავე განა ადგილი უნდა ჰქონდეს თქვენს გამოცემაში ამაოთ მორწმუნობას? მაშინ, როდესაც ეკონომიური საკითხები თვალში გვეჩხირებიან, თქვენ გამომდგარხართ და ხალხში ამაო მორწმუნობას ავრცელებთ, უაზრო შელოცვებს ჰბეჭდავთ და სხვანი!.. ბატონო პედაგოგო! დიდი მხიარული ვართ, რომ ინსტიტუტი გათავებიან და დიპლომიც ხელში გიჭირავთ!.. მოგვილოცავს!. მაგრამ ეგ ქალაღზე დაწერილი დიპლომი სამსახურში შესვლის დროს დაგჭირდებათ... შეინახეთ!.. და ჩვენ კი მისთანა დიპლომს უფრო ვუჯერებთ, რომელიც ტვინზეა დაწერალი და ნურაფერს უკაცრავად, თუ თქვენი შენიშვნები ვერ მივიღოთ..

დარწმუნებული ვართ, რომ ზღაპრები ადრევეც გექნებოდათ გაგონილი, მაგრამ მაგარი ის არის, რომ გაგონება და შეგნება სულ სხვა-და-სხვა ზმნაა. ზღაპარი „ბროწოულის წყარო“ უთავოდ არ მოგეჩვენებოდათ, რომ სარკის წინ არ მდგარიყავით!.. და რაც შეხება დაძინებას, მოდი მოვიყვანოთ ყმაწვილები, ეგ „ბროწოულის წყარო“ წავუკითხოთ და თქვენი პედაგოგიური ნაწერებიც

და რომელმაც უფრო აღრე დააძინოს, ის დარჩეს გამტყუნებული!

ა...ს. დიდის სიამოვნებით ავასრულებდით თქვენ სურვილს, რომ შეძლება იყოს, მაგრამ თვალი დაუდგეს სიღარიბეს!.. ოთხი საკუთარი შემკრებელი გვყავს ზეპირგადმონაცემების და მათ სასყიდელსაც თუ აუფედით, ისიც დიდი ღვთის წყალობა იქნება. თუ მომავალში საშუალება გვექნება, მაშინ პირველ თქვენ მოგმართავთ. მანამდე-კი ნუ დაივიწყებთ ანდაზას: „აჩქარებითა სოფელი არავის მოუქამიაო!“

გ... დ... ს. კეტის დრო გადავიდაო, იწერებით, და ჩვენც იმავე იარაღით უნდა ვიბრძოლოთ, რა იარაღითაც მტერი გვებრძვისო! როგორ, თქვენი აზრით, მკბენარი რომ გვაწუხებდეს, ჩვენც მკბენარებად უნდა გადავიქცეთ? შე დალოცვილო, აქა და ფილოქსერა ვენახს აფუჭებსო, დიდი და პატარა ყველა ფეხზე დგება, რომ გადავრჩეთ ჭირს და იმაზე უფრო დიდსა და მავნებელს მოვლინებას-კი გაუწუმდითო, ბძანებთ, და აქ სად არის ლოლიკა? თუ კი პატარა მტერს, პატარა ჭიას საჭყაპველებით უშხაპუნებთ შაბიამანს, უფრო დიდ მავნებელ—ონაფარს რომ ერთხელ შეგუშხაპუნოთ, ვითომ რა ცოდვა იქნება?!

ყველას. რადგანაც ყველას პასუხის ცალ-ცალკე გაცემა შეუძლებელია, დასასრულ, ყველას ერთად მოვახსენებთ შემდეგ ამბავს: ერთ კაცს თვალი ატკივდა. შეხვდა ერთი მეგობარი და უთხრა: კაცო, სიცივე დაგკრავს, გაწყენს და რატომ თვალს არ აიხვევო? დაუჯერა და აიხვია. გაიარა ცოტა კიდევ, შეხვდა მეორე და გაიკვირვა: ჩემო ძმაო, როგორ არ იცი, რომ მხურვალეობა აწყენს თვალს, სიგრილე ურჩევნია და აიხსენიაო! დაუჯერა იმა-საც და აიხსნა. მესამემ ურჩია: თბილი წყლით იბანეო.

მეოთხემ — ცივი იხმარეო და სხვანი. ვინც-კი შეხვდა, ყველამ თითო რამ ურჩია და ისიც ყველას უჯეროდა. და ისე აწვალა თვალი, რომ ბოლოს სულ დაუდგა. რომ კვდებოდა, შვილებს ანდერძი დაუგდო: „შვილებო, რჩევა ყველას ჰკითხეთ, მაგრამ დაჯერებით-კი ბევრს ნუ დაუჯერებთო“. ამისი არ იყოს, ჩვენც რჩევას ყველასა ვსთხოვთ და თუ დაჯერებით სულ ყველას ვერ დავუჯეროთ ხოლმე, ნურას უკაცრავათ.

მ. ხ. უცია და ახალ-გაზღვა

(ვეუღენი ვ. წ-სას)

ბუღბუღს ეუწს ვუგდებ, ვარდსა ვჭკრეტ,
ორთა შუა მუქეს გონება,
თაყვანის ცემა ერთის მსურს
და მეორესი მონება.

მსურს, მაგრამ მარტო ჩემ სურვილს
რა უფლება აქვს? რა ძალა?
შარბათი სიურძემ წარმტაცა,
სიბერეს მოაქვს სამსალა...

ტრფობის ბუღუა შვენება,
თავდები სიჭაბუკეა!..
და ეს ორივე აკლია,
ვისაც ჭაღარა უძეია!

მე კი ეს ჩემი ჭაღარა
მაფრთხილებს, გული-კალია,
ოცნებას მიკლავს, სურვილს წყლავს,
როგორც წესი და ვალია!..

ვის ეტრფი? — ძენურჩულეებ,
რა ზრის თქვენში საერთო?
მას ღზინი ღზინზე მოელის,
შენ ჭირი ჭირზე დაგერთო!..

სიჭაბუკე და სიბერე
ორი სსვა და სსვა კიდევ:
ერთი რომ ჯახჭვით აბია,
ძეორე ბეწვზე ჰკიდია!..

ის გასფხულის იაა,
გარს ეხვევიან ვარდები!..
შენ — შემოდგომის ფოთოლი,
სიო კკრავს, ჩამოვარდები!..

და გაძრა ტრფობის აუსი,
კულში ძველი-და ზრსია;
შიე გადასული ამბავი
თვალ-მარტალიტათ მარსია!..

მოდგება ცნობის მოუვარე,
თან გადმოჰყვება სურვილსა,
მაგრამ უკანვე იქცევა,
რომ ვერ მოიკლავს წეურვილსა!..

სიჭაბუკესეე მიძარტავს,
მასთან დაიჭერს კავშირსა,
ზატარა ნაწერწკალი სჯობს
დიდს, მაგრამ ცივისა ნახშირსა!..

მამხილებს, მაგრამ ჯერ მანც
გული არ იშლის გულობას:
თვალს ურჩევს მხერით დატკობას
და ენას მოცრეულობას...

მეფიანა¹⁾

სუთ-მთქმელებიანი დრამა.

გოგამელი პირები:

- 1) იათა, კოლხეთის მამასახლისი.
- 2) გეჭადა, მამასახლისის მეუღლე.
- 3) მედია, მათი ასული.
- 4) ასაირ, მათი ძე.
- 5) თირთა, იათას და.
- 6) შიძა მეჯასაძე.
- 7) ჭუჭუდა, მედიას დობილი.
- 8) ააზონ, ბერძნის მთავარი.
- 9) მოჭრი, შოჭიდავე.
- 10) ქლაბი, მჭედელი.
- 11) მთაგარ კაბდელა.
- 12) ტყვე.
- 13) სახლო-ხუცესი.
- 14) მოცაქული.
- 15) გამწაგებელი.
- 16) მოხრობელი.
- 17) სასახლის კაცები ორივე სქესის.
- 18) ხალხი და კაბდელები.

მოქმედება პირველი

ს ც ე ნ ა

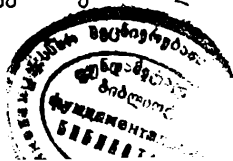
(ბუხრიანი და სარკმლიანი ძველებური ოთახი)

გამოსვლა I-ლი.

შაშა. (კვარს ანთებს).

რა საოცარი რამ ლამე იყო!..
აქ ირყეოდა მთლად მთა და ბარი,
და იქ ქვესკნელი ისე კვნესოდა,
თვითქოს ჯოჯოხეთს აეშვას ზარი!..
ზესკნელ-ქვესკნელის ბანის მომცემად
ცა, მრისხანებით გაღმომქუხარე,
აღიადებდა ქვეყნის გასაჭირს
და დედა-მიწა თრთოდა მწუხარე!..
ტანჯვის დროს წამიც საუკუნეა...
თვითქოს ჩაჰყლაპა ნათელი ბნელმა,
სანამ მეორეთ არ დაიყიელა
ტკბილ-განთადის მახარობელმა. (დაფიქრდება)
ამირან-გმირო, მთა და ბარს არყევ!..²)
ეს ყველაფერი შენი ბრალია!

2

მაგრამ ძნელია ჯაჭვის გაწყვეტა,
სანამ ღმერთები შენზე მწყურალია!..

და თუ ახლაც-კი არ მოგიტხრია
ის უცნაური საჯაჭვო პალო,
ამიერიდან მაგ შენს სატანჯველს
აღარ ექნება კეთილი ბოლო!..

(აღმოსავლეთისაკენ გააღებს სარკმელს და იხედება)

ბნელა!.. ჯერ კიდევ არა თენდება (დაიჩოქებს,
ხელებს ააპყრობს).

ო, მზეო!.. მზეო!.. მალალთა შინა
ხილული, მაგრამ მიუწდომელი
რომ აგიგია ბრწყინვალე ბინა,
შენ გევედრები ქვეყნიუ ცოდვილი:
შუქ-დიდებულო და გულ-მხურვალე,
წინა მორბედი შენი ვარსკვლავი
გამოგვიგზავნე!.. ისწრაფე მალე,
რომ ცის კამარას გაულოს კარი,
ააელფეროს მისი ლაქვარდი
და შენს სავალ-გზას, მნათობთა-მნათო,
შენ სადიდებლად მოჰტინოს ვარდი!..
შენც ამობრწყინდი და უთვალავი
ისარ-სხრეები მალლით დაგეტყორცე!..
მით, სამკურნალოდ, შეშინებულ გულს
ტკბილი ნუგეში თან შეახორცე!..
მაშინ ყოველი შენი მმოსავი
ფერხულს დაბამს, დასძახებს „თინას“^ჰ)
და შენც, მაარსო ყოველთა არსთა,
ზეშემოფრქვევით გეტყვის „მზე-შინას“.
ნუ მოიფარებ პირ-ბადეს რისხვით,
რომ ერმა არ სთქვას: არ გვიხილაო

და აღარ მოსთქვას, საკინძ-ჩაწყვეტით:
„ო, დილა, დილავე, ო, შავ-დილაო!..“.
(დაემხობა და ლოცვილობს)

გამოსვლა II-რე.

ისივე და თირთა (გამოდის მეორე ოთახიდან შემკრთალი)

თირთა.

ხომ არ მომკვდარა, საპრალო, შიშით
ასე თავ-დაღმა რომ დამხობილა?
ვაი მას, ვინც ამ უგნური ქვეყნის
ბუნდში გაზდილა, ბნელში შობილა!..
ძიძა!

ძიძა (ადგება)

რას ბრძანებ, ბატონის დაო?

თირთა.

რას განართხულებარ? რა ამბავია?

ძიძა.

ლოცვად ვიდექი, ჩამოვატყუე⁴)
სადაც-კი ჩვენი სალოცავია!..
ამდგნი ხნის ვარ და ჯერ არ მახსოვს
ლაშე ამ გვარად გარისხებული!..

მიკვირს, რომ შიშმა არ გადამრია
და კიდევ შემრჩა აწ პირში სული!..

თირთა (იციინის)

ცხოვრების ჩარხი, რიგზე მბრუნავი,
ცოტა ხნით ოდნათ გამრუდებული,
ისევე ჩადგა სწორ-კალაპოტში,
რომ დაიმშვიდოს ქვეყანამ გული...
და რაღას შიშობ? მორჩა, გათავდა!..
ხომ ხედავ დაცხრა ცა და ქვეყანა?..
ბედის ვარსკვლავი თუ არ მომწყდარა,
დაუშავდება კაცს რამე განა?

ძიძა.

თათლი მაგ შენს პირს, გასახარელო!..
ყველა შენ უკეთ მოგეხსენება!.. (ცოტა ხნის უკან)
შიშის ბუდე ღამის წყვილი
და შორსაც არის ჯერ გათენება!..

თირთა.

რაღა შორს არის? მამალი ყივის,
ღამე მაგდენიც არა დარჩა რა,
ღროა წახვიდე ქალიშვილებთან,
გამოადვიძე ორივე ჩქარა!..
მორთე-მოკმაზე ჩვეულებრივად
და გამოაწყვე, როგორც იცოდე,
თიხის ჭურჭლები გამოურეცხე,
ისარ-კაპარჰიც თან მიაწოდე.
(ძიძა გაღის. თირთა, დაფიქრების შემდეგ).

დღეს გაზაფხულის ბუნიაობა
დადგა და ღამე დღეს უსწორდება;
არც ნათელს, არც ბნელს არ სურს დაკლება,
საზღვარს არც ერთი აღარ შორდება!..
ამ დროს მიწის ძვრა და ზღვათა დელვა
ჩვეულებრივი არის მოვლენა!..
მაგრამ წუხელი კი მეტი იყო
და გაგვიწირავდა მრისხანე ზენა,
რომ უჩვეულო და უცნაურ ძალს
არ მოეხიბლა ცა და ქვეყანა:
გაისმა რაღაც უცხო საკრავის
საამო მღერა, ვით ტკბილი „ნანა“,
მან გაიტაცა მთელი სამყარო,
შეწყდა მდინარე, შეჩერდა ქარი
და ყურს უგდებდენ სულ-განაბული...
აღარ იძვროდა არც მთა, არც ბარი!.. (დაფიქრდება)
მიყვირს, ვფიქრობ და ვერ გამიგია:
რა უნდა იყოს, რა საგრძნევლო,
ჯერ არავისგან არ გაგონილი
ჩვენ ქვეყანაში, ხმა უჩვეულო?..
თუ რომ მთიები არ ჩამოსულან
მალლით ამ ქვეყნის დასამშვიდებლად,
მაშინ ორთეოზ⁵) გამოგვჩენია
აქ ჩვენც კოლხეთის გასადიდებლად!.. (დადის და ფიქ-
რობს).

ბამონცლა III-მე.

თართა, მედია და მუშუდა.

(გამოდინან, ხელში თიხის პატარა ჭურჭლები უჭირავთ და მხარზე ისარ-კაპარტი აქვთ გადაცმული. უკან ძიძა მოსდევთ.

თინათ.

გამოწყობილან?

ძიძა.

მღვიძარი დამხედენ.

თინათ.

არ გძინებიათ?!. მაშ უნდა გკითხოთ:
ნაშუალამევს ტკბილია ძილი!
თქვენ-კი ფხიზლათ ხართ და რამ დაგიფრთხოთ?

შეჯიას.

რამ და სიზმარმა, ჩემო მამიდა!..

თინათ.

სიზმარმა?!

შეჯიას.

დიახ, ჩვენება ვნახე.

თინათ.

რაც გაგახსენდეს, ნურას დაფიცავ,
მიაშბე, შვილო, და დამისახე!..
ზოგი სიზმარი ამ ქვეყნიური
ხარბი ოცნების მონადენია,
ზოგიც ციური განცხადებაა

და მნათობისგან მონათუნია!..
გარჩევა უნდა მათ ერთმანეთში
და მერე ახსნა... ეს არც ძნელია:
გონების შუქი იქ უფრო გასქრის
და გაანათებს, სადაც ბნელია.

მედაა.

მართლა, რომ რაღაც ჩვენება იყო,
ცხადის ნამზგავსი, გასაოცარი:
მიწა იძვროდა და მასთან ერთად
მთლად ირყეოდა სულ მთა და ბარი!
უნდა ქვეყანა მტვრად ქცეულიყო!..
სიკვდილს ველოდი გულ გახეთქილი,
მაგრამ უეცრად რაღაც საკრავის
გაისმა ჟღერა წყნარი და ტკბილი...
გავედი გარეთ, ძუძუდაც გამყვა;
მალლა ჰაერში გაისმოდა ხმა
და მიწაზედ-კი იქვე, მახლობლად,
იდგა უცნობი, საარაკო ყმა!..
მისმა დანახვამ მე თვალი მომქრა
და დამებეჭდა გულის ფიცარზე!..
თავ-ბრუ დამეხვა... რომ წავებარბაცდი,
იქვე სიჩქარით მივეყრდენ კარზე...
შემომაჩერდა, დიდხანს მიყურა,
არ მაშორებდა აღარც ის მე თვალს!..
პირველად ვგრძნობდი უჩვეულოსა,
მაგრამ შემბორკველ... უმაღლესსა ძალს,
აღარ მქონია მე საკუთარი
აღარც სურვილი და აღარც ნება!..

სიკვდილ-სიცოცხლე, არარაობა
ჩემთვის სუყველა იყო ოცნება!..
ბოლოს წავიდა ის უკან-უკან,
ხელით მანიშნა, რომ წავყოლოდი,
მაგრამ მე ვიდექ ესე უძრავად,
თითქოს ზედ თავზე მწოლოდეს ლოდი...
სად, ან ვინ ვიყავ, — აღარ ვიცოდი!..
აღარც ცა იყო ჩემთვის, არც მიწა!..
ამ დროს კალთაში ჩამავლო ხელი
ძუძუდამ და — მეც გამომეღვიძა...
მაგრამ ზღვიძრსაც ისევ მესმოდა
ხმა მომხიბლავი!.. მიძგერდა გული!..
ძუძუდაც თავზე მადგა მღვიძარი,
უძრავად, უხმოდ, გაშტერებული!..

თიხთან.

ეგ ხომ კეთილად ასახდენია!..
მე მაგგვარ სიზმრებს უბრალოდ ვსახავ:
გაჩნდება ვინმე აქ საჭიდაოდ
შენი გულისთვის და იმას ნახავ.

მეფია (შეზინებული)

არა, მაჰიდა!.. მე ეგ არ მინდა...
რომ იქიდაოს არც შეიძლება!..
იმისთანაებს არ შეეხება
ჩვენი პირობა და ჩვეულება:
ის მიწის შვილი არ არის, ვფიცავ,
თვით მნათობია ცით ჩამოსული!..

ღმერთი ძლიერი და შვენიერი,
მხოლოდ დროებით სხეულ შესხმული!..

თიწთა.

უი, გეთაყვა, დამიდგეს თვალი,
რა უცნაურად აღელვებულხარ!..
ფხიზლად ფრთხილი და წინდახედული,
ძილში რა მალე მოტყუებულხარ!..
ამდენ ხანს როგორ ვერ გამოერკვი,
უბრალო სიზმრით გატაცებული?

მედაა.

ყურში მიწივა ის საამო ხმა...
ვერ მოვიბრუნე, არ იქნა, გული!..

თიწთა (ძუძუდას)

შენც გაიგონე?

ბუბუდა.

კი, ქალბატონო,
მეც ყურს ვუგდებდი გაოცებული.

თიწთა.

შენ ძიძავ?

ძიძა.

არა, რას გავიგებდი,
ღამფრთხალი, შიშით გატაცებული!

თირთა.

სჩანს, რომ ესენიც მოტყუებულან
მეტის სურვილით... ქარბი გულის თქმით:
გაზაფხულია, სისხლი თამაშობს
და უჩურჩულებს ყურებში სხვის ხმით...
(ქალიშვილებს) ნუ აპყოლიხართ მაგ ფუჭ-ოცნებას,
უსაქმურობის უკუღმართ ნაშობს!..
ჩვეულებრივად რომ მოემზადოთ,
საქმეს შეუდგეთ, ახლა ისა სჯობს.
სანამ ფუტკრები მძინარ ყვავილებს
გაალღვიძებდენ ბზუილით მწარით
და ამოსწოვდენ გულიდან სიტკბოს,
თქვენ უმალ მოდით და დაასწარით,
რომ უხმარ-ბამბით ამოუწმინდოთ
სუნნელოვანი, ცვრიანი გული!..
ის ამირანის ცრემლები არის,
მარგალიტებად ზე-დათხეული...
რომ გაიჟინთოს ბამბა სრულიად,
ჩასწურეთ ხოლმე მაგა ქურჭლებში.
მაგაში ჩავლეს მეც სამკურნალო
წამლებს, გასაჯდომს რბილსა და ძვლებში.
(ჩამოიღებს ჯამს) ახლა მოდით და ჯამში ჩაუწეთ
თქვენი ისრები!.. შეასვით შხამი,
რომ გაკაწრულმა მაგითი მტერმა
ველარ იცოცხლოს ვერც ერთი წამი.
თუ დაინახოთ ცაში არწივი,
მაშინ შეილდ-ისარს მოავლეთ ხელი,
სტყორცეთ ხელ-მარჯვეთ, გაუპეთ გული
და ამოჰგლიჯეთ მწარე ნალველი!

სწორეთ მესამე მამლის ყიულზე,
რომ ირაჭრაქოს იქ უნდა იყოთ,
მოსაკრეფად-კი ყვავილ-ბალახებს
მზის ამოსვლამდი ხელი არ მიჰყოთ!..
ახლა-კი წადით და გამარჯობა
თქვენ გამოსთხოვეთ სისხლის მოყვარეს,
იმ ძლიერსა და თავმდაბალ ღმერთსა,
რომელიც ლაქვარდ ცის არე-მარეს
მწყისის და აძოვებს მოვლვარე „ვერძს“,
ჩვენი კოლხეთის საკუთარ-მფარველს. *)
სთხოვეთ ორივემ და შეევედრეთ,
ის არ აგაღებსთ სხივით მოსილ ხელს... (მიდიან)
(ძიძას) ძიძავ, შენც წაჰყევ!.. (ძიძა მიდის).
(თირთა დაფიქრდება) ჩემს გარდა სხვებსაც
გაუგონიათ, მოუკრავთ ყური!..
არც ჩანგურს ჰგავდა და არც სალამურს
ის ხმა, უცნობი და უცნაური!..
მე ეს მაკვირებს, ვინ უნდა იყოს
ასე ხმა-ტკბილად ჩანგის დამკვრელი,
რომ გაიტაცა ცა და ქვეყანა
და დაამშვიდა წყვედიადი ბნელი!..
ღამეც რომ ასე გადაირია,
ნეტავ ვიცოდე, რას მოასწავებს?! (დაფიქრდება)
გავიღე ერთი ზეცას შევხედო
და დავეკითხო ციმ-ციმ ვარსკვლავებს...
გადავიკითხო ცის კაბადონზე,
ხვალინდელი დღე თუ რას გვიპირებს?
მზე გაგვიცინებს, თუ მოგვიღუშებს?
ნუგეშს გვცემს ღმერთით, თუ აგვატირებს?
(გააღებს კარებს და შეჩერდება. ხმაურობა)

ჩუ! ხალხის ხმაა... აღრე ამდგარა...
და ან, ეგება, არც სძინებია!..
ბუნიაობის გადაქარბებულ
სასწორის რყევის შეშინებია!..
და რომ დამშვიდდეს, გაიქროს შიში,
სალოცავისკენ მიეშურება.
ოჰ, ნეტავი მას, ვინც თავ-მინდობით
ყოვლის შემძლებელს ემსახურება!..
აღარას შიშობს დამფრთხალი ბავშვი,
დედის კალთაში თუ ჩადვა თავი!..
ხალხიც ბავშვია და დედის კალთა
— მისი საყდარი და სალოცავი.
ხელი-ხელ ძმურად გადახვეული,
ფერხულ ჩაბმული მიიმღერიან!..
მხოლოდ გულია მათი მრჩეველი...
რაც არ უნახავთ, ყურს უჯგერიან.
ორ-პირად მღერენ: (მოსმის სიმღერა სათვალავით).
„თინა-თინაო!
მზის გულში რომ გაქვს წმინდა ბინაო,
გამოიღვიძე და გადმოგვხედე,
ბნელმა უკუნმა შეგვაშინაო!“
„თინა-თინაო! ნათელ-მფინავო!
მზემ ქვეყნის თვალად გაგაჩინაო!..
გაჰთანტე ბნელი, ზარის ამშვები!..
შეგვხუთა .. ცრემლი მოგვადინაო!..
მზისა და მთვარის წამონაშობო,
შეუხებელო, თინა-თინაო,
მადლი შენ სახეს და ღიღება მას,
ვინც ჩვენ ნუგეშად გაგაჩინაო!“ (მიწყნარდება ხმა).

თაწთა.

აი, სიმღერა სამკურნალო რამ,
დამცხრობი მათი სატკივარ-წყლოლის!..
მაგრამ მე სადღა ვპოვო წამალი
ურწმუნო ფიქრის და უნდო გულის?
სად და რა იყო ჩენი წარსული?
ან რა იქნება აწ მომავალი? (დაფიქრდება)
ეჰ, ჯერ ხომ აწმყოც ვერ შეგვიგნია,
არეული გვაქვს აქ გზა და კვალი.
თუ რომ მსოფლიო ხვანჯის გამოხსნა
არ არის ჩვენგან შესაძლებელი, ა
მაშ, ნეტავი მას, ვისაც სასინჯად
არ შეუხია ჯერ მისთვის ხელი...

ფ ა რ ჯ ა .

მოქმედება მეორე

ს ც ე ნ ა

(კოლხეთის ქალები. შორით კავკასიის მთები მოსჩანან. იალბუზსა და მყინვარს ღრუბელი გადაჰყრია და ლაპლაპობენ!).

გამოსვლა I-ლი.

ააზონ. (ალტაცებით შეჰყურებს არე-მარეს).

დღეს ჩემმა თანამოგზაურებმა
ფაზისის⁷) პირად ძილს მისცეს თავი,
რომ მოიხადონ დაღალულობა
და მერე ნახონ ეს სანახავი. (ხელს აშვერს არე-მარეს.)
მე-კი ახლავე წამომიტყუა
უცხო ბუნების შვენეირებამ!...
ამაფრთოვანა, ზემიიტაცა...
სრულად გამჰქვალა მით ნეტარებამ!..
შვენეირია ჩვენი ელლადა,
მაგრამ ეს მცირე ბარბაროსთ მხარე
ისე სჯობია მას შედარებით,
როგორც ვარსკვლავებს—გავსილი მთვარე!..
შეეჩერებივარ ატეხილ ქალებს,

ბორცვს, ყვავილებით შეფერადებულს,
გორებს, ქოჩორა ტყით დაბურვილებს,
და მთებს, ზეცამდე თავ-ამაღლებულს!..
საკვირველია!.. აქ ეს სიმღიდრე!..
ბუნების ღმერთი, მაყრულ-ქორწილი!..

იქ-კი ღრუბელი, თოვლი და ყინვა,
არარაობა და მკვდრული ძილი!..
ამდენ სხვა და სხვა სანახაობას
ველარ უმართავს ხორციელი თვალს...
სჩანს, ამ ქვეყნისთვის რომ მოუცლია
შემოქმედების დიად ძალთა-ძალს!.. (დაფიქრდება)
გუშინ რომ რაღაც დიდი ფრინველი
გზაში მოგვდევდა, „არგო“⁸) დაჩრდილა,
აქ უნდა იყოს იმისი ბუდეც,
უეჭველია რომ აქ გაზდილა! (მალა იხედება)
ეს კი ორბია!.. თვალს არ მაშორებს,
ხან ძირს ჩამოდის, ხან მალა ადის,
თავზე დაჯდომას ხომ არ მიპირებს?
სამიფო გვირგვინს ხომ არ მიქადის?!⁹)

(ორბი წამოვა მალლიდან ტრიალით და იაზონის ფეხთან დაე-
ცემა. მკერდში ორი ისარი ურჭვია ერთად. იაზონ გაკვირვებული
დასჩერებია).

ამას რას ვხედავ?! სწორეთ ღმერთებმა
მალლით დაისრეს, ურჩად რომ ჰფერენდა,
თვარა აქედან ვინმე სულ-დგმული
იქამდი ისარს ვით მიაწვდენდა?!

გამოსვლა II-რე.

(იაზონ. მედია და ძუძუდა გამოიქრებიან ტყიდან, იაზონს
რომ ღიანხავს, მედია შეჩერდება. იაზონიც შეკრთება და ორივე

ერთმანეთს შეჩერებიან გაქვავებულებივით. ძუძუდა მივა, ორბს აიღებს, გამობრუნდება, ხელს მოაქვებს მელისას, გაიტაცებს და შევლენ ტყეში).

ააზონ (გონზე მოღის)

მაღალო ზევსო, ნუ თუ დიანა¹⁰)
აქ ს ნადიროდ გადმოფრენილა?!
ელლინად მიცნო და გაუკვირდა,
უცხო მხარეში მეც რომ მიხილა?
ის-კი აქაურს ჰგავდა მიწის შეილს,
გამოსაზრდელად ღვთისგან აყვანილს...
და მონადირედ მისგანვე გაწვრთნილს!..
ვის უნდა ვკითხო? ვისგან გავიგო,
რაც ასე უცბად ჩამეჭრა გულში?
წაეალო, იქნება იქ ვნახო ვინმე,
კვამლი რომ მოსჩანს გამოქვავებულში.
(მიღის მარცხნივ და შეღის გამოქვავებულში).

გამოსვლა III-მე.

(მელია და ძუძუდა გამოდიან ტყიდან)

მეღია. (აშფოთებით)

არა!.. ის იყო!.. ის იყო, სწორეთ!..
ჩემი ჩვენება, ჩემი სიზმარი!..
მინდა, რომ ერთხელ კიდევ შევხედო!..
საით წასულა, ვნახოთ, სად არი?
(ხელი-ხელ ჩაკიდებული გაირბენენ იქითკენ, სადაც იაზონი
იღმა, და შევლენ ტყეში).

გამოსვლა IV-ზე

(იაზონ გამოდის გამოქვაბულიდან და თან გამოჰყავს დაჭერილი მჭედელი).

ააზონ.

მითხარ ვინა ხარ?

მჭედელია.

ვინ ვარ და ქლიბი.¹¹⁾

შავ მთას ხომ ხედავ? იმის გადაღმა
დიდ ხეოლაში ვცხოვრობთ დიდ თემად
და განთქმულია ყველგან ჩვენი ხმა.

ააზონ.

რითი?

მჭედელია.

მჭედლობით!.. ჩვენ ერთი მთა გვაქვს,
„ქედისი“ არის მისი სახელი,
რკინის გული აქვს, რკინის ძარღვები,
გარს ახვევია მთელი სოფელი.
ის არის ჩვენი ყველას მრჩენელი,
ხვრელები შეგვყავს, ვაცლით რკინის გულს,
გამოგვაქვს და მით სხვა-და-სხვა ნაირს
ვაკეთებთ ხოლმე ფოლად-რკინეულს.

აზონ.

ეს რა მხარეა?

მჭედელი.

კოლხეთის მხარე,
დიდ იბერიის მცირე ნაწილი;
სიმდიდრით ყოვლად მოუღალავე,
შვენეიერებით გარ-შემოსილი!..

აზონ.

ვინ ჰფლობს?

მჭედელი.

იათა მამასახლისი,
მისი სიმდიდრით ქვეყნად განთქმული,
ვისაც სიუხვით და ვაშკაცობით
მოგებული აქვს კოლხეთის გული!

აზონ.

ესეც მითხარი: აქ ხომ ღმერთები
არ ჩამოდიან, რომ ინადირონ?

მჭედელი (გაოცებით).

განა ცოტა აქვთ მალლა ადგილი,
რომ დაბლა თავი არ დაიმკირონ?!

იაზონ.

იმიტომ გკითხავ, რომ მონადირე
ქალ-ღმერთს მოვჰკარი მე ღღეს აქ თვალი!..

მჭედელი (იციინის).

ის მედიაა, მამასახლისის
მზეთუნახავი და პირმზე ქალი.
აქ დადის ხოლმე, ამ ტყე-ქალებში,
ჰკრეფს და აგროვებს ყვავილ-ბალახებს,
რომელიც წამლათ-კი გამოდგება... ¹²)
და რომელიც არ, -- ხელსაც არ ახებს!..

იაზონ (განცვიფრებით).

მედია?!. ვისაც შეენიერებად
მთელი ქვეყანა ღღეს აღიარებს...
რომელიც საქმროდ, თუ არ უძლევებს,
სიახლოვესაც არვის იკარებს?

მჭედელი.

ჰო! ჰო! სწორეთ ის! და შენც გეტყობა,
რომ საქიდაოთ გამოწყობილხარ!..
ახლა შენც სხვების ბედი მოგელის,
თუ სხვა ვარსკვლავზე არა შობილხარ!.. (დაფიქრდება).
მაგრამ სხვა ბედის კი უნდა იყო... (ამოიხვნეშავს).
ტყვეობის მიტომ აღარ მრცხვენია...
თვარა სხვა ბევრი შენისთანები
უროთი დახლა დამიწვენია...
და შენ-კი იმ ღროს შემომეპარე.

რომ არ შემეძლო ამოღება ხმის,
მოსაგერებლათ ხელის ხმარება
და მით გატეხა მჭედლების აღთქმის.
დღეს არის სწორეთ ამირანის დღე
და ვამაგრებდი იმის ჯაჭვ-პალოს.

ააზონ.

ვინ ამირანი?.. რის პალო-ჯაჭვი?!..
ნუ გრეხ... ნუ ხლოართავ სიტყვებს უბრალოს!..

მჭედელა.

გეტყობა, მეტად შორეული ხარ,
რომ ამირანზე არა იცი რა.
ვაშკაცი იყო ის უძლეველი,
ღმერთებთან თავი არ დაიმცირა!..
წინასწარ-მკვრეტი და შორს მხედველი,
ჯინჭვლებს სამართალს დაბლა უჭრიდა
და მალლა ღმერთებს, ყოველის შემძლებლებს
შეუპოვრობით თავს არ უხრიდა.
გარისხდენ ურჩზე, შური იძიეს
და ცხადათ მტრობა რომ ვერ გაბედეს,
მხოლოდ ღალატით დაიმორჩილეს
და მიაჭედეს ამირან მთა-კლდეს...
მათი ბრძანების ასასრულებლათ
ვერვინ შეახო ვაგლახათ ხელი,
რომ მიეჭედა!.. სანამ არ გაჩნდა
ერთი გრძნეული—კოკლი მჭედელი...
იმ დღიდან კლდეზე მიჯაჭვულია,
ველარას შველის მისი გონება...

მაგრამ ურჩი და შეუპოვარი
ღმერთებს კი მაინც არ ემონება!
მიჩენილი ჰყავს შავი ყორანი,
ის არ ასვენებს... უფროსობს მწარე ძილს,
ბრწყალებით უპობს გულ-მკერდს დატანჯულს...
ნისკარტით წიწკნის ყოველ დღე გულ-ღვიძლს!
მაგრად შებმული და მიჯაჭვული
მოსაგერებლად ვერ ხმარობს ხელებს,
მაგრამ თან ახლავს პატარა ფინა,
ის ულოკავს წყლულს და მით უმთელებს...
როდესაც ტკივილს ველარ აიტანს,
მაშინ ინძრევა, რომ აიწყვიტოს
და, კოკლ მქედელზე გარისხებულმა,
რაც მქედლები ვართ— სულ ამოგვწყვიტოს!..
მაგრამ დღეის დღეს ჩვენ ყველა ერთად
სამჯერ ზედი-ზედ, უზმოთ და უბრათ,
კვერს ვურტყამთ გრდემლზე, რომ შერყეული
პალო ჩაერქოს ისევე მაგრათ...

ააჴონ.

საკვირველია! ახლა მითხარი
მედიაზედაც რამე ამბავი!..

მჭედელი.

არა ვიცი რა ბევრი და ტყუილს
მაინც ვერ ვიტყვი, გინდ მომპკრა თავი!
ეს ვიცი მხოლოდ, რომ მამიდა ჰყავს
მაგას გამზრდელი დიდი გრძნეული:
ცა და ქვეყანა ხელის გულზე აქვს

რომ არ შემეძლო ამოღება ხმის,
მოსაგერებლათ ხელის ხმარება
და მით გატეხა მქედლების ალთქმის.
დღეს არის სწორეთ ამირანის დღე
და ვამაგრებდი იმის ჯაჭვ-პალოს.

ააზონ.

ვინ ამირანი?.. რის პალო-ჯაჭვი?!..
ნუ გრეხ... ნუ ხლართავ სიტყვებს უბრალოს!..

მჭედელი.

გეტყობა, მეტად შორეული ხარ,
რომ ამირანზე არა იცი რა.
ვაშკაცი იყო ის უძლეველი,
ღმერთებთან თავი არ დაიმცირა!..
წინასწარ-მჭვრეტი და შორს მხედველი,
ჯინქვლებს სამართალს დაბლა უჭრიდა
და მაღლა ღმერთებს, ყოვლის შემძლებლებს
შეუპოვრობით თავს არ უხრიდა.
გარისხდენ ურჩზე, შური იძიეს
და ცხადათ მტრობა რომ ვერ გაბედეს,
მხოლოდ ღალატით დაიმორჩილეს
და მიაქედეს ამირან მთა-კლდეს...
მთი ბრძანების ასასრულებლათ
ვერვინ შეახო ვაგლახათ ხელი,
რომ მიეჭედა!.. სანამ არ გაჩნდა
ერთი გრძნეული—კოჭლი მჭედელი...
იმ დღიდან კლდეზე მიჯაჭვეულია,
ველარას შეელის მისი გონება...

მაგრამ ურჩი და შეუპოვარი
ღმერთებს კი მაინც არ ემონება!
მიჩენილი ჰყავს შავი ყორანი,
ის არ ასვენებს... უფრთხოვს მწარე ძილს,
ბრჭყალებით უპობს გულ-მკერდს დატანჯულს...
ნისკარტით წიწკნის ყოველ ღლე გულ-ღვიძლს!
მაგრად შებმული და მიჯაჭვული
მოსაგერებლად ვერ ხმარობს ხელებს,
მაგრამ თან ახლავს პატარა ფინა,
ის ულოკავს წყლულს და მით უმთელებს...
როდესაც ტკივილს ველარ აიტანს,
მაშინ ინძრევა, რომ აიწყვიტოს
და, კოკლ მქედელზე გარისხებულმა,
რაც მქედლები ვართ—სულ ამოგვწყვიტოს!..
მაგრამ ღღეის ღღეს ჩვენ ყველა ერთად
სამჯერ ზედი-ზედ, უზმოთ და უბრათ,
კვერს ვურტყამთ გრდემლზე, რომ შერყეული
პალო ჩაერქოს ისევე მაგრათ...

ააზონ.

საკვირველია! ახლა მითხარი
მედიაზედაც რამე ამბავი!..

მჭკადელა.

არა ვიცი რა ბევრი და ტყუილს
მაინც ვერ ვიტყვი, გინდ მომქრა თავი!
ეს ვიცი მხოლოდ, რომ მამიდა ჰყავს
მაგას გამზრდელი დიდი გრძნეული:
ცა და ქვეყანა ხელის გულზე აქვს

გამოცნობილი, გამოკვლეული!
სიკვდილ-სიცოცხლის მბრძანებელია...
ავი და კარგი არ გაეცდება...
რომ გაუსწორდეს მაგას სხვა ვინმე,
ტყვილად ნუ ჰფიქრობს და ნუ ეცდება.
ამბობენ: ვითომც, ერთხელ, ბოროტ-სულს
მტრობით ეცდინოს კეთილი სული...
და თირთაია ბატონი შვილი
იყოს იმათი ღვიძლი ასული.
იმან იშვილა პირ-მზე — მეღაა ..
მისი გაზდილი და გაწრთენილია;
გრძნეულობითაც სახელ-განაქმული,
თუმც ხნოვანებით ჯერ ყმაწვილია.
თან შეზდილი ჰყავს მას ძიძის შვილი
დაზე უტკბესი, უსაყვარლესი!..
ერთად ეძებენ ორივე წამლებს,
ჯამ-ჭურჭლებშიაც ერთად ჩამლესი.
ამაზე მეტი თუ გასურს შეიტყუო,
აგერ ხომ ხედავ ხეს ქვეშ დედაბერს?
ის მოიკიდე შენ დედობილათ,
მაშინ გაიგებ მისგან ყოლიფერს.
მიღი, უკბინე მძინარს ძუძუზე
და მიაძახე: „კმარა ძილი-თქო...
ნუ გასტეხ ქვეყნის ძველ ჩვეულებას,
შენ დედა იყავ და მე შვილი-თქო!“

იანონ.

ვინ დედაბერი?!. ვინ იანონი...
და უსუსურად ძუძუზე კენა?!

მაგრამ სურვილი ძლიერი არის,
ვით ჰერკულესის მძიმე მარჯვენა!
(მკედელს ხელს უშვებს. მიღის ძიძასთან და ძუძუზე ჰკბენს

ძიძა (წამოვარდება დამფრთხალი).

ვინა ხარ? და ან რა სულიერი?

ააზონ.

უცხო ქვეყნიდან გადმოხვეწილი!..

ძიძა.

რა გინდა ჩემგან?

ააზონ.

ის მინდა მხოლოდ:

შენ დედა იყო და მე კი შვილი...
ნუ მეტყვი უარს, დედა-შვილობას!..

ძიძა.

რისთვის გარჯილხარ, რა გაქვს სურვილი?

ააზონ.

რომ ვიქიდაო და მოვიპოვო
ან მეღვინა და ან სიკვდილი!..

ბიძა.

ტყვილა გამცდარხარ... ვერას გახდები!..
მომსვლელი სხვებიც ბევრი მინახავს,
მაგრამ წამსვლელი-კი აღარავეინ...
აქვე სტოვებენ ჩვენ სარებზე თავს...
ამ მაღალ სერზე რომ გადიხედო,
ძირს გამოჩნდება ქალაქი „ია“,
სადაც თანასწორ ზაფხულ და ზამთარ
გადაშლილია ვარდი და ია.
იქ დაინახავ ერთ დიდ სასახლეს,
ოქროს გალავნით გარს შემოხურულს,
და მის უთვალავ მესერ-სარებზე
კაცის ხმელ თავებს მაგრათ ჩამოცმულს.
ისინი ყველა მედი.ს სურვილს
გადაჰყოლიან... უსინჯავთ ბედი!..
შენც, შეილო, მათი დღე დაგადგება,
შენც მოგატყუებს გიჟი იმედი.

ააზონ.

არ მეშინია, ნუ შესწუხდები!..
შენ მხოლოდ მარტო ის კი მასწავლე,
თუ როგორი გაქვთ წესი და რიგი,
რომ მოკიქული მივგზავნო მალე.

ბიძა.

მაგისი, შეილო, არა ვიცი რა...
ვერც დაგპირდები, იცოდე, შევლას,
იასირ ნახე, ბატონის შეილი

და ის გიამბობს, რაც გინდა— ყველას.
აქვე იქნება მახლობლად სადმე,
უყვარს ჭალებში ბურთის გაგდება...
ჯერ თუ არ არის კიდევ მოსული,
უეჭველია, მალე გაჩნდება.
მიდი, როგორმე დაუძმობილდი:
თავს შემოეველე, აკოცე მხარზე
და ის გაგიწევს შენ მეგობრობას,
თვითონ მიგიყვანს სასახლის კარზე. (ტყვიდან ხმა მოისმის)

ერთა მხრიდან ხმა.

უუუ! სად ხარ ძიძავ?

მეორე მხრით ხმა.

უუუ! სად ხარ, დედავ?

ძიძა.

ჩუ! მეძახიან. (მალა აიხედავს) ამოსულა მზე...
(იაზონს) შენ, შეილო, ბევრს კი ნუ აგვიანებ,
ახლავე წადი საბურთალოზე! (შედის ტყეში).

იაზონ (მარტო).

რაები მესმის!! საკვირველებით
საესე ყოფილა აქაურობა!..
გმადლობ, პელეოს,¹³) რომ შენ შირჩიე
ხანგრძლივი... შორი მოგზაურობა...
(დიდხანს დაფიქრებულია. მერე თავისთვის).
თვარა ეს არის ის მედეია,

ოთხივე კუთხით ქვეყნად განთქმული,
ვის გულისთვისაც ამდენმა გმირმა
აქ უპატრონოდ დალია სული,
ისე რომ მკვდართა საოხებელი
ალარ რგებიანთ რიგი და წესი:
არც ცრემლით მოთქმა!.. არც სისხლი მსხვერპლად,
ღმერთებისათვის ტკბილზედ უტკბესი?!..
გვამი დაეხრწნათ, როგორც პირუტყვეებს,
უპატიურად და დაუწველად!..
თავი ბურთივით გასაგორებლად...
მაღალ სარგბის წვერის სარქველად!..
მათი სულეები უკუნ-ბნელეთში
მსხვერპლს მოელიან, შფოთვენ, წვალობენ
და, ნათლის შუქის ვერ შემზღველი,
ღამ-ღამით ქვეყნად დატანტალოზენ...
ხან ერთს აფრთხოზენ და ხან მეორეს,
ვისაც-კი შიში შეუვა გულში,
და მამლის ყივილს რომ ყურს მოჰკრავენ.
მისწრაფიან ისევ უფსკრულში...
ვაი, თუ მათი დამადგეს მეც ღღე,
ვერ მოისვენოს ჩემმაც აჩრდილმა!..
ნუ თუ მიმტყუნა და ამატროვა
ბედმა, მიკბინა მწარე სიკვდილმა? (დაფიქრდება)
არა!.. არ შეენის გმირს აჩქარება...
ვერ გავიმეტებ ვერც ხორცს და ვერც სულს!..
მიყვები რჩევას იმ დედაბრისას
და გამოვნახავ სადმე უფლის წულს,
რომ ჩვეულების მიხედულობით
დაფუძმობილდე, დავემეგობრო
და შესასწავლად ამ უცხო მხარის

გამოვიყენო უფრო მეტი დრო!..
შევიტყო ხალხის რიგი და წესი,
ავწონო მათი ზნე-ჩვეულება,
ღმერთებს მიემართო და ჩემ სურვილებს
შევუკავშირო მათი უპულება...

ფ ა რ ა .

მოქმედება მისამდე

ს ც ე ნ ა

(შუაგულ ტყეში წალკოტი. ერთ მხარეს აღმოსავლეთისაკენ გექადას საყუდარი და კაბდულების სადგურები. შუაში დიდი მუხა „ქყონ-დიდად“ წოდებული. წინ თლილი ქვის სამსხვერპლოა, სადაც ასვენია «შარავანდედი», ოქროს გულად გამოქანდაკებული: ერთ გვერდზე დიდი თვალი აზის და მეორეზე ყური. ირგვლივ ოქროს სხივები აყრია. აქვე მახლობლად სვეტზე კაცია მიკრული, წითელ სუდარში გამოხვეული.)

გამოსვლა I-ლი.

(შემოდის იაზონ დაფიქრებული, ათვლიერებს).

იაზონ.

საიდან და სად ჩამოვარდნილვარ?!
აღარც ძილი მაქვს... არც მოსვენება,
აქ, ვხედავ, ყველა ცხადი ყოფილა,
რაც იქ მეგონა სიზმარ-ჩვენება!..
ღმერთების წალკოტს მიმსგავსებია
საკვირველებით სავსე ქვეყანა
და გრძნეულ ხალხის ყოფა-ცხოვრება
ხვანჯ-ნასკვი არის და გამოცანა...
თვით მედვია, მთელი ხმელეთის
საოცნებო რამ, ტკბილი ზღაპარი,
ვით გადამეტი საკვირველების

სანათელ-სხივო არის ლამპარაი
თვალის მომჭრელი, ხელშეუხები,
მახე, გმირების მიმტყუებელი,
სარკე სიციოკხლის და ნეტარების,
მაგრამ სიკვდილის მაჩვენებელი!!...
მისკენ მივყავარ მეც ბედს... და ვხედავ,
რომ ფეხს წაამტვრევს ჩემი გმირობა,
თუ ხერხს მეც ხერხი არ შევუფარდე
და არ დავცარე მათი პირობა...
(დაფიქრდება) რათ დავარღვიე გმირობის წესი:
ვეშვილობილე ვილაც დედაბერს
და სუსტი ბავშვი ძმად მოვიკიდე,
თუ ვერ შევიტყობ მათგან ყოლიფერს?!
მართალი არის, ბევრი რამ მითხრა,
მაგრამ ეს ყველა მაინც არ კმარა!..
ვნახოთ, რას გვეტყვის დღეს სხვასაც კიდევ!
აქ დამინიშნა... აქ დამიბარა...
აი, ფეხის ხმა!.. მგონია, მოდის...
არა, სულ სხვაა!.. დაეიმაღლები! (ეფარება ხეს).

გამოსვლა II-რე.

(მთავარ-კაბდელი გამოდის. უკან აჩრდილივით ვილაც მოსდევს
შორი ახლოს. ცას შეჭყურებს.)

კაბდელი. '4)

ამდენი ჰერეტიოთ, მალლა ყურებით,
გამომიშტერდა მხოლოდ თვალები
და მაინც ბევრი ვერ გავიგე რა,
სულ არეულან დღეს ცის ბურჯები:

„სასწორი“ მეტ:დ დაბლა დახრილა,
„ვერძა“ დაბნევია სავალი გზები...
„ლომი“ შემკრთალა, „კირჩხიბი“ არ სჩანს
და „მოსისხლესაც“ მისი ისარი
პირ-და-პირ დაბლა დაუშვერია,
რომ დედა-მიწას თავს დასცეს ზარი!..
ეს ყველა კარგს რომ არ მოასწავებს,
ძნელი არ არის ამის შეტყობა,
მაგრამ ვინ არის ხელის შემშლელი?
რაც იყოს, იყოს!.. რა გაეწყობა!
ჩვენ მაინც კიდევ სოფლიურ ძრახვებს
უარს ვერა ვყოფთ!.. ვერ ავალვებთ ხელს!..
როგორც გვიზორავს, ისევე ვზორავთ
და ვინუგეშებთ მით წუთისოფელს. (აიხედავს მაღლა).
გათენებამდი არა ღარჩა რა!
(მეორეს) კაცუნო!.. დროა... უნდა შეხვიდე!..
უგნური ქვეყნის ავი და კარგი
ახსენი ყველა და გადასწყვიტე' (იციინის).
ხომ გახსოვს მტკიცედ, რაც დაგარიგე? (მერე თავს
უქნევს).
ნურათერს იტყვი გარკვევ-გადაჭრით!..
როცა პირ-და-პირ გკითხავენ რასმე,
შენ გადუხვიე მაშინ სულ სხვა მხრით,
რომ ბოდვას ჰგავდეს შენი პასუხი
და შიგ არ იყოს არც „ჰო, არც „არა“...
მერე მე ვიცი იმათი ახსნა...
ხომ გესმის?... აბა, შეძვერი ჩქარა!..
(გამოაღებს სამსხვერპლოს უკანა საიდუმლო კარს და შეაქ-
ვრენს).
(მიიხედავს). ეს ვინდა კვენისის?. ჰო... ტყვე სამსხვერპლო!..

ტყეპე.

მიშველეთ!. წყალი!. გამიშრა პირი!..
(კაბდელი ყურადღებას არ აქცევს, წასვლას აპირებს. იაზონ
დაიჭერს).

იაზონ.

შეჩერდი!

კაბდელი.

ვინ ხარ? (შეშინდება).

იაზონ.

არ წადგა ბიჯი!..
ხმაც ჩაიწყვიტე, ტყვილა ნუ ყვირი!..

კაბდელი.

ვინ ხარ?

იაზონ.

ელლინი!

კაბდელი.

უცხოვს რა გინდა
ასე უღროვოდ ამ წმინდა ადგილს?

იაზონ.

ის მინდა, რომ აწ ბოლო მოვულო
ოქვენ ცბიერებას... საქვეყნო ტყუილს!..

კაბდელა.

როგორ თუ ტყუილს?!..

ააზონ.

ეგ ვინ დამალე?

კაბდელა.

ღმერთების სიტყვას ვინც იმეორებს!..
ქადაგ-მკითხავი.

ააზონ.

თქვენი რჩევით რომ
ხალხს მოატყუებს და მოალორებს?..
ყველგან ერთი ხართ, წვერებ-წყეულო!..
სუყოველ მხარეს და ყოველ ერში:
ცბიერი, ქვეყნის თვალის ამხვევი,
მოხერხებული ყოველიფერში!..
მაგრამ ახლა-კი გიმტყუნათ ბედმა...
ჩაგიგდე ხელში!.. ველარ ვის ავნებ!..
მაგ თქვენს... და ვითომ უმალღესს ძალას
ღღესვე საქვეყნოდ გამოვამჟღავნებ!...

კაბდელა.

შენ რას დაეძებ ჩვენს ყოფა-ქცევას,
გადაღმელო და გადამთიელო?!
ის არ სჯობს შენთვის, რომ შენს ქვეყანას
გამოესარჩლო და მიეშველო?

იაზონ.

აქაც მე ჩემი ანგარიში მაქვს...
სხვა რამეს ვეძებ და გამოველი!
შენც სსსუ! და მეც სსსუ! სჯობს, რომ ერთმანეთს
საშველათ მივსცეთ ორივემ ხელი.
მე ვარ მემკვიდრე თესალიისა,
იაზონია ჩემი სახელი;
მედიასათვის გადმოვხვეწილვარ
და დახმარებას შენგან მოველი.

კაბდელი (სიტყვას აწყვეტინებს).

ის გინდა, რომ მაგ შენ ქვენა სურვილს
ზეციით ღმერთებმაც დართონ თანხმობა?
(დაფიქრდება) ჰმ... ძნელი არის!.. როგორ იქნება
ერთად სულის და ხორცის დაგმობა?!

იაზონ.

ეგ შენვე იცი!.. ნაცვლად მოგელის
საუნჯე, შენი თავისვე წონა!..

კაბდელი (დიდხანს ფიქრობს).

რა გაეწყობა!.. ბრძანე, რაცა გსურს!
შენ უფალი ხარ, მე შენი მონა!..

იაზონ.

წადი „არგოზე“, აქ დაპირებულს
სრულად მიიღებ... მეც მოვხლ მალე

ეს ტყვეც აუშვი, თან წაიყვანე,
გაპარვა ღმერთებს გადააბრალე!..

ტყვე (აუშვებენ. იაზონს).

ჩემო დამხსნელო!..

იაზონ.

დროს ნულა ჰკარგავ!
ამას წაჰყევი, თან იახელი,
(წასიურჩულებს) გზიდან რომ არსად გადაუხვიოს,..
მარჯვედ კალთაში ჩაჰკიდე ხელი! (კაბდელს)
შენც სსსუ და მეც სსსუ, ხომ კარგად გახსოვს?
სიტყვის გატეხა ახლა ძნელია!..

კაბდელი.

მეტი რა გზაა?.. სწორეთ ღმერთებს სურს!..
წავიდე ჩქარა, სანამ ბნელია! (მიდიან. იმალება)...

იაზონ (მარტო).

ჩემმა ძმობილმაც დაიგვიანა...
ჩუ! კიდევ რაღაც ხმაურობაა!
არ მინდა მნახონ... (შეჩერდება. ფიქრობს) ვითომ შე
ვარ ტყვე--
(გამოეხვევა წითელ ხუდარაში და მიეყუდება სვეტს)
რომ ეინმემ მნახოს, რა ხუმრობაა?!.

გამოსვლა III-მე

(შემოდინ მედია და ძუძუდა).

მუძუდა.

აღრე მოვედიო... არავეინა სჩანს,
საყუღრის კარი დაკეტილია...
კაჭდელებს სძინავთ...

მედია.

კიდევ ინათლა
მტრედის ფრად ცამ და რა დროს ძილია?

მუძუდა.

არა გვიშავს რა... სჯოპს შევისვენოთ...
ცოტა არ იყოს, დაღალული ვართ!..
გულ-ამომჯდარის და დაქანტულის
ლოცვა-ვედრება არც ღმერთებს უყვართ.
(დაჯდებიან ქვის საჯღომზე)
ნეტავ რას ბძანებს დღეს ბატონის და,
ჩვენ ნამუშავარს რომ ვეღარ ნახავს?

მედია.

იპ. ვილასა აქვს იმისი გული!..
ახლა მაგისტვის არ მოვიკლავ თავს...

მუძუდა.

კიდევ ეგ არის, რომ ჩვენ თვალ-ყური

სხვა მხრით გვიპირავს... სულ სხვას დავეძებთ
და სადღა ვნახავთ ამირანის ცრემლს
და ან ყვაველებს როგორღა მოვკრებთ?

მედიან.

რა ვქნა, დობილო, დღეს წყაროშიც-კი
არ დამინახავს ეს ჩემი სახე!..
სამაგიეროდ ის მეჩვენება!..
ის წარმომიდგა... ის დავინახე!..
ყოველთვის... ყველგან თვალ-წინ მიდგია...
ლოცვის დროს ღმერთსაც წინ დაეფარა...
ვერ გამიგია, რა მემართება,
ეს უცნაური რა შემეყარა!..

მუჟუდა.

სიყვარულია, სხვა არაფერი!..
იმან გაგმტველა და დაგიმონა.

მედიან.

ნუ თუ ეს არის?!. წარმოიდგინე,
რომ სიყვარული სულ სხვა მეგონა!..
მაშ, იასირი შენც ისე გიყვარს?

მუჟუდა.

არა!.. სულ სხვაა ის სიყვარული:
ჩვენ ერთმანეთი გვიყვარს და-ძმურად
და შენ სხვა გრძნობით ხარ გამტველული...

მედაია.

მერე რა გიკვირს?.. ცოტა მინახავს
უცხო ქვეყნელი, ჩემთვის მოსული,
რომ მე სუყველას ვეკრძალებოდნი,
არ მიმდიოდა არც ერთზე გული...
ეს, ვიცი, მხოლოდ მოჩვენებაა
და მაინც ასე დამრია ხელი!..
ლამის გადავყვე თან ფუქ-ოცნებას...
იმას დავეძებ... იმას მოველი!..

ქუქუდა.

მართალი არის, რომ იმ დღეს ვნახეთ
ისე უძრავად გაქვავებული,
მაგრამ მე მაინც კაცად მეჩვენა
და ახლაცა ვარ დარწმუნებული.
არ შეიძლება, ამ მოკლე ხანში
რომ არ გამოჩნდეს ხელ-ახლა სადმე!..
და თუ ჩვენება იყო,—გულიდან
შენც გადაიგდე... როგორმე დასთმე.
(გაიხედავს ტყისაკენ) ხედავ იასირს? ამ დილა აღრე
რამ გააღვიძა, ვინ ააყენა?

გამოსვლა IV-ზე

(ისინივე და იასირ.)

იასირ.

ო, გამარჯობა!.. აქ რა გინდოდათ?
თქვენა ხართ მართლა, თუ მომეჩვენა?!

ქედაა.

რა გაგიკვირდა?.. ლოცვა გვინდოდა,
მაგრამ ჯერ ცოტა აღრე დაგვირჩა...

მუშუდა.

შენ დღეს როგორღაც მხიარულათ ხარ,
ცმუტავ და დახტი, როგორც რომ სკვინჩა!..

ასსაზ.

მეღია, იცი რა უნდა გითხრა?

ქედაა და მუშუდა.

რაო?!

ასსაზ.

კარგი რამ, რომ გაგაოცო! (ყურს უგდებენ)
ერთი ვილაცა... მაგრამ არ ვიტყვი,
სამახარობლოთ უნდა მაკოცო!..

ქედაა.

რა ღროს ეგ არის!

ასსაზ.

არ მაკოცებ და
დღეა მომიკვდეს, თუ რამე გითხრა!..

მელაა (ჰკოცნის).

ჰა, გიჟო, გიჟო! არც ახლა იტყვი?
რა შეგიტყვია, გვიამბე ჩქარა!..

ასსარ.

შოსულა ვილაც უცხო ქვეყნელი...
მაგრამ რას ვამბობ? კინალამ წამცდა...
'შენ რომ მოგიყვე, მარტო ხომ არ ხარ?
და გაიგონებს ყველას ძუძუდა!..

მელაა.

ჯანა მაგასთან კი არ ითქმება?

ასსარ.

არა, სანამდის არ მაკოცნიებს!..
მერგება კიდევ... რომ გაიგონებს,
გაუკვირდება და ბევრს იცინებს.

ძუძუდა.

მე საყიდელი არაფერი მაქვს!

ასსარ.

არ გაქვს და კარგი!.. რა მენალელება?..
მე ჩემთვის, აჰა, და თქვენ თქვენთვისვე!..
(ძუძუდას) ვნახოთ, ვინ გეტყვის?!.. (ვიზომ მიღის)

მედაბ (ძუძულას).

რა გენაღვლებს,
ერთი ვაკოცოს, ჩემო დაია?

ძუძულას.

ეჰ, შენთვის, თვარა არ ვაკოცნინებ,
გინდ ღამაყაროს ვარდი და ია... (იასირ მივარდება და
ჰაკონის).

ძუძულას (ვითომ უნდა მოიშოროს.)

გეყოფა! კმარა!.. ჩვენი პირობა
ამდენი, გეყო, რომ არ ყოფილა?

იასირ (იციინის).

რა გაეწყობა!.. სულმა წამძლია,
როცა ეს ერთი მეტად მეტკბილა...
ჰეეე, ახლა გეტყვით: ერთი მთავარი
კარის კაცებით ჩვენში მოსულა,
იმისი მსგავსი შევხიერება
არც გაგონილა და არც ნახულა!..
მე გავიცანი, — გადამეხვია,
თავს შემომეველო, დამემობილა...
როგორც შევიტყვე მაგის ამბავი,
თურმე, ვინ არის და ვინ ყოფილა?
მთელ საბერძნეთში არ დარჩენილა
მაგისი ტოლი და შესაფერი!..
და მაგის ხათრით სულსაც ვერ ბერვენ
ვერცა მოყვარე და ველარც მტერი!..

ნავით მოსულა, ფასის წყალში დგას,
იქ წამიყვანა და რომ შევედით,
ზეზე წამოდგენ მისი მხლებლები...
მე-კი მაშინვე მომისვა გვერდით;
მერე უბრძანა ყველას დაჯდომა,
უამბო ჩვენი დამმობილება.
თავი დამიკრეს და მომილოცეს,
შევატყვე ყველას კმაყოფილება...
ყველა მათგანი თავ-თავის თავად
ყოფილან, თურმე, შესანიშნავი:
ნავში სცხოვრებენ სუყველა ერთად
და არც მინახავს მისთანა ნავი!..
ერთი მათგანი მოსაკრავია,
ისე ხმა-ტკბილათ აჟღერებს ჩანგურს,
რომ მოხიბლული ცა და ქვეყანა
სულ-განაბული უგდებს ხოლმე ყურს!..

მედაია.

ჩვენც რომ გვესმოდა, ის იქნებოდა!..

ქუქუდა.

რალა თქმა უნდა!

იასირ.

ნუ მართმევთ სიტყვას,
მეც გავიგონე მისი სიმღერა...
კლდეს გააპობდა... გახეთქავედა ქვას!..
რომ გამიკვირდა, სიცილით მითხრეს:
ჯერ რა გინახავს, ეს რა არიო?

საკვირველებით გატენილია
ჩვენი სამშობლოს მთა და ბარიო...
მაშ, ღმერთმა ნუ ჰქნას, რომ არ წავიდე
და ჩემი თვალით არ ვნახო ყველა!..
როცა მედიას წაიყვანებენ,
მეც თან წაყვები... თუ რომ მეშველა!..

მუჰუდა.

მედიასო?!

მედა.

მე?!

იასირ.

ჰო! არ იცოდი,
რომ შენთვის არის აქ წამოსული?
ქიდაობა სურს და მზათაც არის,
რომ მოგვიგზავნოს ხეალ მოციქული!..

მედა (შეშინებული).

არა, არ მინდა, რომ იქიდაოს!..
აღარ ვთხოვდები... არ მინდა ქმარი!..
კმარა, რაც გაწყდა ჩემი გულისთვის...
ეგ მოიწვიონ, როგორც სტუმარი!..

იასირ.

რომ ნახო, მაგას აღარ იტყობი...
გათხოვებაზე არ აიღებ ხელს!..

მარტო ერთ კოცნას მისას გემრიელს
მთლად შესწირავდი ორივე სოფელს!..
რომ იქიდაოს, რა გენაღვლება?
გამარჯვება ხომ იმას დარჩება?

მუჟდა.

ვინ მოგახსენა? ჩვენს მოქიდავეს
ვინ გაუძღვებს და ვინ გადღურჩება?

ასაიარ.

ჩემი ძმობილი სულ სხვა კაცია!..
ის სხვებისთანა კი ნუ გგონია!..
ბევრი უნახავს ჭირიც და ლხინიც,
უძლეველობით თავ-მომწონია.

მედაა.

აქ რომ დამარცხდეს?..

ასაიარ.

არ შეიძლება!

როგორც ძმობილის, მინდოდა შეველა
და საიდუმლო ამ ჩვენი მხარის
შევატყობინე მე იმას ყველა:
იცის, რომ მისი მოპირდაპირე
ქალია, მხოლოდ კაცად აცვია,
და თუ ძუძუში მოაველეს ხელი, —
ძირს დაეცემა, როგორც რომ ტყვია.

მედია (შეშინებული).

ეგ რა გიქნია!? ხომ დაგილუპავს!..

ძუძუდა (შეშინებული).

და შენ მასთანვე კარგი არ გელის!..

ასან.

ჩვენ არვის ვეტყვიო!.. ნურც თქვენ გაგვამხელთ
და მაშინ ყველას ღმერთი გვიშველის:
ის გაიმარჯვებს... ცოლად შეგირთავს,
წაგიყვანს და მეც თან წამოგყვები!..
ძუძუდა, შენც ხომ ჩვენთან იქნები?
მედიას იქაც არ მოშოდები?

ძუძუდა (ღიმილით).

მე იქ რა მინდა? რათ წამოვიდე?
ვინ მთხოვს და ან ვინ მეპატიუება?

ასან (შემკრთალი).

რაო?! რას ამბობს გესვის, მედია?..
(ძუძუდას) იქ უშენობა როგორ იქნება? (თითქოს ტი-
რის).

ძუძუდა.

კარგი, კარგი. მეც თან წამოგყვებით,
როგორც იქნება... ძალით ან ნებით!..

ასსარ.

მართლა?.. ერთმანეთს არ დავშორდებით?..

რა მიხარია!.. ერთად ვიქნებით!..

(მოავლებს ხელს ჯერ ერთს და მერე მეორეს, ჰკოცნის ხტუნვით).

ახლა კი წადით! უნდა მოვიდეს...

მედაა.

ვინ?

ასსარ.

ის, აქა მყავს დაპირებული.

მედაა.

ვინ ის? არ იტყვი?

ასსარ.

ვინ და იაზონ,

ძმად და მეგობრად შეფიცებული!..

მიკვირს, აქამდით რომ არ მოსულა!..

თუ გადუხვია და გზა დაებნა?!

მეტი გზა არ მაქვს... უნდა წავიდე,

უღაბურ ტყეში დავუწყო ძებნა. (მიღის).

გამოსვლა V-თე.

ქედია და მუქუდა (გაოცებულები დგანან).

მუქუდა.

რას გამოშტერდი? ხომ გაიგონე?
მისი სიციხადე არც ახლა გჯერა?

ქედია.

მესმის!.. და გონსაც ველარ მოვსულვარ...
გულმა არევით დამიწყო ძგერა!
სული მეგუბვის... არ ვიცი, რა ვქნა?!..

მუქუდა.

„შარავანდედთან“ მიდი, ილოცე,
უყვართ ძლიერებს მორჩილ-მონება!..

ქედია.

(მიდის და მუხლებს მოიყრის „შარავანდედის“ წინ).

გულთა მხილავო, მიშუამდგომლე
ღმერთებთან, ვნება გულის რომ ვსძლიო!..
(უცბათ წამოვარდება) ძუძუდა, გესმის ხმა განგებისა:
გადაარჩინე სიკვდილს მსხვერპლიო!..

მუქუდა.

აღბათ, ღმერთებს სურთ, რომ საბრალო ტყვე
ახსნა, გაუშვა, თავს შემოივლო!..

მეღია.

აეხსნა... გაეუშვა... როგორ გაებედო
წინააღმდეგი ქვეყნის და რჯულის!..

ბუბუდა.

მიდი, გაბედე... მონა არა ვართ
ღმერთების ნების და სასწაულის?
(მედია მიდის უნდა ახსნას. იაზონ გადაიშლის სუდარს და
გამოვა, მედია შეკრთება).

მეღია.

უცხო სტუმარი!... (უკან-უკან იწევს).

იაზონ.

(ხელებ გაშლილი ბიჯს წადგამს წინ). მედია!?

ბუბუდა.

აი, ოცნება და საიდუმლო!..

ფარდა ეშვება ნელ-ნელა.

მოქმედება მეოთხე

ს ც ე ნ ა

(ბუკსა სცემენ და საყვირის ხმა ისმის, ხალხი გროვდება საკიდაოზე, სასახლის წინ. ოქროს ტახტზე ჯდიან მამასახლისი იათა და ღიასახლისი გეჟადა. მესამე ადგილი ცარიელია, იქვე მახლობლად მეორე მხრით თირთა და მედიანა, ორივე სქესის კარის კაცები; ღირსეულები ჯდიან და სხვები ფეხზე ღვანან).

გამოსვლა I-ლი.

(მესაქრავეები შემოუძღვებიან იაზონის მოციქულებს.)

ერთი მათგანი (წინ-წადგება და თაყვანსა სცემს მამასახლისს).

მემკვიდრე ვინმე თესალოისა,
ძე აზონისა, იაზონ გმირი,
ვისაც სახელის მოსახვეჭელად
შემოუვლია ხმელეთის პირი
დღეს აქ მოსული ზოკითხვას გიძღვნისთ,
უცხო კოლხიდის დიდო მთავარო,
და ისე სწყურის თქვენი დიდების
ხილვა, ვით მწყურვალს ირემსა წყარო!..

აათა.

კურთხეულ იყოს მისი სტუმრობა!..
მოგვეგებებით ჩვენც სიხარულით,

როგორც შეგვეშენის და მას შეფერის:
„კაბდულ“ გალობით, ზევსურ-მაყრულით...
შევანმატკბილებთ სხვა-და-სხვა საკრავს:
წინწილ-სალამურს და საყვირ-ბობლანს,
რომ ჩვენ სასახლის ლიტანიობას
გულიც ქვეყნისა აძლევდეს ტკბილ ბანს!..
მაგრამ ჯერ უნდა შეგვატყობინოთ
წინდაწინ მისი სურვილ-განძრახვა,
რომ ერთმანეთის არ გვეუცხოვოს
პირველი შეყრა, ნახვა-მოკითხვა!..

ძოცაქული.

როგორც მზის შუქი ცა და ქვეყანას
მიეფინება და ანათებს ბნელს,
ისე მოუცავს მთელი სამყარო
თქვენი ასულის ბრწყინვალე სახელს!..
თვით აფროდიტა, ღმერთი შვენების,
შურით აღძრული, ღერის მწარე ცრემლებს
და ბედს უცარავს, უკარგავს ძლევას
გმირებს, მედიას თაყვანის მცემლებს!..
მაგრამ მაინც კი უკვდავის რისხვას
გმირები აღარ ერიდებიან,
მოისწრაფიან ყოველი კუთხით
ბედის საცდელათ და აქ კვდებიან!..
ერთი მათგანი არის იაზონ,
ბედის საცდელათ კარზე მომდგარი.
და ითხოვს თქვენგან, ჩვეულებრივათ
სტუმართ-მოყვრობის გაულოთ კარი! (თაყვანს სცემს)

იათა.

კეთილი!.. მაგრამ შეტყობილი აქვს
საყოველთაო მკაცრი პირობა?

მოციქული.

შეტყობილი აქვს და არად აგდებს
ჯერ უძლეველი მისი გმირობა!..

იათა.

შემოიყვანეთ!.. შევიდეს წრეში
ორივე მხრიდან გამზავებელი
და მოსამართლედ ჩვენვე ვიქმნებით,
რომ მათ უჯეროდ ვერ ახლონ ხელი! (საკრავის ხმა.
ხალხი სულ განაბულია. ერთი მხრით იაზონ შემოდის, მეორეთი
მოქრი. გამზავებული შემოჰყვება. თაყვანსა სცემენ იათას.)

ხმა ხალხში.

კარგი ყოფილა!.. შვენირია!!.

გეჭად (იათას).

კოდვაა სწორეთ მაგის გალახვა!..

იათა (ჩურჩულით).

ახლა პირობა აღარ გატყდება...
სასწორ-ლარია ვაშკაცის სიტყვა!
(იაზონს) შორით მოსულო, ბედის საცდელათ
და საჭიდაოდ მომზადებულო,

ნერგო სამთავროვ, ელლადის გმირო,
სახელ-მოხვეჭით ამადლებულო!..
შეხედე იმას, ვისთვისაც თავს დებ! (მიუთითებს მედიაზე)
თვალით ნახული შეუწონე თქმულს!..
ნუ აარიდებ თვალს ნურც ამ სარებს
და ზედ ხმელ თავებს მწკრივათ ჩამოცმულს!..
და თუ მაშინაც არ დაგიშლია,
და გული გირჩევს მაინც გმირობას,
შენი ნებაა!.. ჩვენ უბრალო ვართ!..
ველარც ჩვენ შევშლით წესს და პირობას!..

იაზონ.

მესმის, მთავარო!.. ხმა ერთ ქვეყნიდან
სხვა ქვეყანაში გადატანილი,
შრავალ-კეცდება და ფერადდება,
გადახვანჯული, გზაში გაზდილი.
მაგრამ კანონი ეს საზოგადო
დღეს აქ ოდნათაც არ გამოდგება,
რა არის მისთვის ქება უბრალო,
ვისაც შეშვენის ქებათა-ქება?!..
ჩვენდამი ოდნად მოუწევიათ
მხოლოდ მის სხივებს, ძლიერო მეფე,
და მნათობი-კი აქ დარჩენილა
თვის ელვარებით, სხივ-მოიფეფ!.. (თაყვანი მედიას).
გაფრთხილებითვის, ჩემო ხელმწიფე,
უგულითადეს გიძღვნით მადლობას!..
ეს ასე შვენის კოლხიდელების
სტუმართ-მოყვრობას და მასპინძლობას!
მე-კი, ჩემი მხრით, სხვას ვერას გეტყვი:

გამომივლია ხმელეთი და ზღვა,
ბევრჯერ ჩავარდნილს მწარე საფრხეში.
არ ამცდენია შავ-ბედის რისხვა!..
მაგრამ ამ ჩემ გულს, გათამამებულს,
ჯერ არ უგრძნია შიში და სიმხდლე!..
და განა, სურვილ-გადიდებული,
დღეს უნდა შეეკრთე ყოველ ჭირთა მძლე?!..

მოქრა.

ბევრი მყოლია მოპირდაპირე...
ჰკითხე ამ თავებს, თუ დამკლებია? (ხელს აშვერს სარებს)
მაგრამ არც ერთი, უნდა გამოვტყდე,
შენსავეთ ჯერ არ შემბრალებია!..
შენს ღმერთს მიმადლე, გულს ნუ აჰყვები,
გებრალებოდეს შენი მზეობა!..
თვითონ ღმერთებსაც არ შეუძლიათ,
რომ მოგაწოდონ რამ შემწეობა:
ელვის სისწრაფე და მენის ძალა,
თვით შემოქმედის ნება-განგებით
მონიჭებული მაქვს ყველა ერთად!..
ამას არ ვამბობ მე თავის ქებით...
მხოლოდ გაფრთხილებ!..

ააზონ.

მაგრამ მე მაინც
არათვერი მაქვს მეტი სათქმელი...
სიტყვა გადავდვით!.. საქმეს შევეუდგეთ!..
აჰა ბურთი და ჰა სარბიელი!..
(დაუკრავენ საჭიდაოს და გმირები ერთმანეთს შეებმინან)

ხმა ხალხში.

ჩვენი წააქცევს!.. ვინ მოგასენა?
ვერ ხედავ მაგის გულ-მკერდს და მხარ-ბეჭს?
ის კი მაგაზე რაღა ნაკლეა?
რომ გაიმეტოს, ქორივით გაგლეჯს!..
რომელი გაგლეჯს, ის ღმერთმა იცის,
ჯერ კიდევ ძნელი შესატყობია...
დღეს რომ თამამად ვეღარ ბძანდება,
ჩვენ მოჭიდავეს კი დატყობია!..
ხედავ, ერთმანეთს ერიდებიან!
განზე დგებიან, უტრიალებენ,
საყურებელი მაშინ იქნება,
ერთმანეთს ხელს რომ წამოაველებენ!..
პო! პო! პო! პო! პო!.. შენი ჭირიმე!..
რა ვაშკაცურად მოაველო ხელი!..
რა გამოვიდა? ისიც მზათ დახვდა,
არც ის დარჩება ხელ-ცარიელი...
ამდენ ჯახება ტრიალ-ტრიალში,
ფუნებ, სპილოსაც დაესხას რეტი!..
იმათ-კი ბუზიც არ აფრენიათ,
უძრავად დგანან ისე, ვით სვეტი!..
წამოიკიდა!.. ვერ გადიტანა! .
ვერ ატყობ ბერძენს, რომ ეძალეობა?
ჩვენი ატყუებს, ეთამაშება...
იცის, რომ მალე დაილალება...
ცუდათ ჩააველეს ერთმანეთს ხელი
და საძრაობას აღარ აძლევენ!..
თვითქოს ერთმანეთს შეაქვედნო,
ჯერ ერთმანეთის ძალას იკელევენ...
ეს ჭიდაობა აღარ გამოდის!..

სჯობს, გააშველონ,— უეჭველია!..
ჯერ შეასვენონ, მერე დასკიდონ...
ორივეს ძალა გამოვლია!.. (აშველებენ და მერე ისევ ჭი-
ლაობენ).

ანთა (თავისთვის).

რა ემართება ჩვენ მოქიდავს?!
როგორ ვერ სძლია, მიკვირს, ამდენ ხანს! (ხმა მალლა)
რა ამბავია?!... ვერ ხედავთ ხალხის
ამ უზღველობას და ამდენ ყაყანს?!
(იაზონი დაჩოქებს ცალ-მუხლზე მოქრის).
ფეხი აუსხლტა... და... გააშველონ! (აშველებენ).

მედაა (თირთას).

ახლა რალა დროს გაშველებაა,
როცა ნახევრათ წაქცეული ჰყავს?..

თირთა.

ის უკეთ ხედავს!... მისი ნებაა!.. (ანიშნებს იათაზე)
შენ, როგორც გატყობ, აღარა ხუმრობ!..
უფრო ბერძნისკენ მიგიწევს გული
და ჩვენ შერცხვენას აღარათ აგდებ:
გინდა ის დარჩეს გამარჯვებული?

მედაა.

უსამართლობა არ ვარგა, თვარა
ჩემთვის ერთია, ვინც უნდა იყოს...

თაღთა (ლიმილით).

მაშ, გაამხნევე ტკბილი ლიმილით,
მესამეთ ბრძოლა როცა დაიწყოს!..

(ჭიდაობენ მესამეთ. მოჭრი დასცემს ორივე მუხლებზე იაზონს).

ხმა ქალებში.

ვაი, საწყალი!.. გადააბრუნებს...
რომ გააშეგლონ ახლა მადლია...

(მოჭრი გადაბრუნებას უპირებს, მაგრამ იაზონ ძუძუზე მო-
ავლებს ხელს და დასცემს. ხმაურობა).

ხმა კაცებში.

ოჰო-ჰო-ჰო-ჰო! ხედავთ, რა უყო?!

ეჭვი არ არის, წმინდათ დაძლია!...

(კაცებს წყენა ეტყობათ და ქალებს სიხარული).

იაზონ.

მოკაკეე თითი!...

მოჭრა.

გემორჩილები!..

მეტი რა გზა მაქვს!.. დაცემული ვარ,
მაგრამ, თუ ღმერთებს არა უთქვამს რა,

სწორეთ, ღალატით გაცემული ვარ!..

რა გაეწყობა!.. მიწის შვილი ვართ!..

ერთი დრო ქვეყნათ ვის შერჩენია?

ამდენი გმირის სისხლს, აქ დათხეულს,

თუ მაზღვევინებ, ნება შენია!..

იანონ (აუშვებს).

არა, არ მოგკლავ!.. გეყოფა!.. წადი!..
შემომივლიხარ თავზე სამადლოთ!..
და ვინც ღმერთებმა დღეს მომანიჭეს,
იცოცხლე იმის ჭირის სანაცვლოთ!..

იანთა.

მძლეველო, შენით ამადლებული
სახელს იხვეჭაეს შენთან ელლადა!..
ეს ოქროს ტახტი, შეუხებელი,
ვითა ღირსეულს, შენ მოგელოდა!
გილოცავთ ყველა მაგ გამარჯვებას
და მოგიწოდებთ ტახტზე ჩვენს გვერდით!..
ქება-დიდება ყოვლის შემძლებელს,
მხოლოდ ლოდინში რომ არ ჩაებერდით!..
და მოგვევლინა სასიქადულო
დღეს უძლეველი სასიძოდ გმირი,
რომ შეევასრულოთ ღმერთების ნება
და არ გავტეხოთ არც ჩვენი პირი!..
(იანონ ტახტზე ადის. ხალხი ვაშა-ვაშას იძახის)

გეჭადა.

შვილო მედია, გასათხოვარ ქალს
შვენის მოკრძალება და მორიდება,
მაგრამ ცოლ-ქმრობის პირობა რადგანც
მთოვარის¹⁸) ნებით ცაში რიგდება,
ყოვლის უარის უთქმელად უნდა
დაემორჩილო „უქრობს და უშრეტს“,

იმ მიუწოდომელ სიმაღლიდან ვინც
ქვეყნიურ ავ-კარგს სიმართლით უჭვრეტს.
ბძანე, მოგართვან ოქროს გვირგვინი,
თვალ-შემკულობით სწორ-უზოვარი
და, ნიშნათ თქვენი მტკიცე ცოლ-ქმრობის,
თავზე დაადგი, ვით საწინდარი!..

(ქალიშვილებს მოაქვთ ოქროს ხონჩით გვირგვინი. მედია წინ მოუძღვის, იაზონ დაიჩოქებს, მედია თავზე დაადგამს გვირგვინს და გაბრუნდება).

გმქადა.

გილოცავთ, შვილო, ბედნიერებას!..
შენს სურვილს ჩვენიც ტკბილათ დაერთო...
თქვენი სიცოცხლე, ჭირი და ლხინი,
ამიერიდან იყოს საერთო!..

იათა.

ისმინოს მზემან და ნუ მოგაკლოსთ
მისი სხივები და ელვარება!..
მედიას სატრფო და საყვარელი,
ნაშობ შვილივით, ჩვენც გვეყვარება.
(იაზონს) მედიასია ჩემ სამთაეროში,
რასაც საკადრისს-კი ვეგულეები:
თვალ-მარგალიტი, ოქრო-ქსოვილი
და ოქრო-ქედილ სამკაულები!..

იაზონ.

ჩემო ხელმწიფე! ვინც ბუნებისგან
ქვეყნის საოცრად არის შემკული,

რა საჭიროა მისთვის ზედ-მეტი
მორთვა-მოკაზმვა და სამკაული?..
თვით აფროდიტას სარტყელ-ქამარი,
რომლითაც ის თავს იშვენინებებს,
მედიას სრულ-ქმნილ თვალ-ტანადობას
ოღნათაც ველარ გააძლიერებს!..
სულ სხვა რამე მაქვს შემოსავედრი,
როგორც ელლადის თქვენთან მოციქულს,
და ველი თქვენი დიდ-სულობისგან,
არ გამისტუმრებთ მე გაწბილებულს!..
„ოქროს-მატყლოვან“ ვერძს ვითხოვ თქვენგან,
უნდა ელლადას ის დაუბრუნოთ
და ორი ქვეყნის ძმური კავშირი
შეპკრათ საერთოდ და საუკუნოთ!..
მათ საკუთრებას რომ მათვე მისცემთ,
ამით მოიგებთ თქვენ ელლადის გულს!..
მეც ცოტა სახელს... და მედია-კი,
როგორც მიზეზი,— ქვეყნის სიყვარულს...

აბთა.

სიამოვნებით!.. მაგრამ რა ექნათ, რომ
არ შეიძლება შეუძლებელი!..
ზოგჯერ, ნამდვილის ველარ შემტყობი,
ქორის ბუდეა ეს ცრუ სოფელი...
ჩვენ ქვეყნის ამბავს თქვენდამი მხოლოდ
ქორად და ზღაპრად მოუწევია
და თქვენც მაშინვე დარწმუნებულხართ,
ისე, ვით ყოველ ერსა სჩვევია!..
აქ რა უნდოდა საბერძნეთის ვერძს¹⁶⁾

და მასაც კიდევ ოქროს მატყლოვანს?
ამ გვარ ზღაპრებით კოლხეთელები
ბავშვებს ვაძინებთ ჯერ მცირე წლოვანს!..
ტყავებით ვიჭერთ ჩვენ ოქროს სილას,
მდინარეების ჩამონატარებს,
ერთად ვაგროვებთ შესაკრებელში
და გარეშეებს ვუკეტავთ კარებს.
იქვე დაუდგამთ ჩვენ მამა-პაპებს
ვერძი ოქროსი, ხატ-ჩამოსხმული,
ზეციურ ვერძის წარმომადგენლად
და მისვე სახედ გარ-შეკაზმული.
მნათობ ციურ-ვერძს, კოლხეთის მფარველს,
ამით თაყვანს სცემს ჩვენი ქვეყანა!..
და აჰა, თქვენი ტკბილად მხიბლავი,
უცხო ზღაპარი და გამოცანა!..

ააჴან (დიდი ხნის სიჩუმის შემდეგ).

თუ ხელ-ქმნილია... ეგ უკეთესი!..
იმისი მსგავსი ჩამოასხით სხვა,
რომ აიცილოთ თავიდან ქვეყნის
სამდღურავი და ღმერთების რისხვა!..
და ეგ დიდი ხნის სადავო ნივთი
თან გაატანეთ თქვენ ქალს საჩუქრად
და გულ-ნატკენი ზღაპრით ელლადა
მით გაიხადეთ ისევ მეგობრად!..

აათა.

კი, მაგრამ, შეილო, ვინ გამოიტანს?
არ ეკიდება ვაგლახად ხელი!..

ყოველ წამს და წუთს თვალ-ყურს ადევნებს...
თავზე ადგია საშიში მცველი:
რქებ-მოქედლი ბასრი ფოლადით
გარს უტრიალებს მას ორი კურო...
იმათი შებმა და მათთან ბძოლა
ნურვის ჰგონია საქმე სახუმრო!..
მეორე მცველად გველეშაპია,
პირიდან კომლის ამომსუნთქელი!..
უნდა ამ სოფელს გამოეთხოვოს
ზედ მიმბედავი, მისი შემბმელი!..

იაზონ.

მე შევებმები, თუ თქვენც ინებებთ,
საშიშ მცველების არ მეწინია!..
განგებას ვინც-კი არ გაუწირავს,
მისთვის ზღვა ქაა, ლომი — ფინია.

ბექადა (წყენით).

რას ამბობ, შვილო?! მათი მორევა
ხორც-შესხმულს მალლით არ უწერია!..

იაზონ.

მხთალი, უნდობი მოწყალე ბედის,
ნაცარ-ქექია... თავის მტერია!..
რათ მოვიმდურო მე ჩემი ბედი,
უხვად მომღები ჩემზე წყალობის,
და გავუწილო მეცადინობა
ჩემთვის ღმერთებთან შუამდგომლობის!?

ტექსტა.

დღევანდელ ძღვევით გათამამებულს,
შენი გგონია ცა და ქვეყანა!..
მაგრამ ვერ შეშლი იმ წესსა და რიგს,
რაც უძღვეველმა ერთხელვე ბრძანა!..
ყოველის შემძლებელ მნათობთ-მნათობმა...

იათა (უკმაყოფილოდ აწყვეტინებს სიტყვას)

დღდაკაცს მისცა სუსტი ბუნება,
რომელიც მარად ყურში ჩურჩულით
„არაო“ და „ნუ“ მას ეუბნება.
ჟურწმუნოა და ბუნების მგმობი,
გმირულ-სურვილის ხელის შემშლელი!..
(იაზონს) შენი ნებაა, შეები, შეილო,
და მოგიმართონ ღმერთებმა ხელი!..
რომ დაგიშალო, შენც არ დაიშლი!..
ეხედავ, რომ რჩევით ვერას გაეაწყობ!..

მედაა (უცბათ წამოიძახებს).

აჰ, არა! არა! ნუ წახვალ!.. მოგკვლენ!..

იათა (მრისხანედ).

მედია!.. შენ აქ მეტი ხარ!.. გატყობ!..
(მედია მიდის თავჩალუნული, ქალთა დასი გაჰყვება).

(იაზონს ღიმილით) ეგვეც ქალია!.. საეჭვოთა აქვს
შენი გმირობა და გამარჯვება,

მაგრამ, რომ გნახავს ძღვევა-შემოსილს,

გაუდიდდება ლხენა და შვება.

ყურს ნუ ათხოვებ და ნუ აჭყვები

საქალაჩუნო, სათუთ ქალის გულს!..

წადი ახლავე, ნუ იგვიანებ

და ხვალ მოგელი მძღვე-გამარჯვებულს!..

(იაზონი ეთხოვება და მიდის. ხალხი დაიშლება. საკრავის ხმა და ხმაურობაა. დარჩებიან მარტო იათა, გექადა და თირთა, რადგანაც კარის კაცებს იათა ანიშნებს წასვლას).

გექადა.

რათ გაიმეტე?! რისთვის ჩააგდე

მაგ გვარ საფრხეში ის ცოდვის შვილი?

იათა.

მე რა ბრალი მაქვს? თვითონ ისურვა

და ავასრულე მისი სურვილი!

გექადა.

კი, მაგრამ განა დავაფიწყდა, რომ

ალარ ექნება მას იქ საშველი?

იათა.

კარზე მომდგარი უბედურება

რომ ავაცდინო, მეც მაგას ველი!..

გქადა.

რას ამბობ მაგას?!. რა ხუმრობაა?!

იანთა.

ძე იმას ვამბობ, რაც სათქმელია!..
ნუ თუ შენთვისაც, ჩემო გექადა,
შორს-მჭვრეტელობა ისე ძნელია,
რომ ველარ ხედავ ჩვეულებრივად,
ბერძნის მოყვრობით თუ რა მოგველის?!
ვისგან ნახულა ქვეყნად ნაშობი
კრავი ფოცხვერის და მტრედი გველის?
განთქმული არის ქვეყნად ბერძნების
გაუტანლობა, უმადურობა...
სხვა ქვეყნის ერის არად ჩაგდება
და თავის ტომით მედიდურობა!..
სადაც ვერ ნახვენ მათ ქვეყნისებურ
რიგს ცხოვრებისას, წეს-წყობილებას,
ისე ერი ერად არ მიაჩნიათ,
ვერც გრძნობენ მათთან კმაყოფილებას!..
იმათი ქალი პირად მონებას
ქმრისას ჯერეთაც ვერ აცდენია:
კარ დაკეტილში ზის, ართავს და ქსოვს...
უმნიშვნელოა, ქვეყნის რცხვენია!..
კოლხეთის ქალი ქვეყნის შვილია,
ქვეყნის ავ-კარგში მონაწილობით,
რჯულითაც სხვაა, ჩვეულებითაც,
შეუფერები ბერძნის ზრდილობით!..
წარმოიდგინე, რა დღე მოვლის

იქ ჩვენ მედიას, ცოცხალ-ცქრიალას?
ეგ ვერ აიტანს ბერძნის ქალობას,
ვერ დაიჩაგრავს სულ-ხორცის ძალას...
აღარ ექნება წამს მოსვენება,
იმ უცხოეთში ათვალწუნებულს,
და თავისიანს რომ ვეღარ ნახავს,
ვიღას მიანდობს სანუგეშოდ გულს?

თაწთა.

ეგ მართალია!.. მაგრამ მედია
სიყვარულით რომ გამსჭვალულია,
ყველას აიტანს, შეისიხნხორცებს!..
სიყვარულს ბევრი რამ შეუძლია!..

აბათა.

ჰმ... სიყვარული!!.. ის წამიერი
გრძნობა-გონების კრუ-გატაცება?
ისე დაქცნება, როგორც ყვაფილი,
თუ აღარ ებმის იქ, სადაც ება!..

გაქადა.

ეგ ადრე უნდა გეთიქრებია,
გვიანლა არის შეშლა პირობის!..
მით უმეტეს, რომ მოსისხლე ღმერთი
თავდებ-მოწამე იყო გმირო'ის.

ახთან.

ღმერთები ხედვენ გულში დაფარულს
და გაარჩევენ ავ-კარგის მიზეზს!..
მშობელ-ნაშობის ხორციელ-კავშირს
თვით არ უღებენ სამართალს და წესს?
ვინ მომცა ნება, გავწირო შეილი,
როცა წინათვე ვხედავ განსაცდელს?
დეე, ღმერთებმა, რაც უნდათ, ის ქმნან!..
მე ვერ დავაკლებ ხერხს და საცადელს.

ბექადა.

ქვეყანა?

აბაა.

დეე, ისიც მოსტყუვდეს...
განა ძნელია ახვევა თვალის?
ბრბო რას გაარჩევს, მყობადით მგრძნობი,
ყრუ გადასრულის, ბრმა მომავალის?
ჯერ საქორწინოდ ვიწყობთ მზადება,
უმეტარ ქვეყნის დასანახავად,
და რომ მოგვივა ცუდი ამბავი,
ჩვენც შევიცხადოთ ავი რამ ავად!..
გამოვიგლოვოთ!.. მერე-კი ისევ
ვიფიქროთ ქალის გათხოვებაზე
და მივათხოვოთ სიამით მცხეთის
მამასახლისის შვილს, ჩვენ ნებაზე.
გარწმუნებ, მხოლოდ გვარ-ტომობაა

თავმღები ქვეყნად ბედნიერების,
ჰირის და ლხინის მარად საერთოდ
შეთანახმების... შეთანსწორების.
(თირთას) დაო, ერთგულო ჩვენი სახლობის,
კეთილ-ნაღვაწო, ნაამაგარო...
ახლაც შეგშვენის, რომ ეს სურვილი
გონების სხივით შენ გაამყარო:
მედია შენ გყავს შვილათ გაზდილი,
გემორჩილება და შენი სჯერა,
დღესაც ურჩიე და შეაგონე...
შენ ხელში არის მის ბედის-წერა.
(გეჰადას) და ჩვენ-კო, ჩემო თანა-მემცხედრეც-
წავიდეთ ერთად!.. ღმერთებს მივმართოთ!..
ჩვენ ჩ_ეულებრივს ლოცვა-ვედრებას
ზედ სინანულის ცრემლები დავრთოთ,
რომ მოგვიტეონ უნებლიეთი
ჩვენი შეცდომა, დანაშაული!..
შევსწიროთ მსხვერპლი სადიდებელი
და დავიმშვიდოთ შემკრთალი გული!.. (მიდიან).

ფ ა რ დ ა .

მოქმედება მესამე

ს ც ე ნ ა

(აქედანად მორთული სასახლე ოქროს სვეტებითა და ოქროს სელ-
ტახტებით. ოთხი კუთხით შადრევანები სცემენ).

გამოსვლა I-ლი.

(შეღია შემოიჭრება ჯოხით ხელში და უკან ძიძა მოსდევს).

ძიძა.

შოიცი, შეილო!.. აბა რათ გინდა?
შენ ესეც დახტი, როგორც კალია,
და მე-კი ფეხიც ვერ გადამიდგამს.

შეღია.

მერე და, ეგ რა ჩემი ბრალია?
ჩემო, ძიძუნა, განა არ იცი,
რომ მოხუცებას ეგრე სჩვევია?
ხორც-შესხმულს სტუმრად არ აცილდება
ავი სიბერე და შენც გწვევია.

პაპა.

და მერე მიტომ მართმევე მაგ ჯოხს, რონ
ხელი შეუწყო ამ ჩემ სიბერეს?

მედაა.

განა სხვა ჯოხი არ იშოვება?..
გამოგიტრიან ტყეში მეორეს...

პაპა.

კი, მაგრამ ეგ ხომ საკუთრად ჩემთვის
შელოცვილია?!.. ნაჩუქარია!..
სხვის ხელში მაინც ხომ ვერას გასჭრის
და, აბა, შენთვის რა სახმარია?

მედაა.

ვინ შეულოცა?

პაპა.

მამიდა შენმა,
გველ-უნასების მოსაგერებლათ...
თუ ეგ ხელში მაქვს, არ მეშინია,
დავდივარ ყველგან დაურიდებლათ.
ძალიანაც სჭრის: მაგის გასმულ ხაზს
შხამიანი რამ ვერ გადასცდება;
თუ მოასწარი, გარშემოხაზე,
მოიგვერგვება, რგოლში დარჩება.

მედას.

კარგი ყოფილა!.. მაგისტანა რამ,
რომ გავთხოვდები, ძეც დამჭირდება.

ძაძა.

რათ გინდა, შვილო, მაშინ, როდესაც
სადედოფლო ტახტს ბედი გპირდება!..

მედას.

ვინ იცის?! ბედი ცვალებადია:
დღეს რომ ერთია, ხვალ კიდევ სულ სხვა!..

ძაძა.

ღმერთები იყონ შენი მფარველი
და აგაცილონ წყვეა და რისხვა...
მოიტა, შვილო, ნუ მაგვიანებ...
უნდა მივხედო იქაურობას...

მედას.

აჰა, წაიღე!.. არ გემეტება...

ძაძა.

იჰ, ვენაცვალე მაგ შენ ხუმრობას.. (მიღის).

გამოსვლა II-რე.

მედას და თინათ (შემოდის).

თინათ.

რა ამბავია და რას საუბრობთ.
მაგრე ხმა-მალლა და აღტაცებით?
აწ, სადაც არის, მამასახლისიც
გამობძანდება კარის კაცებით!..

მედას.

ჯერ ხომ ადრეა და რას დაუეშლით?

თინათ.

მაინც, რა გქონდათ სალაპარაკო.

მედას (იციინის).

ძველი ამბავი, მაგრამ ძიძისთვის
გასაოცარი და საარაკო...
ჯოხი მიჩვენა, გამოხარული,
რომელიც მისთვის გიჩუქებია!..
ასე ჰგონია თუ ის ხელობა
ჩემთვის ჯერ არც-კი გისწავლებია!

თინათ.

აბა, რა, შეილო?

მედაა.

გველის შელოცვა...
გამოსადეგი ჩემთვის, საჭირო,
რომ გათხოვილმა უცხო მხარეში
ხალხი გავკურნო და გავაკვირო ..

თართა.

„გათხოვილმაო?“ აღარ უარობ!
დაგიჯდა ჩემი აზრი და რჩევა?
გისმინოს ზეცამ და ნუ მოგაკლდეს
ყოველის შემძლებლის ლოცვა-კურთხევა...

მედაა.

თქვენ უკეთ იცით, ჩემთვის რაცა სჯობს!..
მე მხოლოდ მმართვეს დაგემორჩილოთ,
რომ ჩემ ბედს და თქვენს გამოცდილებას
მივინდო გულით საშვილი-შვილოთ.

თართა (აღტაცებით).

მაგას ველოდი შენგან, მედია,
გოწიერი ხარ!.. შორს გამჭვრეტელი! .
დღეიდან შენით თავს მოიწონებს
შენი მამიდა, შენი გამზდელი..,
ქკუის ურჩობა, გულის მონება,
საყოველთაოთ დედათ წესია,
მაგრამ მედიას ქკუა-გონება
ყოველ გრძნობაზე უმტკიცესია:
არ გადაჰყვება წამიერ გრძნობას,
პირველ საამოს, მერე სატანჯველს...

არც შეუფარდებს ცხადს საოცნებოს
და საექველზე არ სცვლის უექველს...
წადი, მიმართე საყდარ-სალოცავს,
მადლი შესწირე ყოვლის შემძლებელს,
რომ გაგიმტკიცა ჭკუა-გონება
და აგაშორა მხვედრსა მავნებელს.
მეც წავალ, მშობლებს ვუმახარობლებ
მაგ შენს თანხმობას... შენს აღსარებას...
და შევუერთებ ჩემ სიხარულსაც
იმათს მშობლიურ დიდ-ნეტარებას.
(თავისთვის) ოჰ, რა კარგი ხარ ახალგაზდობავ!..
გუშინ ტიროდა, დღეს მხიარულობს!..
მხოლოდ ჭაბუკის, გამოუცდელის
სიცოცხლე მძლავრობს!.. და გული გულობს!.. (მიდის).

მედაი (გააყოლებს თვალს).

არა, მამიდა! ყოველთვის ვერ სჭრის
ჩვეულებრივად ჭკუა-გონება:
როცა სურვილი გახელმწიფდება,
გონებაც გრძნობას დაემონება...
რომ დამიჯერე, თუ არ სურვილმა
რამ შეგაცდინა და მოგატყუა?
სად არის შენი გამჭკრიახობა
ქვეყნად გათქმული... და შენი ჭკუა?
ვინც მიყვარს, უნდა მას ვულალატო?...
უარვეყო გრძნობა... გავტყეხო ფიცი...
და ვილაც მცხეთის მამასახლისის
შვილი შევირთო, რომ არც-კი ვიცი?!..
მაშინ, როდესაც ახლა შევიტყვე

ცხოვრების სიტკბო... სიცოცხლის ფასი!..
და სიყვარულმა, მოუყირჳებელ
სამოთხის წყარომ, ამივსო თასი?!
არა, დიღია ჩემთვის ეს მსხვერპლი,
შეუძლეელი და უსაშველო!..
გული, მეურჩე სიყვარულისა,
ისე დასჳკნება, ვით ჩრდილში მდგელო!
(მივა სარკმელთან და გაჰყურებს დაფიქრებულს).
მშვიდობით, ჩემო ტკბილო ქვეყანა!..
მშვიდობით, ჩემო სამშობლო მხარე!..
მშვიდობით ჩემო სალოცავებო:
მზევე, ვარსკვლავებო და ნაზო მთვარე!
მშვიდობით, ჩემო კარგო დედ-მამავ!..
ჩემო მამიდა და ჩემო ძიძა!..
მშვიდობით... თვალით რასაც-კი ვსჳვრეტდი:
ცაო ფირუზო და ზურმუხტ-მიწა!..
შევკანე ცრემლით სხვა-და-სხვა გრძნობა
და ჩავიძარხე ყველა ამ გულში,
რომ გულთან ერთად გადამეტანა
ერთ სხვა გრძნობაში და სიყვარულში.
წარსულის, აწმყოს და მომავალი
გრძნობის ის არის შესაკრებელი:
იაზონია მისი სახელი,
სიკვდილ-სიცოცხლეს ვისგანაც ველი...
შარაევანდედის წინ მალლის ფიცით
გავიერთძალეთ სული და გული,
რომ სიკვდილამდე ერთს მეორესთან
აღარა გვჳკნოდეს რამ დაფარული!..
ჩვენს ფიცსა და მტკიცს, საშვილი-შვილოს,
დაშრიალებდა „ჳყონდიდი“ — მუხა!..

ზეცამაც თვისი დაგვრთო თანხმობა:
ცამ გაიეღვა და დაიქუხა!..

გამოსვლა III-მე.

მედია და იასირ (შემოიჭრებიან).

იასირ.

მედია, მზათ ხარ?

მედა.

აი, მოვდივარ!

იასირ.

მაშ, მალე!.. მალე, ნუ აგვიანებ!..
ეტლი მზათ არის და შენს თეთრ-ჯორებს¹⁷)
მე თვითონ გავრეკ და გავაქანებ!

გამოსვლა IV-ხე.

(ისინივე და წინ შემოეფეთებათ სახლთხუცესი).

სახლთხ.

სად მიბძანდებით?

იასირ.

სად და საყდარში!
ვერ ხედავ, კიდევ გვოგვიანდება?! (მიდიან)

სახლთს.

ჩქარა დაბრუნდით, ძეგარა, ხომ იცით,
მალე ბატონიც გამოძანდება. (შიიხედ-ჰოიხედავს).
კარას კაცები ჯერ არ მოსულან,
და ბატონი-კი არ აგვიანებს!..
სჩანს, უჩვეულო რაღაც აუფოთებს!
ვნახოთ, რას გვეტყვის და რას გვიბრძანებს?
სუუ!.. მოძანდება!..

ბამოსვლა V-თე.

ასკე და იათა, გეკადა და თირთა.

(გამოძანდებიან მხლებლებით. კარის კაცები შემოვლენ სხვა-და-სხვა მხრიდან. იათა, გეკადა და თირთა ტანტზე დაჯდებიან. ორივე კუთხით-კი ღირსეულნი. სხვები ზეზე დგანან)

იათა,

აა! სახლასხუკესო!..
ახალს რას გეტყვი!

სახლთს

კარგათ მყოფობას!
ღმერთებმა ძლევა ნუ დაულიონ
თქვენს ბატონობას და თქვენს მეფობას!..

იათბ.

არა იცი რა?

სახლთხ.

ჯერ არა, მაგრამ
ამბის შემტყობი გაგზავნილია...
აწ, სადაც არის, უნდა გიახლოსთ
და მოგახსენოსთ, რაც ნამდვილია!..

იათბ.

უეჭველია, გუშინდელსავეთ
ძლევა მოსილი დაგვიბრუნდება!..
თქვენ, დიდებულნო!.. წინ მიეგებეთ!
შეასხით ღირსი ქება-დიდება,
რომ საკრავების სხვა-და-სხვა ხმები,
ერთ სალხინო ხმათ შეზავებული,
ცამდი უწევდეს და ტკბილად სძგერდეს
მისი გამგონე ამ ქვეყნის გული...
შედგენ სერებზე მეგანგაშენი,
საკიდის-კილო დასცენ საყვირი
და მთელ სამთავროს შეატყობინონ,
რომ მოგვევლინა სასიძოდ გმირი!..
გმირი, რომელიც უძღვეველ-ძალთა
დაიმორჩილებს და ითაყვანებს!..

სახლთხ. (რომელიც ერთ კარის კაცს ეჩურჩულებოდა).

აგერ, მთხრობელი კიდევ გხლებიათ!..

ათბა.

შემოიყვანეთ!.. რას აგვიანებს?..

გამოსვლა VI-სე.

ისინივე და მთხრობელი.

ათბა-

შენ ხარ მთხრობელი? აბა რას გვეტყვი,
რომ მოგისაჯოთ სამახარობლო?..
ჩვენი სასიძოს გმირულ განძრახვას
კეთილი მოჰყვა, თუ ცუდი ბოლო?
რამ დაგამუნჯა?!. ენა ჩაგვარდა?..

მთხრობელი.

უბძანეთ, მომქრან ცოდვილი ენა!..

გმქადა.

როგორ?! გვიმტყუნა განა დღეს ბედმა
და გაგვირისხდა ბრწყინვალე ზენა?!.

ათბა.

დამარცხდა?

მთხრობელი.

არა, ჩემო ხელმწიფე!

ათას. (შემკრთალი).

ჰაჰ გაიმარჯვან!. რა სათქმელია!

ძთხრობელა (წყენით).

რაც, დამსწრეს, ჩემის თვალით მინახავს,
ბატონო, რაღა საეჭველია?
მამაცს, შეჭურვილს საგმირთა-გმიროდ,
გვერდში მისდევდა ვიღაც დამკვრელი,
მის ჩანგის ჟღერამ და ტკბილმა ჰანგმა
მოხიბლა, შეჰკრა მთლად მთა და ველი!..
შავი მოზერების მოსახიბლავათ,
მან თეთრი ძროხა წინ წაიძლოლა
და მათაც, ვნებით დაქანცულებმა,
ველარ შეიძღეს რქენა და რჩოლა!..
მხეცებს დაუცხრო მან გულის წყრომა,
მოინადირა და მოცახიბლა
და იაზონმაც სწორეთ ამ წამით
ისაშულა და ისარგებლა... (სიჩუმე).

ათას.

და გველაშაპი?

ძთხრობელი.

ბურთი ესროლა,
ლურსის გუდათი გამოტენილი,
და რომ ებღღვირა ძილის წამალი,
მას მოერია სამი ღლის ძილი.

იათა (შეშფოთებული მრისხანედ).

აქ ლალატია!.. წყეულიც იყოს
ჩემი ორგული!.. გამცემი ქვეყნის!..
(მოვა გონებაზე) და გამარჯვებულს მეტი რა ეთქმის?..
ასრულდეს მისი აზრი დიდი ხნის!..
სჩანს, რომ ღმერთებიც მისკენ ყოფილან
და ნდომებიათ მისთვის მედია...
ყოველი საქმის ბოლო-გვირგვინი
ამ ქვეყნად მხოლოდ ვარსკვლავ-ბედია!..
სად არის გმირი?

მთხრობელი.

ის გაემგზავრა,
მხოლოდ სამშობლოს მადიდებელი...
წაიღო კრავი და მასთან ერთად
მთელი საუნჯე შესაკრებელი...

(საზოგადო აშფოთება, ყველანი ზეზე წამოცვინდებიან).

იათა (სასო-წარკვეთილებით).

ვაი სირცხვილო!... მთელი კოლხეთი
გახდა ბერძნების აწ სასაცილო!..
ამ სასჯელს განა ის არ შერჩია,
რომ ვყოფილიყავ სულაც უშვილო?!
(თირთას) დაო! შენს გარდა იცოდა ვინმემ
ჩვენი სასახლის ის... საიდუმლო?

თბილისი.

მხოლოდ მედიამ და სხვამ არაფერ,
ვით მცნება მარტო საუფლისწულო!

იბრა.

მედიამ?! წადით, ეხლავ მომგვარეთ!..
რატომ არ არის აქ იასირი?

მთხრობელი.

იმ ბერძენს გაჰყვა!.. იმასთან თურმე
სამო-სამოყვროთ შეუკრავს პარი...!

იბრა.

მღევარი!

მთხრობელი.

კიდევ გამოვუყენეთ,
მაგრამ დაბრუნდენ ხელ-ცარიელი!..

იბრა.

ჩქარა!.. მომგვარეთ!.. შემოიყვანეთ!..
რა ამბავია, გავიგო!.. ველი!.. (შემოჰყავთ მღევარი).
გეტყობათ, მტერი გაგიწყვეტიათ,
რომ ტყვეს ვერ ვხედავ ჩემთან მოყვანილს!!

ჰმ?! რას გაჩუმდით?.. კრიკა შეგეკრათ?..
რატომ არ გახსნით მაგ ჩასამტერვე კბილს?!

მღეგაძი.

ჩემო ხელმწიფე, როგორც გავიგეთ,
დაუყოვნებლივ მივსდიეთ კვალში,
მაგრამ გაგეასწრეს, აუშვეს ნავი
და შეაცურეს შუაგულ წყალში.
ჩვენ სანამ კიდეს მივადგებოდით,
დაეშვენ წყალ-წყალ, იხვივით ცურვით!..
ჩვენ დაფრჩით ხმელზე ხელ-ცარიელი,
ტირილით, მოთქმით, ვაით და ურვით...

გამოსვლა VII-დე

(ისინივე და ქალიშვილები შემოდინან.)

ქალაშე.

ვძებნეთ მედია და ვეღარ ვნახეთ!..
იქ სალოცავში აღარ დაგვიხვდა...
მასთან ძუძუდაც აღარსადა სჩანს!
ძიძაც ბევრს ჰფიქრობს და ვერას მიხვდა!..

მღეგაძი.

მედია ნავში იჯდა მტირალი,
თმა გაეშალა... უწუხდა გული!..
ძუძუდაც თავზე დასტრიალებდა
და აბრუნებდა, გამწარებული.

იათა.

განა მედიაც მოუტაცნიათ?!

გექადა.

რაში არა ჰგავს?.. ვინ იფიქრებდა?!
ნება ყოფლობით რომ გაჰყოლოდა,
რათ იჯავრებდა და იტირებდა?..

მდეგარი.

იასირს ჰგლოვდენ!..

ეგელა.

როგორ თუ ჰგლოვდენ?! (გაკვირვებით).

მდეგარი.

აღვლევებულ-ზღვის დასამშვიდებლათ
თავისიანი რომ ვერ გასწირეს,
იასირ დასდევს ბერძნებმა მსხვერპლათ:
ჩაეგდოთ წყალში... ჩვენც შიგ შევცურეთ,
რომ სულთა მბრძოლი გამოგვეყვანა,
მაგრამ, დაეხედეთ და მკედარი იყო,
ყელში გაერქოთ მსხვერპლისთვის დანა!
თან წამოვიღეთ... (შემოაქეთ საკაცეზე დადებული)

გეჭადა.

ვაიმე, შვილო!

თუ მამიშენის წყევლამ გიწია!!.

აღარც დედა-შენს უნდა სიცოცხლე...

ისიც შენთანვე დასამიწია!! (უნდა გადავარდეს, მაგრამ ქალები იჭერენ. ეხვევიან გარს და აბრუნებენ გულ-შეწუხებულს).

ათა (ზარდაცემული).

შიმტყუნა ბედმა და მომდგენ მკაცრად

ცისა და ქვეყნის ძალთა-ძალები!!

ეს დასადგომი და დასაშრეტი,

ამას რას ხედვენ ჩემი თვალები?!

მნათობთა-მნათო! ყურს რათ იყრუებ,

როდესაც გესმის ლოცვა-კურთხევა

და ელვაზედაც უსწრაფესი ხარ,

თუ გაიგონე კრულვა და წყევვა?

რათ შეისმინე უგნური სიტყვა,

ცოდვილი პირის გამონათქვამი?

და წინ დამიდევ ცეცხლ-მოსადებათ

უსუსურ ბავშვის საბრალო გვამი?

რალა ვარ ახლა და რალა მქვიან:

ცაში გარისხულს, ქვეყნად უპიროს,

უძღლურ-უღონოს და უსისხლ-ხორცოს,

სასო-მიხდილსა და უშვილ-ძიროს?!...

სიკვდილი მხოლოდ ჩემდა ნუგეშად!.. (უნდა მახვილი ჩაიკეს. შეაჩერებენ).

მაგრამ რას ვამბობ?.. რა საჩქაროა!..

ჯერ შური.. შური!.. შურის-ძიების

დამაცხრობელი სისხლის წყაროა!..
სიკვდილი ბერძნებს!.. მუსრი საბერძნეთს!..
ხომ გესმის, მზეო, ყოვლად ძლიერო?!..
უნდა გავმხნევედე... ვიცოცხლო, გავძლო,
რომ გადვუხადო სამაგიერო!..
ვინ სთქვა, ნეტავი, ჩემი სიბერე,
ჩემი სისუსტე და უძლურება?..
არა!—ვგრძნობ ძალა მიორკეცდება
და ვყმაწვილდები!.. სიბერე ქრება!..
ვინ არის მეფე ზღვათა და ხმელთა,
იათა მთავარს რომ შეეღაროს...
გადააქარბოს შურის ძიებით
და უკილო-ზღვათ სისხლი დაღვაროს?!..
მალლით მთიებსაც-კი ეხარბება
ამ ქვეყნიური ჩემი დიდება!..
და მე ვასწავლი, თუ როგორ უნდა
სისხლის აღება!.. შურის-ძიება...
ვაი, საბერძნეთს ამიერიდან...
დედებს ამის დღეს რომ დავაყენებ!.. (ათითებს გეჟაღს).
მამებს ჩემსავით გულს დავუთუთქავ
და მკვდრებს საფლავში არ მოვასვენებ!..
ხა-ხა-ხა-ხა-ხა'... თქვენ, კოლხელებო!
გესმისთ?—მზათა ხართ? ხელი შევილდ-ისარს!..
ქვეყნის გაწყვეტით და აოხრებით
შეუპოვარი ზეცას დავსცემ ზარს!..
შვილებო, თქვენ ხომ არ გეწყინებათ?
დამეთანხმებით თქვენც, იმედია...
ხომ გესმის კარგათ, შვილო ისირ?!..
ხომ გაიგონე, ჩემო მედია?!..
ხა-ხა-ხა! ხა-ხა...

თიბთა.

ციურნო დასნო!..

უბედურებამ ხელი დარია!..

ვაი მას, ვინც რომ არ ურევია

აღარც ცოცხლებში და არც მკვდარია!..

იათა (არეულად თირთას).

ხომ გრძნეულდ ხარ შენ, თირთაია,

ყოვლის მომქმედი და შემძლებელი?

მიცვალებულის სულის ჩამდგმელი...

ცოცხლის გამთირაფ-გამქვავებელი?

გამოიჩინე ამ შავი დღისთვის

საჭირ-ბოროტო ძალა, გრძნეული,

რომ მტერს ხმელეთი ზღვათ გადაექცეს

და ზღვა დაუხვდეს გაქვავებული...

შიგ მოჰყვეს მტერი და მოლაღატე...

(ვედრებით). გადარჩეს მხოლოდ ჩემი ასული!...

ჩემი მედია!.. და იასირსაც

ხელ-მეორეთვე ჩაუდგი სული...

ხა!-ხა!-ხა!-ხა!-ხა!..

თიბთა.

ვაი ამ სიცილს!..

იათა.

მალე!.. რას უცდი!.. არ გინდა განა?

მაშ, ჩემს ლაღატში შენც გარეულხარ!..

მახვილი გულში და ყელში დანა!.. (მიაშურებს მახვილით).

თაზთა.

იქით!.. შეჩერდი, შე უბედურო!..

მახვილი გინდა ჩემზე იზმარო?.. (მიჩერებია თვალებში და ღელავს. იათა მახვილს გადაადებს და ძირს ეცემა).

აი შემთხვევა მოულოდნელი,

საუბედურო დ. სამწუხარო!..

(თავისთვის). სწავლა და ცოდნა, რაც კი ამ ქვეყნად

ქკუა გონების განაწონია,

ბრბოს სათვალთმაქცო და საგრძნეულო

მიუწდომელი რამე ჰგონია!..

მე შემძლია, ესთქვათ, ჩემდა თავად

ეს მომაკვდავი გამოვაბრუნო (ათითებს გეჟადას).

და კარგის მოვლით და ხელ-შეწყობით

(ათითებს იათას) გადარეულიც ერთ დროს გავკურნო...

მაგრამ ვინ მომცა იმდენი ძალა,

რომ მე შევშალო წესი ბუნების:

აქ გავაცოცხლო მკვდარი იასირ

და იქ დიდება დაესცე ბერძნების?!..

(მიუბრუნდება კარის კაცებს) თქვენ, კოლხელებო!.. წაი-

ღეთ მკვდარი!..

გადაუხადეთ რიგი და წესი!..

ოქრო და ვეცხლით შეჭუდეთ მუხა,

მრავალ-შტოვანი და უდიდესი,

ზედ ჩამოჰკიდეთ უსულო გვამი, ¹⁸⁾

რომ ყოველის მხრით სცემდეს ნათელი!..

და გლოვის ნიშნად, ჩვეულებრივით,

ტანთ შეიმოსეთ მხოლოდ წითელი!..
წინ წაუძღოლეთ კაბდელთა დასი
ზორვით, კაბდურით, საყვირ-განგაშით,
რომ მით მალლა ცა დაკმაყოფილდეს
და დედა-მიწა აქ ძრწოდეს შიშით!..
ჩამოიწყვიტეთ ყველამ საკინძი!..
„ჰოი, შავ-დილაჲ“ დასძახეთ ზარად
და მეც მოვიგლეჯ ჩემ თავ-საბურავს
ნიშნად გლოვისა მარად და მარად!...

(მოიგლეჯს საბურავს, გარედან ვალობის ხმა მოისმის. შამო.
აქვსთ შარავანდელი და უკან ზორვითა და ანთებულ-კვარებით კაბ-
დელები მოსდევენ, ხალხი ნელ-ნელა თავ-დაღმა ემხობა).

ფარდა ნელ-ნელა ეშვება.

შენი შენები

1) ისტორიის წინასწარ თქმულობისა და მითების სამშობლოთ საზოგადოთ საბერძნეთია ცნობილი!.. უმეტესობა დღემდისაც დაჯერებულია, რომ ისინი შექმნა ელლინების აღტყინებულმა ფანტაზიამ და მერე გადმოსცა მთელ კაცობრიობას. მაგრამ ჩვენ-კი დარწმუნებული ვართ, რომ, პირ იქით, ბერძნებმა გაიტანეს სხვა ქვეყნებიდან სულ სხვა ხალხების ამბები, შეისისხლ-ხორცეს, თავზღებურად გადააკეთეს და ფერ-ცვლილი უკანვე დააბრუნეს. ამას ნამდვილათ გვიმტკიცებენ, სხვათა შორის, ძველის-ძველი მითები „პრომეთეოსზე“ და „იანონ-მედეიაზე“. ერთიცა და მეორეც ჩვენი ქვეყნის შეილია: აქ შობილან, აქ გაზდილან და კოლხეთით ასე გადასულან ზღაპრულად ელლადაში. ავიღოთ პირველი: ბერძნების სიტყვით, „მთავარ-ღმერთისაგან“ ურჩობისათვის გარისხული პრომეთეოსი კავკასიის ქედზე იყო მიბმულ-მიჯაჭვული. მიჩენილი ჰყავდა მტანჯველად ქორი, ანუ ორბი, რომელიც გულ-ღვიძლს უწიწქნიდა, მაგრამ გმირი არ კვდებოდა; წყლული უმთელდებოდა, რომ ხელ-ახლად ეგლიჯა მის ჯალათს—უზარ-მაზარ ქორს—და საბრალო ტყვის სატანჯველს დასასრული არ ჰქონოდა. ეს ამბავი საქართველოში, მთელ კავკასიაში სხვა-და-სხვა ვარიანტებად მოდებულობა, განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ აქ პრომეთეოსს ამირანი ეწოდება. ბერძნულად სიტყვა „პრომეთეოსი“ ნიშნავს „შორს-მჭვრეტელს“, აქაც ამირანს „შორს მხედ-

ველობას“ აწერენ: „ცაში არა გამოეპარებოდა რა და ქვესკნელში ჭიანჭველებს ხედავდაო“, გვარწმუნებს ზეპირ გარდმოცემა. ბერძნები აღარ ამბობენ, თუ რა მანქანებით უმთელდებოდა წყლული პრომეთეოსს; ჩვენში-კი უფრო სრულათ არის გადმონაცემი: ერთი ვარიანტი ამტკიცებს, რომ პატარა ფინია ძალი ულოკავდა წყლულს და ურჩებოდაო. მეორე ამბობს, რომ ქორის შემდეგ ყოველთვის ფასკუნჯი მიდიოდა, ფრთას უსვამდა და ჰკურნავდაო. ბერძნების გმირი დაუბმელი დარჩებოდა, რომ ხერხიან კოქლ გეფესტს—ერთ ღმერთთაგანს—არ შეეყარა მისთვის ბორკილი. ჩვენ გმირსაც ვერავენ მიაკრავდა ქედზე, რომ არ გამოჩენილიყო ერთი გრძნეული კოქლი მქედელი. ამიტომაც საზოგადოთ მქედლებზე გარისხებული ამირანი დღესაც ცდილობს, რომ თავი აიშვას, აიწყვიტოს და რაც ქვეყანაზე მქედლებია ერთად ყველას მუსრი გააფლოს... ეს ისე სწამთ, რომ დღესაც კიდევ მქედლები ჩვენში დიდ-ხუთშაბათ დილას სამქედურში უზმოთ და უბრად სამჯერ ზედი-ზედ ურტყმენ უროს გრდემლზე, რომ ამირანის საჯაქვო პალო ყოველ-წლობით გაამაგრონ ხოლმე და თავი არ ააშეებინონ!.. ბერძნის მწერლები ამტკიცებენ, რომ პრომეთეოსი ამარანტის მთაზე იყო კავკასიაში მიკრულიო. მესამე საუკუნეში ქრისტეს წინ აზოლფან რადოლსკელი ამტკიცებს, რომ მდინარე ფაზისი ამარანტის მთიდან გადმოდისო, სადაც პრომეთეოსი იყო მიბმული. რა მთა არის ეს ამარანტა ბერძნებისაგან მოხსენებული, რომ დღეს აღარ ვიცით? ეს ის მთა არის, რომელსაც ჩვენი ზეპირ-სიტყვაობა „ამირან-მთას“ ეძახის და სადაც ამირანი იყო მიბმული. აღარ გამოვუდგებით წვრილმან რამეებს, ჩვენი აზრის დასამტკიცებლად რაც ითქვა, ისიც საკმაოა. — მეორე ამბავი „იაზონ-მედიასზე“

კიდევ უფრო ამტკიცებს ჩვენ აზრს თავისის უეჭველობით. ელლინების გმირმა, თესალიის ბატონიშვილმა იაზონმა შეჰყარა გმირი ამხანაგები, გააკეთებია ნავი „არგო“ და წამოვიდნენ კოლხიდისაკენ, ვითომც და მათი ქვეყნიდან დაკარგულ ოქროს-მატყლოვან ვერძის საძებრათ. შემოცურეს ფაზისის მდინარეში შავი-ზღვით. იმ მდინარის პირად იყო საუცხოვო ქალაქი გაშენებული, რომელსაც „ეა“ ეწოდებოდა. იქ დჯდა მუფედ „აეტი“, ჰყავდა ერთი ქალი „მედია“ გრძნეულს, მამიდის გაზრდილი, იმ მამიდას ერქვა სახელად „თირათეია“ ანუ „ტირცეია“; ამან ასწავლა თავის გაზრდილს ძმის წულს, მედიას, გრძნეულობა და სხვა-და-სხვა სამკურნალო, თუ საწამლავ ბალახების ხარშვა.. აქვე, აეტის სმთავროშივე იმწყსოდა ის ოქროს-მატყლოვანი ვერძი, რომლის საძებნელათაც იყო იაზონი წამოსული. იაზონმა მედიას დახმარებით მოიტაცა ის ვერძი და მედიაც თან წაიყვანა ცოლად. ამ ბერძნულ გადმოცემაში როგორც ადგილის სახელები, ისე თვით ქალაქებისაც ერთი ყურის მოკვრით უცხოა, მაგრამ, თუ ჩაუკვირდებით, გამოდგება, რომ ყველა ჩვენებურია, „ქართული“, მხოლოდ მათებურად ბერძნულათ გადაჩქორთულებული. რა წყალია ეს ფაზის, რომლის დღეს ხსენებაც აღარსად არის?.. — რა და რიონი, რომელიც ფასის მთიდან გამოდის და რომელსაც იმ სათავეში დღესაც ფასის წყალს ეძახიან. აქ გადასხვაფერებულიც არა არის რა. ბერძნული „ფაზის“ იგივე „ფასის“ არის. — რა იყო და რა ქალაქი იყო ბერძნების „ეა“, სადაც წლის განმავლობაში მცენარე ჰყვოდა? — ნაქალაქევი, ანუ ზღაპრული „იას“ ქალაქი, ის „იას“ ქალაქი, სადაც, ზღაპრის სიტყვით, „ღვთისაფარ“ მონადირე მივიდა და ნახა, რომ ზამთარში იქ ია და ვარდი იშლებოდა. — ბერ-

ძნული „ეა“ და ჩვენებური „ია“ ერთი და იგივე უნდა იყოს. ვინ არის „აეტა“ მეფე?—კოლხეთის მთავარი, იას ქალაქში მჯდომარე „იათა“ მამასახლისი. ამ გვარ შემთხვევაში ქართული ენის თვისებაა მრავლობითი რიცხვის ხმარება. თავის დღეში არ იტყვის „ზღვის მეფეო“, „ხმელეთის მეფეო“ და სხვანი. ამბობს: ზღვათა მეფე, ხმელთა მეფე, ვარდთა მეფე, იათა მეფე და სხვანი. „აეტა“ და „იათა“ ერთი და იგივეა. ცირცვია და თირთვია ერთი და იგივეა, რადგანაც უცხოელები „თანს“ „სანათ“ გამოთქვამდნენ ხოლმე. მაგალითად, პლინიუსი, 29—79 ამბობს: კოლხიდაში არის ერთი მდინარე ცირუსი, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებნი ცირის წყალს ეძახიან, შიგ რაც უნდა ჩააგდოთ გაქვევდებაო.

ეს წყალი დღესაც არის შორაპნის მაზრაში, ქიათურის მახლობლათ და ისევ იმ თვისების მექონეა. თირი ძველებურ ქართულათ ქვა არის, გათირვა—გაქვევებას ნიშნავს. იათას დას სწამებდნენ გრძნეულობას, რომ ადამიანის როგორც განკურნება, ისე გათირვა-გაქვევება შეუძლიაო და მიტრომაც დაურქმევიათ თირა, ანუ თირთაია. ადვილი საგულისხმოა, რომ ეს ორი სიტყვა: თირთაია და ცირცვია ერთი და იგივეა. ამგვართვე აიხსნება სახელი მედიაც. სიტყვა „ქალი“ მხოლოთ მერვე საუკუნეიდან შემოსულა ჩვენში. არაბულათ „ქალიმ“ ნიშნავს დედაკაცს, მანამდი ქართულათ დედა-კაცს „ღია“ ერქვა. აქიდან წარმოსდგება სიტყვა: „ღიასახლისი“ და კნინობითი „ღიაცი“. ჯერ კიდევ დღესაც ბევრს შეხვდებით ჩვენში, რომ „კაცია“ ანუ „მეფარ კაცი“, „ქალია“ ანუ „მეფარქალი“ ერქვას.—და თუ-კი „მეფარ ქალი“ შეიძლება სახელად, რატომ „მედია“ კი არ შეიძლებოდა, რომელიც ერთსა და იმავეს ნიშნავს? ჩვენი „მედია“ „მედეად“

გადაკეთებულია „ბერძნულად“. რომელი ერთი მოვთვალოთ? რამდენი რამ არის ბერძნებისაგან გადათარგმნილი ანუ გადაკეთებული ქართულიდან: მაგალითად, ჩვენი ქვეყნის ერთი მდინარეთაგანის ბერძნული სახელი „ჰიპიუს“, იგივე ცხენის წყალი არ არის? ის „კვენაკრი“, რომელიც დასავლეთით უბერავს კოლხიდას, ე. ი. ჩვენს „კოლხეთს“ იგივე „ქვენაქრი“ ანუ ქვენა-ქარი არ არის?.. „მოლი“ სამკურნალო ბალახი, რომელსაც მედია აგროვებდაო, იგივე ჩვენებური მოლი არ არის?...

ძილის მომგვრელი წამალი მცენარეო... იგივე ძილის გულა სოკო არ არის, ჩვენ რომ ვეძახით? და მეგრელები კი ლურსის გულას ეძახიან, რადგანაც „რული“ ანუ „ლური“ ძველებური ქართულია და მცირე ხანს წაძინებას ნიშნავს! ამ გვარ რამეებს რომ გამოვუდგეთ, შორს წაგვიყვანს და ამიტომ ჯერ თავს ვანებებთ უფრო დაწვრილებით გამოკვლევას! ჩვენ გადაწყვეტილი გვაქვს „მედლიას“ ტრილოგიათ დაწერა... „მედია კოლხიდაში“, „მედია ელოდაში“ და „მედია“ სამშობლოში დაბრუნებული. როცა სამივეს ერთად გამოვცემთ, მაშინ უფრო ვრცელს გამოკვლევას ჩავურთავთ ზემო თქმულის შესახებ და დღეს-კი მხოლოდ იმას შევნიშნავთ, რაც საჭირო იქნება ამ პირველ ნაწილისათვის...

2) როცა გამწარებული ამირანი ჯაჭვის გაწყვეტას და თავის აშვებას მოინდომებს და გაინძრევა, მაშინ იძვრის ხოლმე დედა-მიწაცო, — ჰუიქრობდენ ძველად კავკასიელნი.

3) ძველად კოლხელები ცის შნათოებს აღმერთებდენ და მთიებსა სცემდენ თაყვანს, მაგალითად, მზეს, მთვარეს, ვარსკვლავთ გუნდს, ცის ბურჯებს, დილას, განთიადს და სხვათა. მათ-მათ შესაფერად უგალობდენ ლოცვის

დროს: „მზეშინას“, „თინას“, „ოდლიას“, „შავ-დილას“ და სხვა. ეს მაშინდელი მათი საგალობელი დღესაც სიმღერათ არის ჩვენში დარჩენილი.

4) კერპთ-თაყვანის-მცემლობის დროს მოფიცარს კერპის წინ ჩამოკიდებულ ზვარაკისათვის ტყავი უნდა გაეძრო, ანუ ანთებული ლამპარი გაეჭრო სულის შეებრ-ვით. „ფუ“-ო უნდა შეებერა სული... აქედან წარმოსდგა სიტყვა „ფუცი“, ანუ „ფიცი“ და აგრევე ხატებისა და სალოცავების ჩამოტყავება, რომელსაც ხალხში დღესაც ხშირად ამბობენ.

5) ორთეოზ, საბერძნეთის გამოჩენილი მესაკრავე და მომღერალი, რომელიც ყოველ-გვარ ცხოველ არსებას ჰხიბლავდა. იაზონ რომ კოლხეთისკენ გამოემგზავრა თან იახლო და ისიც არგონაველებში ერიაო.

6) აქ ზოდიაკები, ანუ ცის ბურჯებია დასახელებულ-ლი. „არეი“ ანუ „ვერძი“ განსაკუთრებით სალოცავი იყო კოლხელების და მარტო მის სახელ ჩამოსხმული ოქროს ვერძი ედგათ ბომონში.—მოსისხლე ღმერთად უწოდებდენ „მარეხს“ და ეჯერათ, რომ ის, თუმცა მრისხანე იყო, მაგრამ მასთანვე თავმდაბალი და მათ „ვერძს“ მწყემსავდა ცის ლაქვარდში.

7) პინდარი. 522—442 ქრ. წინეთ. არგონაველები შევიდენ ფაზისში და იქიდან აეტის სამფლობელოში.

8) აპოლონ როდოსელი. 250—200 ქ. წინეთ. გზაში არგონაველებს თავს დასტრიალებდა, როცა კავკასიის მთები გამოსჩნდენ, ერთი უზარ-მაზარი ქორი, რომელმაც ნავე „არგო“ დაჩრდილა. ის იყო პრომეთეოსის მტანჯველი ქორი.

9) ძველათ ეჯერათ, რომ ვისაც უეცრად ორბი თავზე დააჯდებოდა—მეფობას იშოვნდა.

10) ნადირობის ქალ-ღმერთი ბერძნების.

11) ხალიბები ბერძნულად და ჩვენებურათ ქლიბები ქართველთა ტომის ხალხი, კოლხეთში სცხოვრობდნენ ერთ ხეობად. ყველაზე პირველად იმათ დაიწყეს რკინის ხელობა. ესხილი 525—456 ქ. წ. აი რას ამბობს მათზე: „პონტის მარცხენა მხარეზე სცხოვრებენ რკინის მოხელე ხალიბები. აკეთებენ რკინის იარაღს, რომელსაც ქლიბი ჰქვია და მოაქვთ ელლადაში გასაყიდათ.“ ამასვე ამტკიცებს არიან ნიკომიდელი: ყველაზე ადრე ხალიბებმა შეისწავლეს რკინის ხელობაო. დღესაც არის ისევე ჩვენში, რაქის მაზრაში ერთი მთა, გული რკინის მადნისა აქვს და უხსოვარ დროიდან ირგვლივ მცხოვრებნი მქედლობის მეტს არას აკეთებენ. ამ მთას ჰქვია „წედისი“ ანუ „ქედისი“.

12) ფსკედა-ჰლუტარხი. კავკასიაში იზღება პრომეთეოსის ბალახი; როგორც კლეანტი ამტკიცებს, მეღვია ამ სამკურნალო ბალახსა ჰკრეფდა. კლავდი კლავდიანი 395 ქ. შემდეგ. მე კარგად ვიცო ზოგიერთ ბალახებისა და მცენარეების შესამიანი წვენი, კავკასიაში რომ იზღებოდა. იმას აგროვებდნენ სასტიკი მეღვია და ცბიერი ცარცვია.

13) პოლიდორი. 140 ქ. წ. პელეოსი ურჩევდა იაზონს, რომ ის წასულიყო კოლხიდაში ოქროს-მატყლოვან ვერძის საძებრათ.

14) კაბდელებს ეძახდნენ ჩვენში კერპობის დროს მღვდლებს. (ლოცვის დროს) ისინი ზორვის დროს, ე. ი. კმევის დროს, ჰგალობდნენ. იქიდან წარმოდგა ჩვენებური სიტყვა „ზარი“ და „კაბდური“, რომელსაც დღესაც კიდევ აქა-იქ სამეგრელოში მღერაინ.

15) მთვარე სიყვარულის ღმერთათ მიაჩნდათ და საცოლ-ქმრო პირობასაც ძველათ მის წინ დებდნენ.

16) აპიან. 150 ქ. წ. ადგილობრივი მცხოვრებლები კოლხიდაში ცხვრის ტყავეებით იჭერდენ ოქროს სილას და ეს იყო ოქროს-მატყლოვანი ვერძი.

17) აპოლონ როდოსელი. 250—395 ქ. წ. როდესაც-კი შენიშნა მეტეიამ ცისკარი, დაიწნა თმები, იცხო სუნნელება და ჩაიცვა ძვირფასი ტანსაცმელი. თავი მოიბურა თეთრი თავსაბურველით, ტანზედაც სუნნელოვანი ზეთი იცხო, იახლო თორმეტი მოახლე, შეაბმევინა თეთრი ჯორები, ვითომ-და გექადას საყუდარში სალოცავად მიდიოდა, მაგრამ გაიპარა და პრომეთეოსის ცრემლებისაგან შეზავებული წამლებიც თან წაიღო.

18) ძველათ კოლხელები მხოლოდ ქალებს მარხავდენ მიწაში და მამაკაცთ-კი ხეზე ჩამოჰკიდებდენ ხოლმე. ამას ამოწმებს ელიანი და ნიკოლოზ დამასკელი.

ქუთათელის სიზმარნი

(ისტორიული ოცნება)

I

სული წმიდის მოჰუნის ღამეს, სანამ საცისკრო ზარის პირველი წკრიალი ქვეყნად გაისმოდეს, ზეცას ჩამოჰკვრენ ზარს და მაშინ ცა, გინდ მოღრუბლულიც იყოს, გადიურის და გუნდ-გუნდი ვარსკვლავები თავს იჩენენ. ისინი არიან თურმე ჩვენი გმირ-მამა-პაპების სულელები. იქედებიან იმ ლღილის პირდაპირ, სადაც უკანასკნელად მათი ღვაწლი დაგვირგვინებულა და მალლით სხივებს აყენებენ. სხვათა შორის ერთი დიდებული მნათობი ქუთაისის ძველი ტაძრის ნაშთებსაც ზე ეგვირგვინება და, ნათლის კიბით ქვეყნად ჩამოსული ანგელოსთ გუნდი, ხმა-ტკბილად დაგალობებს: „მიხსენ მე მტერთა ჩემთაგან, ღმერთო, და მათგან, რომელნი აღდგომილ არიან 'ემზედა, განმარინე მეო“. ის მნათობი არის ვარსკვლავი მთავარ-ეპისკოპოსის, — ანტონ ქუთათელისა. ანტონ იყო დიდებული გვარიშვილთაგანი, დედის ერთა, იმერეთში საერისთავოდ განძრახული, მაგრამ, როდესაც დედა მისის მოძღვრებით დროისა და ვითარების საკადრისად შეისწავლა ქვეყნის სიბრძნე, მაშინ მოინდომა სულითაც განათლება და მიენდო მწიგნობართ-უხუცეს ანტონ ქუონდიდელს: შედგა ბერად და მალე ისე გამოიჩინა თავი, რომ ერთ-ხმათ აირჩა მთავარ-ეპისკოპო-

სათ და მიიღო ქუთათლობა. იმ დროს წმიდა მამებს დიდი გავლენა ჰქონდათ საეროდ ქვეყნის გულის მოგებითა და ნდობის მოპოვებით. სამოქალაქო საქმეებსაც კი მათი რჩევა-კურთხევით აბოლოებდნენ. ანტონ ქუთათელსაც, რასაკვირველია, როგორც მათში ყოველფრად პირველს, ისე გატაცებული ჰყავდა სრულიად იმერეთი, რომ დიდებული, ზვიადი და შეუპოვარი გიორგი მეფე იძულებული იყო პატივი ეცა მისთვის, თუმცა მიქელა ქათალიკოსი-კი სხვებ ასმენდა და აგონებდა მასზე. საერო საქმეებით გარემოცულს ქუთათელს, საზოგადოდ დრო აღარ რჩებოდა, რომ თავი შეესვენებია და მხოლოდ ხანდახან, ღამ-ღამეობით შედიოდა იქვე, ტაძრის მახლობლად, სამღვდელ-მთავრო სახლის წინ გაშენებულ პატარა წალკოტში და ეძლეოდა მაღალ ოცნებას. იმ ხანებში მოუსვენარის მიქელ ქათალიკოსის შურისძიებით გადააყენეს ქყონდიდელი, ჩამოხადეს მწიგნობართ უხუცესობა და გაგზავნეს გარეჯის უდაბნოში. თვით ანტონ ბრძენმა გულ-გრილად იტვირთა ეს ახალი ხვედრი, მაგრამ ქუთათელი-კი აადგლევა მისი მოძღვრის უსამართლოდ გაუპატიურებამ!.. დღისით საქმეებს აყოლებდა გულს, მაგრამ ღამით-კი გაუტყდა ძილი, შევიდა წალკოტში და იქ ფიქრობდა, როგორი ეპისტოლე გაეგზავნა მეფის გიორგის დის რუსუდანისათვის ქყონდიდლის თაობაზე. ფიქრებმა გაიტაცეს: გაახსენდა უზრუნველი სიყმაწვილე, როდესაც საღამოობით დედის კალთაში ედვა თავი; დედაც თავზე უსვამდა ხელს, კოცნიდა და ზღაპრებს ეუბნებოდა!.. მოიგონა ის ზღაპარიც, თუ როგორ გაჩნდნენ ქვეყნად ვარდი და ეკალი, რომელსაც დედა ათქმევინებდა ხოლმე პატარა ანტონს. ის ჩამოჯდა ქვაზე მუხის ძირში, მიეყრდნო ხეს, წარმოიდგინა, რომ

ვითომც ახლათ ის დრო და მოჰყვა ზღაპარს თავის გუნებაში: „იყო და არა იყო რა, ორი ძმა კაცი იყო — „ერთგულა“ და „ორგულა“. პირველი ქვეყნის სამსახურსა და ერთგულებაში გაღარიბებული და მეორე კი — ორგულობით გამდიდრებული. უმეტესობის ჰკუთვალშია და რაც შიგ არ ეჩხირება, იმას ვერ ხედავს!.. „ორგულას“ ზოგი სიბრიყვით, ზოგი შიშით და სათრით, ზოგი ანგარიშით პატივს სცემენ და ხელს აფარებენ; „ერთგულა“-კი ყოველგან და ყველასაგან უსამართლოთ იჩაგრებოდა. ასე ლევდენ ეს ძმები თავის დღესა და სოფელს. მხოლოდ ეს-კი იყო, რომ „ორგულა“, რაც უფრო და უფრო მეტად ძლიერდებოდა, უფრო და უფრო უფოთავდა და მისმა გაუმაძღარმა გულმა არ იცოდა მოსვენება. „ერთგულა“-კი თავისთვის იყო გულ-უბიწოდ, წყნარად და თავისთავად მოსვენებით ერთათ დაიხოცენ ორივე. „ორგულა“ იგლოვა ხალხმა, დიდი პატივით დასაფლავა და მარმარილოს ფიქალი დაადვა ლოდათ. „ერთგულას“ სიკვდილი-კი ბევრს არ შეუტყვია!.. არც არავის უგლოვია: აიღეს, ჩაადგეს საფლავში და მიაცარეს მიწა სამადლოთ. მეორე დღეს გაიარეს მწყემსებმა და ნახეს, იმ ახალ საფლავიდან უცხო ბუჩქი ამოსულა, რომელსაც შვენიერი ყვავილი გამოუღია და ზედ ბულბული დაჰიკტიკობს. ის ბუჩქი იყო გვამი „ერთგულასი“, ყვავილები — მისი ქველი საქმეები და იმ ყვავილებს ფერს აძლევდა შიგ გამჯდარი, ქვეყნის საერთგულოდ დათხეული სისხლი და ოფლი. მისი ანგელოსიც ბულბულად შემოსხდომოდა და უგალობდა მის სულს. ნახეს, გაუკვირდათ და თქვეს: ეს რა შვენიერება რამ ამოვარდნილა საფლავიდან ასე უეცრათო? თქვეს და დაარქვეს იმ ბუჩქს „ვარდი“. იმ ხანებშივე ზოგიერთებმა შე-

ნიშნებს, რომ „ორგულას“ საფლავზედაც რაღაც მყარალი ბალახები ამოსულა. და მწარედ იჩხვლიტებიან, ლოდს ქვეშ დაუბუდებია ბაყაყებს და საზარელი ხმით ყიყინებენ. ის ბალახი იყო „ორგულას“ გვამი, მყარალი სუნი—მისი ქვეყნიური ღვაწლი და ბაყაყი—ემმაკი. ნახეს და გაუკვირდათ! თქვეს: ეს რა საშინლად იჩხვლიტებიანო? თითქმის კაცსა ჰკლავენო?! თქვეს და დაარქვეს „ეკალი“. ამ ზღაპრების მოგონებაში ძილი მოერია მთავარ-ეპისკოპოსს და ნახა საკვირველი სიზმარი: „ქუთაისის ტაძარს ირგვლივ ცეცხლი შემოდებია, კამდის უწვევს მისი ალი, მაგრამ საკვირველი ის არის, რომ მხოლოდ ანათებს და არასა სწვავს!.. საყდრის თავიდან გადმომდგარა მეფე ბაგრატი-დიდი და ანიშნებს ქუთათელს, რომ ისიც იქ ავიდეს მასთან, მღვდელ-მთავარი ეთანხმება, მიდის, თამამად აპობს ალს და აღის ისიც საყდრის თავზე. იქიდან ბაგრატი გადაახედებს აღმოსავლეთისაკენ და დაანახევებს, რომ გელათის ტაძარიც იმ გვარათვე განათე ულია. ამ ორ ტაძარს შუა ნათლის გზა არის გაყვანილი და ბაგრატს იმ გზით მიჰყავს გელათს მთავარ-ეპისკოპოსი. ამ ჰაეროვან გზაზე გაბედვით აღგმენ ფეხს ორივე და გადადიან გელათს. იქ დაუხვდებათ მეფე დავით აღმაშენებელი და უჩვენებს მათ საკვირველ სანახავს: დგას დიდებული კუბო და იმ კუბოდან უცრად ერთი რაღაც უცხო ფრინველი, მტრედის სიმშვიდის მექონი, გველის სიბრძნის და შევარდნის ქვანგებისა, ერთს შეინავარდებს ჰაერში და მერე გაექანება კავკასიის ქედისაკენ, სადაც მიჯაჭვულ ამირანს ყვავ-ყორანი ახვევია!.. გაუქროლ-გამოუქროლებს იმ გუნდს, სრულიად გაჰფანტავს და გამობრუნდება ისევ... კუბო გაქრება!.. მის ნაცვლად დგას ოქროს ტახტი და ზედ მზეთ-უნახავად გადაქცეული

ფრინველი დაჯდება. ერთი მხრით ბაგრატ ამოუჯდება და მეორე მხრით—დავით. გადაცემენ სამეფო გვირგვინს ქუთალელს და ეტყვიან, რომ ის გვირგვინი იმ მზეთუნახავს დადგას თავზე! ქუთათელი ასრულებს მათ სურვილს, მერე მოიყრის მუხლს იმ დედოფლის წინ და უნდა, რომ თაყვანი სცეს“. ამ დროს თავს დაჰკრავს ძირს და გამოედვიძება. ამ უცნაური სიზმრით გაკვირვებულ მღვდელ-მთავარს მთელი ღამე აღარ დაძინებია: ღოცვით გაატარა და მეორე დღეს გაეშურა ქალაქისაკენ, რომ იქ ენახა თავისი მოძღვარი—ნაქყონდღევი ანტონ—და მისთვის მეთქვა ის სიზმარიც. გზაში შეიტყო გიორგი მეფის გადაცვალემა.

II

ძმაზე მგლოვიარე, შავით მოსილი რუსუდან დედოფალი მუთაქაზე იყო გადაწოლილი და ფეხთით უსხდენ დარბაისელთ ცოლები; მათ რიცხვში ჯავახიანთ ქვრივი ვახხიცი ერია.

— მაშ ასეა საქმე?! იკითხა დედოფალმა.

— დიახ, დედოფალო!—მოახსენა ერთმა ქალთავანმა. სასახლის ნამოძღვრალს, სვიმონ მეუღაბნოეს აუხსნია ქუთათელის სიზმარი. ის უცნაური ფრინველი თამარ—გიორგის ასული—არის და, ხომ მოგეხსენებათ, თუ როგორ რწამს ხალხს ყოველი მისი სიტყვა—აღელვებით თხოვილობენ, რომ თქვენის ძმის დიდებულ ტახტზე დაჯდეს მისი ასული თამარ. დიდებულებმა ხმა გაიკმინდეს და ურჩობას ველარ ბედავენ.

— კი, მაგრამ რა იციან, რომ ის უცხო ფრინველი, კუბოდან ამოფრენილი, ასული არის და არა და გიორგი

მეფისა?—ცბიერად სთქვა ვახანმა და გადახედა რუსუდანს.

— არა, ჩემო ვახან! — უპასუხა რუსუდანმა ღიმილით, — წყნარი და მშვიდობიანი თამარ დაუნიშნავს ზეცას და ქვეყანა ურჩობას ველარ გაუწევს!.. ის მე შეილად გამიზღია და ჩემ უკითხვად ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს!.. ამ დროს შემოვიდნენ რუსუდანთან დიდებულნი: ვარდანიძე, საღირიძე, ამანელიძე და სხვანი და მოახსენეს: „დღეს შენ ხარ თამარის მშობელი! ჩვენ ვიცით, რომ თამარი გონებით სრულია და მასთან შენი მორჩილი. უბრძანე, რომ მწუხარება და მამის გლოვა იკმაროს და სამეფო ტახტს, თავის მამის სახსოვრად, ხელი მოჰკიდოს, განაგოს საქართველო და დაიპყროს ტახტი მამისაო!“! მაშინ ადგა რუსუდანიც და შევიდა თამართან.

III

ტფილისი ხალხს ველარ იტევდა, გარშემო გორები სულ მოფენილი იყო წვრილ-ფეხობით. შეიდ სამეფოში გამორჩეულთაგანი მისთანა აღარავინ დარჩენილა, რომ იქ არ ყოფილიყოს. უჩვეულო და საარაკო რასმე ელოდნენ: სამეფო ტახტზე ადიოდა მეფე გიორგის ასული თამარ... მამიდა მისმა — რუსუდან დედოფალმა — გამოიყვანა თვრამეტი წლის შეენიერება და წყნარად დასვა ტახტზე. ქუთათელმა გვირგვინი დაადგა — „აი, ის მზეთ უნახავი, ქუთათელს რომ სიზმარში დაუგვირგვინებიაო!“ გაივლო ხალხმა გუნებაში. რაქის ერისთავმა კახაბერმა ხმალი შემოარტყა და თაყვანი სცა. თამარს სახე შეეცვალა, წამოდგა ზეზე, გადაავლო კრებულს თვალი, ნელა აიღო მადლა ხელი და სთქვა: — „შიშველი ვიშვე და შიშველადვე მეგულების გასვლა ამიერ სოულისი! მეც ერთი თქვენისთანა სამეფოს მსა-

ხურთაგანი ვარ, ბედმა წილად მახვედრა უდიდესი ტვირთი, რომელსაც დღეიდან კისრად ვიღებ თქვენთან შეთანხმებით და თქვენისავე დახმარებით! ვეცადოთ, რომ დაბალი ავამაღლოთ და მაღალი გავაძლიეროთ! (აი, ის უცხო ფრინველი, მტრედით მშვიდიო, წაიხურჩულეს ქალებმა). ჯერ უნდა მოვუპოვოთ სამეფოს შინაგანი მშვიდობა და პირველათ თქვენ მოგმართავთ, წმინდა მამებო! ორკეცია თქვენი მოვალეობა: აქ, ქვეყნიერად ვალდებულნი, იქ ზეცასაც პასუხისმგებელნი ხართ! სხვებზე მეტად უნდა იღვაწოთ და მეც თქვენგან მეტს მოვითხოვ (აი, ის უცხო ფრინველი, გველივით მეცნიერო!— იფიქრა სასულიერო კრებამ). შემდეგ შინაგანი მშვიდობისა ვალდებული ვართ, რომ მოვიშოროთ გარეშე მტერი, ზოჯერ შემაწუხებელი ჩვენის სამეფოს ნაპირებისა, და თქვენ მოგმართავთ, გმირნო, მამი ჩემის დიდებული მეფის გიორგის წინამძღოლობით გაწვრთნილნო და გამართულნო! (აი, ის უცხო ფრინველი, შვეარდენის ქვანგებიტაო!— წარმოიდგინა ჯარმა), მე მსურს, რომ მიეცეს გზა ნიქს და ფასი დაედვას ღირსებას!.. გაირჩეს ერთგული და ორგული! ამისათვის მე ვათხოვ ზეცით მადლს და კურთხევას და ქვეყნათ თქვენს შემწეობასა და მორჩილებასაო!“ გაათავა და გადაავლო თვალი კრებას!.. მომღიმარ, ნათელ სახეზე ცრემლები მარგალიტებრ მოგორავდენ. თამარის შევნიერებით, დიდებულობით, საგულისხმო სიტყვით მოიხიბლა ერი!.. რალაც უცნაურმა ძალმა გამსქვალა... საოცარი მღუმარება ჩამოვარდა!.. ამ დროს სასულიერო კრებაში, ყველაზე წინ წამოდგა ღრმა მოხუცებული სვიმონ მეუღაბნოვე, თვით თამარის ნამოძღვრალი... უცნაური აღტაცებით ფერმიხდილმა დაიძახა: „გესმისთ მადლით რეკაო?“ ყველამ ცას შეხედა, ჭირა ვერა გაიგონეს-რა სხვებმა; მხოლოდ შემ-

კრთალმა ქუთათელმა-კი უპასუხა: „მესმისო“! გააშვირა ხელი პირ-და-პირ ისევ იმ მოხუცმა და თქვა: „ხედავთ იალბუხს, როგორ იხრის თავსაო?“ მიიხედეს სხვებმაც და ვერა დაინახეს-რა!.. მხოლოდ ქყონდიდელმა შეკრთომით მიუგო: „ეხედავო!“ „ღიდ ხარ შენ, უფალოო!“ — შესძახა ზეცას ბოდბელმა „და საკვირველ არიან საქმენი შენნიო!“ — დაუმატა ტფილელმა მიქელ კათალიკოსმა. „ღირს არს, ღირს არსო“!. — დაიძახა ერთხმად სასულიერო კრებამ. — „გაუმარჯოს თამარ მეფეს, იდიდოს საქართველოო“ — გადასძახა ჯარს სარგის მხარ-გრძელმა და ჯარმაც გაიმეორა: „გაუმარჯოს, იდიდოს და გაძლიერდესო!“ — „მრავალყამიერო!“ — სთქვა გამრეკელმა, აჰყვა მთელი ერი, დასძახეს ერთხმად „მრავალყამიერ“ და ხმა გაისმა კილით კიდე.

ს ი კ ვ დ ი ლ ი

მაშ, ეს ყოფილა სიკვდილი... მეტი არაფერი?!. თვალები დახუჭული მაქვს, მაგრამ ვსედავ, გული აღარ მიძვრის და ვგრძნობ კი. გონებაც ისევ თავისავე რიგზეა. მხოლოდ სხეული დამდუნებია: ადგომა მინდა, ხელ-ფეხს ველარ ვანძრევ, ხმის ამოღება მსურს—ენა არ მემორჩილვება. ჰეეე, მოდი და ირიკავე ახლა!..

მადლობა ღმერთს!.. რა გაეწყობა!.. ვნახოთ მინც, კიდევ რაღა იქნება?— „სიკვდილი წერააო“, ამბობს ხალხი. „უმიზეზოდ მე არავის ვერჩიო“— უთქვამს სიკვდილს და მართალიც არის.— ჩემი სიკვდილის მიზეზი რაღა იყო? ანთება!.. ეს ანთება რამ-ღა გამოიწვია? აბა, დავუგდოთ ყური, საზოგადოება რას ამბობს?! „დაუღვეარი კაცი იყო, თავის პატივი არ იცოდა, თბილად ვერ იცვამდა, ცივ ოთახში იდგა, საზაფხულო ტანისამოსით დდიოდაო და სხვანი“. ფიე! ვერ უყურებთ?!. ბრალს მევე მდებენ.! ახირებული თუ გინდათ, ეს არის, თქვენმა მზემ! „ვის არ უნდა თავი მეფეთ და ცოლი დედოფლათო“! განა მე კი მძულდა ჩემი თავი, მაგრამ საშუალება?.. „არა ეგ ტყუილია, მაგას რა ბევრი რამ უნდოდაო?“— სარწმუნოთ გაიძახიან— „ჩვენთვის ეთქვა, ჩვენ მოვუხერხებდით მაგ საშუალებასაო!“ ტყუიან, თქვენმა მზემ! ჩემებრ საწყლებს მე თვითონ არას გამოვართმევდი და მდიდრებისთვის რომ

მიმემართა—გამკიცხაღდენ, სირცხვილში ჩამაგდებდენ და სირცხვილს ისევ სიკვდილი ჯობია!.. და რა აქვთ ნეტავ საბოდიშო? ან აღრე ვინ რას თხოვდა მაგათ და ან ახლა ვინ რას ესაყვედურება, რომ პირაქეთ მკვდარს მამტყუნებენ? ასეა ადამიანის ბუნება!.. თავისი თუ არაფერი ეხარჯება, თავის გამოჩენას არა ურჩევნია რა!.. კუდაბზიკობა ცხოვრების ერთი ჭანრაკთავანია. ეჰ, რაც იყო, — იყო!.. ახლა გვიან-ლაა ყველაფერი! მადლობა ღმერთს, რომ ჭირისუფლები არ დამესწრენ, თვარა შეიქნებოდა ერთი „ვაი-უშველებელი“, ტირილი, ყვირილი, მოთქმა, თავ-ცემა... ყველაფერი, რასაც კი უგულო ჩვეულება მოითხოვს, და ის თქვენ მტერს, რაც მე დღე დამადგებოდა! სულით დავიტანჯებოდი!.. ახლა კი... მაგრამ, რომ არც ახლა ვარ მოსვენებით! ეს აუარებელი ხალხი რომ შეკრებილა, რაო ჩემო? სიცოცხლეში არ უკითხავართ, ავთმყოფი არ უნახავართ და ახლა-კი თავს იტყვენ სიკვდილის შემდეგ?!.. სინანული? სინანული კი არა და ის კიდევ!.. რა ბძანება!.. ყველას თავ-თავის საკუთარი გულის საფხანი რამა აქვს და მკვდარს მიზეზათ მიღებს... მამადლის. ზოგი მხოლოდ მიტომ მოდის, დარწმუნდეს: მართლა მოკვდი თუ არა? ზოგი ამბობს გუნებაში: ცოცხალი ხომ მინახავს და მინახავს, მოდი, ახლა მკვდარსაც დაეხედავ, როგორიაო! ზოგი რას ფიქრობს და ზოგი რას!.. ზოგიც მარტო ფეხის ხმას აპყლია!.. საზოგადოთ-კი ყველა იმ აზრისაა, რომ უკანასკნელი ვალი უნდა მოვიხადოთო. დიდება შენ სახელს, ღმერთო! პირველი ვალი როდის ახსოვდათ, რომ ამ უკანასკნელს აღარ იფიწყებენ? მაგრამ ჩანს, რომ ეს მგორე უფრო ადვილი და გასართობი ყოფილა!.. აღბათ, ამის მიზეზია, რომ ხალხმა თავი მოიყარა და სახლში ტევა აღარ არის... საკვირველია, — ხმა მალლა ლაპარაკს ვე-

ღარავინ ზედავს მკვდართან!.. თითქოს ეშინოდესთ ჩემი.. უკულმა სამართალი თუ გინდათ, აბა, ეს არის!.. სიცოცხლეში არავინ მერიდებოდა, მიყვიროდენ, უსამართლობით და ცილის წამებით მაყრუებდენ და ახლა-კი მართლის თქმასაც ველარ ახერხებენ ხმა მალლა!.. მხოლოდ ჩურჩულობენ. დიახ, ჩურჩულობენ, მაგრამ, სული ფხიზელი ყოფილა, ვერაფერს გამომაპარებენ.. ყველაფერი მესმის... „ჭევე!—ეს არის ჩენი სიცოცხლე? „მოვიდა იცხოვრა, მოკვდა, წავიდა და გაქრა“!—თქვა ერთმა ჭკუის კოლოფმა დიდი შეფერვებით, თითქოს საკვირველი რამ ეთქვას.— „დივიაახ! ეგ არის მსოფლიო კანონი!“ — უპასუხა თავის ქნევითა და თვალების გაჭყეტით მეორემ და გაჩუმდენ.— „სამწუხაროა ახლანდელი ქართველების მდგომარეობა: აი, ახლა ეს ნიჭიერი კაცი იყო, მაგრამ უკულმართათ ვაატარა თავის დღე და სოფელი! ვერც თავის თავს არგო რამ და ვერც ქვეყანას!.. შეეძლო დაწინაურებულიყო და კაცი გამხდარიყო! ახლა-კი თითქოს არც-კი ყოფილიყოს ქვეყანაზე“, — ბრძანა ერთმა ბობოლამ.— „მართალსა ბძანებთ, მაგრამ ეგ საზოგადო, საყოველთაეო სენია დღეს“, — მიუგო მეორემ და გავიდენ მეორე ოთახში. „ღმერთმა აცხოვნოს, მაგრამ ცუდი ენის პატრონი კი იყო: თვითონ არას გერჩოდა, მაგრამ, თუ გამოიწვევდი, ერთს მისთანას გეტყოდა, რომ გულიდან აღარ ამოგცილდებოდა!.. მაგის შიშით ხმა ველარ ამოგველო!.. ნამეტანი იყო, მამეტანი!.. თავხედი, ბრიყვი, უზღველი, შეუპოვარი!.. ეჰ, მადლობა ღმერთს, მოვრჩით... გადავრჩით!..“ წაილაპარაკა ერთმა.— „რას დაფიქრებულხარ?“ — ეკითხება ერთი ვინმე ახალგაზდა გაქალაქებულ პუბლიცისტს.— „ამაზე ფიქრობდი“.— აძლევს პასუხს და ათითებს ჩემკენ — „მაგის ნიჭის პატრონს შეეძლო ბევრი

ნაყოფი მოეტანა ჩვენი ქვეყნისათვის და უნაყოფოთ-კი ჩაიარა მაგისმა შრომამ! ეს სულ მისი ბრალია, რომ შე არას მიჯეროდა და თავის ნებაზე დადიოდა“. — კაცო, შენ ჩეჩი თქვა!.. არ დამიჯერა, არ იქნა, ვერ დავაწყებთ ჩემებურათ წერა!.. ორმოც წელიწადს წერდა და ქართული-კი მაინც არ იცოდა... ვერ ისწავლა!.. თუ არ გადავასწორეთ მაგის ნაწერები, კაცს არ წაეკითხება!.. რაღაც უცნაური ენაა... იმერული...“ — ჩაერია მეორე. — „ეეჰ!.. ღირს კი გადასასწორებლათ? ასე არ მოიპოება აზრი მაგის ნაწერებში, როგორც ურიის სახლში მირონი! ცარიელი ლლაბუცობა და ლაზღანდარობაა!..“ — დაუმტა მესამემ. — „ეგ ხომ ყველა მართალია, მაგრამ მაინც უნდა პატივით დავსაფლავოთ ქვეყნის დასანახავათ!.. „მე სიტყვასაც-კი ვამზადებ“, — განაგრძო მეოთხემ.

— „მეც! მეც!.. — მეც!..“ გაიმეორეს სხვებმაც და გავიდნენ. — „რა გშვენის ეგ შავი კაბა?!“ წაულაპარაკა ერთმა ფრანტმა ახალ-გაზდა ქალს. — „იჰ, რა დროსია?“ მიუგო სიამოვნებით გაწითლებულმა ქალმა და ცბიერათ შეხედა. — „სიყვარულმა უდროობა არ იცისო!“ — უპასუხა ფრანტმა და გაჩუმდნენ. ამგვარი რამეები ბევრი მესმის — გულზე ვსკდები, მაგრამ სულს ხომ გული არა აქვს?!. სსსუუ!.. აგერ პატარა ბავშიც ეკითხება დედას: „დედი-კო, ახლა ლექსებს ალალ დაწერს?“

— არა, შეილო! — უპასუხებს თვალ-ცრემლიანი დედა, — ველარ დაწერს.

— ლატომ?

— რატომ და აქ აღარ იქნება, ფუფალასთან წავიდა.

— იქ ლას გააკეთებს?

— იქ... შეეგვეწება ფუფალას, რომ ნიკო გააბედ-ნიერე და კარგი კაცი გამოიყვანო!.. შენი შუამდგო-

მელი იქნება, შვილო, და შენც ილოცვი... შეავედრე ღმერთს!.. პირჯვარი გამოისახე!—აი აგერ მღვდლებიც მოდიან, პანაშვიდი უნდა გადაიხადონ!..

გმადლობ შენ, უფალო, რომ ეს ერთი ქირისუფალი მაინც გამჩენია აქ!.. ეტყობა, სოფლიდან არის ჩამოსული.

აი, შეიმოსენ... სანთლებს არიგებენ... ანთებენ!.. „მამაო!“—მიდის ერთი ახალგაზდა მღვდელთან და ეუბნება, „მამაო, მგონი, უცხო ენაზე აპირობთ პანაშვილის გადახდას?“

— დიახ. მაშ როგორ!?

— აჰ, ნუ ინებებთ მაგას!

— კი, მაგრამ აქ ბევრი მისთანებიც არიან... რომ არ იციან...

— მე მგონია, თქვენ მკვდრისათვის იხდით პანაშვილს და არა ცოცხლებისათვის!—აწყვეტილებს სიტყვას.

— მკვდრისათვის?.. ჰმ, მაგისთვის სულ ერთი არ იქნება? შენ მტერს ნურა გაუგია მაგან ველარა გაიგოსრა“,—წაიზუტბუტა წვერ-ცამეტამ, მაგრამ აასრულა-კი, ძალა უნებურათ, ახალგაზდის რჩევა. ამიგეს წესი!.. გათავდა!.. შეიქნა ჩოჩქოლი.

დამიპირეს გასვენება!.. მაგრამ წამოდგა წინ ისევ ის ახალგაზდა და ამბობს: „მოითმინეთ, ბატონებო!.. უნდა ეს ლექსი მოისმინოთ, სადაც განსვენებულის უკანასკნელი სურვილია გამოცხადებული!“ ამოიღო და წაიკითხა:

ა ნ დ ე რ მ ა

ოთხი ფიწარი კუბოსთვის
უბრალო, შეუძვეკელათა
და ოთხი მუშაჲ წამლები,
რომ გამსკენონ ხელათა!

არც გვირგვინები, არც სიტყვა,
არცა რა ცერემონია
არ მინდა!.. მოლას ანდაზა
მეც ბეგრჯულ გამიგონია...

მინდა, რომ ბალში დამმარხონ,
სადაც არ იყოს სხვა მკვლარი!
ზაფხულმა მწვანით შემომოსოს
და ოკუფს მაყრადეს ზამთარი!..

მივსაფლავებ სხივებს ტყორცნიდეს,
დაქათმათუბდეს ზედ მთარე
და კარსკვლავები ჭიკჭიკა,
მიბნედიოთ მოსხივი-ცისკარე;

დიღ-დიღით გასაღვიძებლათ
შაშვმა მისტიგონოს ზეკსურო,
რომ მის მალალ ბან-სალამურს
სიკვიდილმაც დაუგდოს ყურბო...

საღამოს ვარდასი ჩიტუნამ
ჩასკვინით ჩამკვნიოს „ნანინა“,
იჭვე მახლობლათ ბუჩქებზე
მას აერჩიოს რა ბინა!..

და ამდენ ნატურის გვირგვინათ
ერთსაღ დაკსასავ სხვა რამეს:
კავშირსა სიკვიდილ-სიცოცხლის,
ლარივე სოფლის სიამეს...

ის მიწიერების ძვირფას ძეგლს,
ყოველ გვარ სანახაობას,
რამ იქ უქმე-დღეს ვხედავდე
მოზარდულ ქართულ-თაობას!

იქ თამაშობდეს, ცეკვობდეს,
ქორცვობდეს ქართულ ერს!..
და თავისუფლათ დამღერდეს
ძველებურ „მრავალ-ყამიერს“...

ყველამ ყური დაუგდო. მოისმინეს და სიცილი და-
იწყეს. მხოლოდ მეთაურებმა კი თქვეს: „ახლა გვიან-ლა
არის, მომზადებული ვართ, ხალხი ცერემონიას ელის,
უცდის და ხომ ვერ მოვატყუებთო!.. ამას რომ ყური
მოვჰკარი, გამეცინა გუნებაში: — არა, მეც თუ სულელი არა
ვარ, სიცოცხლეში ვინ ამისრულა სურვილი, რომ სიკე-
დილის შემდეგ გამიგონონ-მეთქი!.. დამავლეს ხელი და
გამიტანეს. დიდძალ ხალხს მოეყარა თავი; ქუჩები სულ
გატენილი იყო, მაგრამ მწუხარება კი ვერავის შევატყვე
— ისევ ქალებს, ბავშვებს და უბრალო მდაბალ ხალხს
უფრო ეტყობოდა!.. სხვები-კი მოვალეობას იხდიდენ.
უფრო მეტი სეირის ხალხი იყო!.. მე მგონია, სახ-
ჩობელაზე რომ ვინმე წაყვანათ, მაშინაც ისევ ეს და ამ-
დენივე ხალხი მოგროვდებოდა. სულ ტაატით მიმასვე-
ნებენ!.. ეს გვირგვინები რაღა ოხრობაა!? გაგონილა ამ-
დენი?! სიცოცხლეში გამირბოდენ და ახლა-კი უკან მო-
მდევენ?.. „წმიიინდაააო ღმერთო, წმიიინდაააო ძლიიიიე-
როო!“ გალობს მოსწავლეთა გუნდი... ეს კი არა მწყინს!..
მშობლიური რამ ხედება გულს!.. მაგრამ, მაინც, ნეტა
მალე გათავდებოდეს ეს მსახიობა!.. უჰ, როგორც იქნა!

ძლივს არ მიმასვენებს საფლავამდი!.. მადლობა ღმერთს, ახლა კი ჩამდებენ პირღია საფლავში და მოვრჩები, მოვისვენებ!.. მაგრამ, რა ბრძანებაა!.. აქაც კიდევ ერთი ჭირი... უარესიც შემართება: მეხვევიან გარს, გაუკეთებიათ რაღაც მადლობი ადგილი, დგებიან ზედ ვილაც-ვილაცები და ასაქსაქებენ ენას!.. რას არ ამბობენ, ღმერთო ჩემო!.. „ჩაესვენა შზეო“, „დაბნელდა მთვარეო“, „მოწყდენ ვარსკვლავებიო“ და სხვანი. ასე გატლევაც იქნება?!. მერე, ვინ ამბობს ამ სიტყვებს, ასე ურცხვათ? სულ ის ხალხი, რომელსაც, სანამ ცოცხალი ვიყავი, ჩემი ლანძღვისა და ცილის წამების მეტი არაა გაუკეთებია-რა!.. ჰე, ახლა კი მომასწორეს და კუდაბზიკაობენ! ოჰ, რა შეურაცყოფაა ეს ამათი ფარისევლური სიტყვები და ცბიერი აღერსი!.. ამათ უნდათ, რომ მქვერ-მეტყველობით თავი გამოიჩინონ და გული იჯერონ. უჰ, ძლივს არ გაათავეს!.. მადლობა ღმერთს!.. მადლობა ღმერთს!.. ახლა-კი თავს მანებებენ!.. ძლივს არ გადავრჩი!.. აი, დახურეს კუბოს თავი... აქედენ... აკაკუნებენ... ჩამიშვეს სამარეში... მიწას მაყრიან... ახლა კი მშვიდობით, ჩემო სამშობლოვ!.. ენახოთ იქ რაღა იქნება.

სამარეში სულიც თან ჩამყვა და გამიკვირდა. „ოი! ოიო!“ — შემომძახა ვილაცამ — „ვინ ხარ რომ თავზე მაწვები და ძვლებს მამტვრევო“?

— თვითონ შენ ვინა ხარ, რომ მაგრე ოხრავ და კვნესი? — დაფეკითხე მეც.

— შეე? დიდინის მკვდარი!.. აქაური მიწის შვილი ნუ გგონივარ! ჩემისთანებზეა ნათქვამი: „სადაური სად მოკვდება, სად უთხრიან სამარესო?..“

— როგორც ვხედავ, მაგისთანა ანდაზა ერთი მეც მერგო ახლა: „ვერიდებოდი ღოღოოსო, დამხვდა სოფლის

ბოლოსო!“ მე იქ, მაღლა მეზარებოდი და შენ კი აქ, დაბლაც დამიხვდი?

— ვინ მოგიწვია? მე აქ ჩემთვის, აგერ ოთხმოცი წე-ლიწადია, მარტოთ-მარტო ვწევარ და არავის შევეუწუხებ-ბივარ.

— ჩემი ნებით არც მე ჩამოვსულვარ! რაღა გაეწყობა, უნდა მოვითმინოთ და გავიტანოთ ერთმანეთი; მაგრამ ეს კი უნდა მითხრა: თუ მართლა ამდენი ხნის მკვდარი ხარ, აქამდის გზა ვეღარ გაიგენი საიქიოსკენ?

— ვიყავი, მაგრამ არ მიმიღეს... დამაბრუნეს, შენ იქ სისხლში გასვრილ ხარ და არაყათ გაგიბანიაო!.. გაწმენდა გეჭირვებო. საკანონო დამდევს და აქვე გამომგზავნეს. ერთი საუკუნე უნდა დავრჩე და მერე უნდა კრ ვეუდგე გზას... ოკი წელიწადი კიდევ მიკლია, მაგრამ, ღვთის მადლით, დრო მაღე გარბის.

— ღმერთმა გისმინოს და გზა მშვიდობისა მოგცეს! მაინც რას აკეთებ ამ ქვეყანათ?

— არაფერს, დღე აქა ვწევარ და ღამე კი, დღე და ღამის გაყრადან მამლის ყაულამდე, მაღლა დავტანტალობ. როგორც მავნე და მოჩვენება, ხალხს ვაფრთხობ და ქვეყანას ვაშინებ.

— ვერაფერი ხელობა გქონია! თუ იკი, მე რამდენ ხანს უნდა დავრჩე აქ?

— ორმოც დღეს, რომ ცოდვილ დედამიწას საუკუნოთ გამოეთხოვო, მტერსა და მოყვარეს სათითოვოთ უნდა დაუარო, რომ ზოგს შენდობა მისცე და ზოგს შენვე მოახოვო. მაშინ გაიწმინდება და აქაური ქუჭკი საიქიოს აღარ მიგყვებაო.

ამ საუბარში ჩვენ კიდევ შამოგვალამდა. დღე-და-ღამე გაიყარა და ჩემი მეზობელი ამოძვრა მაღლა. მეც

თან ამოვყევი, მაგრამ ის თავისთვის წავიდა და მე ჩემთვის. ყველაზე უმალ მე ჩვენი სტამბისკენ გავექანე. მუშები მოწყენით დამიხვდნენ: ჩემზე ჩამოვგდოთ საუბარი.

— ჰე, ახლა ხომ გეშველა? სულ იმას წუწუნებდი: იმის ხელს ვერ ვარჩევ და ბევრ დროს მაკარგვინებსო! მორჩი და მოისვენე“, — უთხრა ერთმა მეორეს.

— „შეკაცო, გულის წყრომის დროს რასაც კაცი იტყვის, განა ყველა მართალია? ნეტა ის არ მომკვდარიყო და მე შრომა ერთი-ათათ მომმატებოდაო“, უპასუხა მეორემ. „მართალს ამბობ, მე და ჩემმა ღმერთმა! მეც შემხვედრია მისი სტატის აწყობა, გამჭირვებია ამოკითხვა, მაგრამ მაგიერთ ბოლოს სიამოვნებაც მინახავსო“ — დაამატა მესამემ. „ახლა-კი ველარც მის სტატის ავაწყობ და ველარც სხვებისასო.“ „რატომაო? — კითხეს. „რატომ და სტამბილამ გამომადგდესო. ისეთი სტატია მოიტანეს განსვენებულზე, რომ მე აწყობა შემეზიზნა და უარი ეთქვიო. ჯერ ვითომ ქებით იყო დაწყებული, მაგრამ ბოლოს კი ისეთი ლანძღვით თავდებოდა, რომ ქებას აქარწყლებდა და გინებას აორკვეცებდაო. გამომადგდეს... რა გაეწყობა! თუ ვიშოვნე სხვაგან ადგილი, ხომ კარგი; თუ არა და შინ გაუღდგები გზას გურიისაკენ, ღომი ბევრი მეშოვება და ლობიოო“, — თქვა, ამოიხენეშა და გაჩუმდა. მე მისმა სიტყვებმა შემაწუხეს. „ღმერთმა გიშველოსთ-მეთქი“ — გავივლე გუნებაში და გამოვედი გარეთ. პირდაპირ ერთი რედაქციისაკენ წავედი. რედაქციაში თავი მოეყარათ ყველა თანამშრომლებს. ერთი მათგანი რედაქტორის თანაშემწეს ეჩხუბებოდა:

— მაშ არ დაბეჭდავთ?

— არა!

— რა მიზეზია?

— ის, რომ ურიგობაა ახლა მაგისტანა სტატიების წერა! ისევ თვითლია, ჯერ კარგათ არ გაცივებულა და შენ კი თავზე ქვა და გუნდას აყრი; ამას არც მტერი მოგიწონებს და არც მოყვარე.

— შენ სიცოცხლეშიაც არ ყოფილხარ მაინცა და მაინც მისი წინააღმდეგი და ახლა ხომ სულ... მომეცი ჩემი სტატია, რომ თვითონ რედაქტორს წაეაკითხო... მომწყინდა მათი ყურის გდება და შეეძვერი რედაქტორის ოთახში. რედაქტორი მოწყენილი, მარტო-მარტო თავის თავს ესაუბრებოდა: „რამდენი ხანი ეიცნობდი და ჩემ დღეში მისგან პირადი წყენა არ მახსოვს. საზოგადოთაც, მართალია, ერთი მიზანი გვქონდა, მაგრამ ის სულ სხვა-გზით მიდიოდა და მე სხვით. ჩემი გზა იმას არც ერთხელ არ დაუქოლავს და მაშ რათ მძულდა? რათ მეჯავრებოდა? მაგრამ ენის მიტან-მოტანა რა საძაგლობა რამ არის! მუშას რომ გადაატანიო რამე ერთი სახლიდან მეორემდი, განა იმას გზაში მტვერი არ ეყრება და არ ჩირქიანდება? ასეთივეა გადატანილი სიტყვა: სულ სხვა ფერით გადადის და სხვა ხორციით. გონებამ ეს ყველაფერი იცის, მაგრამ გული კი მაინც უსამართლო ენის ამყოლია. ეპ, ვინ დაიჯერებს, რომ მისმა სიკვდილმა მე ასე გული მატკინა“!

ამ დროს შემოვიდა თანამშრომელი და გადასცა სტატია. რედაქტორმა ჩამოართვა, გადაიკითხა რამდენიმე პწკარი, წარბები შექმუხნა, გადასცა უკანვე და წყრომით უთხრა: „ამის დაბეჭედა არ შეიძლება, შენ არ გესმის რა დროს რა უნდა. ეს სტატია რომ დაბეჭდილიყო, მე შენ რედაქციაში არ დაგაყენებდი“. კულ-ამოძუებული თანამშრომელი გამოვიდა გარეთ ბუტბუტით: „მოდო და გაუგე ახლა მაგათ თავი და ბოლო? ხან ასე და ხან ისეო. ჩემ ქირს, თუ არ დაბეჭდვენ! ჩემთვის სულ ერთია: მარ-

ჯენივ ვიქნები, თუ მარცხნივ. მეორე სტატიაც ხომ მზათა მაქვს ამ სტატიის წინააღმდეგი. იმას მეორე რედაქციაში წავიღებ და სიხარულით დამიბეჭდვენ“. — თქვა და გასწია. დავედევნე მეც. რედაქციაში დიდთან-პატარაიანა ყველა დიდი შეწუხებული დაგვიხვდა. ჯერ კიდევ თვალზე ცრემლი არ შეშრობოდათ. რედაქტორს კრიქა აღარ ეხსენებოდა. თამამათ შევიდა დაწუნებული სტატიის ავტორი რედაქციაში და ღიმილით გაუშვირა ხელი რედაქტორს. მაგრამ რედაქტორმა არ ჩამოართვა და უთხრა: „სხვა რა არა იყო-რა, ორი შენი ხნის მაინცა ვარ და მაგრე მდიდღურათ რომ მიტურტურებ ხელს, როგორ არ იცი, რომ უზღვლობაა!..

— „მე... მე... მე სტატია მოვიტანე მიცვალეზულზე“ — თქვა კოტა შერცხვენილმა სტუმარმა.

— ქება თუ გინება? დაეკითხა რედაქტორი.

— რასაკვირველია, ქება.

— მაშ, არ შეიძლება დაბეჭდვა. წაიღეთ უკანვე. თქვე-ნისთანა კაცების ქება-დიდება იმას სიცოცხლეშიდაც შეურაცყოფათ მიაჩნდა და ახლა ხომ საფლავიდან ამოდება იქნება. შერცხვენილი მწერალი გამოვიდა გარეთ, რეტ-დასხმულივით დადგა ქუჩაზე და ამოიხვნეშა: ჰეეე! აღარც იქით და ილარც აქეთ! ახია ჩემზე, რას ვერჩოდი განსვენებულს? ერთი საწყალი ვინმე ვიყავი, ბრუნდი და მართალი ყველა თავში მიფაჩუნებდა. იმან პირველათ შემნიშნა, თავზე ხელი დამისვა, გზაზე დამაყენა და მე კი ყველა-ღრენით გადავუხადე? სულ ლუკმა პურის ბრაღია. ღმერთმა დასწყევლოს სიღარიბე. არც ერთხელ საკუთრათ ჩემთვის მათრახი არ ვადუქნევია, მაგრამ მისი შორს გატკოცილი შოლტი, როგორც მე, ისე ჩემისთანებს ბევრს პირდაპირ ხვდებოდა. აი, თუ გინდა ეს, რომელიც გულიდან აღარ ამომშორდა.

„რას წიწკუნებს ის პატარა მუცია!
ხომ არ შია და ან ხომ არ სწუყროს?

—

კისი აჩის და ან სადაუროს?
ქუცი, ქუცი, კუდ-ქიცინა მუცია!..

—

რომ არ მოდის?... თითქოს უმაღუროს!..
რს ყოფილა, ხედავთ, ბოიუკი მუცია?!

—

კიდევ რა ყუეს!.., რაღაც უცნაუროს.
თათი, თათი, სალასანაკ მუცია!

—

მისი ყუეს მხოლოდ მარტო მუცია.
კის აშინებს სასაცილო მუცია!?

—

მაგის ხეხი, — ერთი ლუკმა პუროს:
გადაუბღებ, გაჩუმდებ მუცია.

—

კინც გააძებებს, მისი შინაუროს,
ამას მონებს და კუდს უქნევს მუცია!..

—

ან კი რა ქნას? ბუნებოთ უძლუროს.
ქუცი, ქუცი! საცოდაურო მუცია!

—

ლაქუცია კუდ-ქიცინა მუცია,
თუ არ შია და ან ანცა სწუყროს!..

—

„აი, ახლა ეს არავის არ შეეხება, მაგრამ ბევრს კი მისი სარკე გონია და მეც გულში ისრათ მესობა. ჩანს, რომ ალბათ მეც მურია ძალლი ვარ. ვიყო... ვიყო, ოლონდ-კი თავი როგორმე გავიტანო. პატრონი ძალღს ხან გაუჯავრდება, კარში გააგდებს, და ხან ისევ დაუძახებს და მოეფერება. ძალღს რა უჭირს, სანამ ყეფა-კი შეუძლია და კულის ქიციანი. ეჰ! ეჰ! წავალ ისევ ჩემ ძველ რედაქციაში“... შემეზიზლა, მაგრამ მაინც შენდობა მივეცი და გავექანე „პურ-ღვინოსაკენ“, რადგან ვახშობამაც მოატანა. იქ ნაცნობები ვახშმათ იჯდენ და მე მიგონებდენ. ჩემი ნათქვამი გაიმეორეს, იცინოდენ, ხარხარობდენ და ღროს ატარებდენ. ერთმა მათგანმა აავსო სტაქანი ღვინით, წაუქცია თავი და თქვა: „ღმერთმა საუკუნო განსვენება მისცეს, სამასი მანეთი-კი გაყვა ჩემი საიქიოს, მაგრამ შენდობილი იყოსო“. შევხედე თვალეში ურცხვათ მოტრახხეს, მაგრამ რაღას ვიტყვოდი. ღმერთმა ხომ იცოდა, თვითონ გამომართვა ერთხელ სამი მანეთი და აღარ დაუბრუნებია. სხვებმა, ვითომ ჩემ ნათქვამთ, ანეკდოტები გაიმეორეს, მაგრამ ყველა ჩემი; არ იყო და რაც იყო, ისიც დამახინჯებული ღმერთმა შეგინდოს-მეთქი გავივლე გუნებაში გულ-ნატყენმა და თავის დასამწვიდებლათ წავედი პირდაპირ გულითად მემგობართან. შევედი თუ არა ოთახში, ის ვნახე, რაც სიცოცხლეში მეჯავრებოდა. ჩემ გულითად მემგობარს სხვა ვინმე უჯდა გვერდით და ანუგეშებდა: „კარგია, კმარა, არ გშვენის მოწყენა. შენ ცოცხლებზე იფიქრე და მკვდარი ღმერთს ჩააბარე. წავიდა, მორჩა, გათავდა, ხომ ვეღარ დააბრუნებ!“

— შენ კარგათ იცი, ჩემო სიცოცხლევე, რომ მე ის შენსავით არ მყვარებია, ის მიყვარდა ისე, როგორც მახ-

ლობელი ნათესავი და შენ კი...—უთხრა ალერსით ქალმა და ჩაუდვა ხელი ხელში. კაცმა ხელზე კოცნა დაუწყა. მე გული დამწყდა და სხვა რომ ველარა მოვახერხებ, ფენჯერზე დავაკაქუნე. შეკრთენ, წამოცვინდენ ზეზე, კაცი მოდგა ფენჯერთან და, რომ ვერა დაინახა-რა, თქვა: ჩიტი უნდა ყოფილიყოსო. გაბრუნდა და ისევ ალერსი დაუწყა ქალს. მე კიდევ პირვანდელზე უფრო ძალუმათ მივებნა და მივებნა ფენჯერს. მაშინ-კი მართლა დაფეთებული ქალი გულში ჩაეკრა კაცს და იმანაც გასამხნეებლათ ხელები მოხვია. ვთქვი: თუ ასე ვაფრთხე ესენი, მე სანუგეშოს ვერას ვნახავ-მეთქი- მოვსხლტი გულ-შეწუხებული და ისევ საფლავში ამოვყავი თავი. ამ პირველმა დღემ ბევრი ვერა მასიამოვნა რა, მეორე ღამეს, მესამეს, მეოთხეს... ორმოცი დღის განმავლობაში სულ დავიარე, რაც ამ ქვეყნათ ნაცნობები მყავდა. ღმერთო, რა არ ვნახე? რა არ ვაეიგე? ბტრებიც და მოყვრებიც სულ სხვა თვალთ დავინახე. ავიც და კარგიც მხოლოდ ახლა გავარჩიე. იმათ ამბავს, ერთხელაც იქნება, მოგახსენებთ; მაგრამ ახლა-კი ყველას შენდობა მოვთხოვე და გამოვეთხოვე ქვეყანას. მეორმოცე დილას მომიკითხა სულთა მხუთავმა, შემიგდო ფრთაზე და გამაქანა საიქოს-კენ.

ამიტაცა სულთა მხუთავმა და გავფრინდით!.. მთვარეს ავცილდით, ვარსკვლავებს გვერდი ავუარეთ და მივაწყდით ერთ მნათობს: „აქ არის ქართველების სავანეო“!—მითხრა ჩემმა წინამძღვარმა და შემიყვანა წალტოტში. ქვეყნიურ ოცნებას არ შეუძლია წარმოიდგინოს მისი სიკეთე!.. თვალ-გაღუწვდენელ ტალავერში ტახტზე იჯდენ ორ პირათ მეჟე-დედოფლები. ყველაზე პირველი

ადგილი ექიოა კაცებში, დავით აღმაშენებელს, ქალებში თამარ მეფეს. მათ მახლობლათ იყვენ: ვახტანგ-გორგ-ასლანი, ორი ბაგრატი, გიორგი ბრწყინვალე და სხვანი... რიგ-რიგათ იყვენთ ჩამწკრივებული ღირსების და გვართ; ზოგიერთები ისე შორს იყვენ, რომ ბუზის ოღნათაც აღარ მოჩანდენ... ირაკლი ვერსად შევნიშნე და, რომ ვიკითხე, ასე მითხრეს: „სარდლების გუნდში გადავლა ინებაო“!.. — გიორგი-მეთქი? — „გიორგის მუცელი სტკივა და გორავს სულ ბოლოშიო“.

როცა მიმიყვანეს, თაყვანი ვეცი მეფეთა-მეფეს. დიდებულმა ჯერ ვინაობა გამომკითხა და მერე მიბძანა: „რასა იქმს და როგორ არი ჩემი ჭირნახული ქვეყანაო?“ — შემიძლია, ბევრი რამ მოგახსენოთ მის დიდებულ და საქებარ წარსულზე; აგრეთვე ბევრი რამ გიმახარობლოთ და გიწინასწარმეტყველოთ მის საიმედო, უეჭველ მომავალზე, მაგრამ აწმყოზე ნურას მკითხავ, ჩემო ხელმწიფევი“ შევევედრე მე.

როგორ გეტყობა, რომ იმ ქვეყნიდანა ხარ!.. უზღველო, წარსული ამბავი ჩვენ უკეთ არ ვიცით! მოძაველსაც შენ ჩვენზე უკეთ როგორ დაინახავდი იმ ქვეყნიურ ხორციელი თვალით? შენ მხოლოდ იმას გეკითხებით: დღეს რასა იქმს ჩვენი ქვეყანა?

— ვაი თქმასა და ვაი უთქმელობას!.. მოყვარეს რომ უნდა, ისე აღარ გახლავთ, მაგრამ არც-კი ისეა. როგორც მტერს უნდა.

— მაინც?

— რალა მაინც!.. ლეთის წყალობითა და რუსეთის მეცადინეობით ნელ-ნელა იღვიძებს, მაგრამ ჯერ კიდევ მაგრათ ვერ დამდგარა ფეხზე.

— რატომ?..

— მოგეხსენებათ, ახლათ გამოლვიძებულზე, სანამ კარგათ გამოირკვევოდეს, კაცი ბაცბაცებს და უსწორ-მასწორათ ადგამს ბიჯს. და როდესაც მოიმარჯვებს ძალ-ლონეს, მართლ-მორწმუნე ერის შემწეობით... გამობრუნ-დება, გასწორდება.

— მაშ ჩემი ძველი ტაძრები, ჩემი ციხე-ქალაქებიც, მტრის აოხრებულები, ისევ ხელ-ახლა გაახლდებიან?

— უეჭველია, რადგანაც საძირკველი მთელი აქვთ!..

— ჩვენც მაგის იმედი გვაქვს!.. ღმერთმა ხელი მო-უმართოს ყველას, ვისაც-კი ჩვენი საქართველოსათვის კე-თილი სურდეს!.. სხვას კიდევ რას იტყვი?

— თეზის ანდაზას.

— ჰო, შენით არ გინდა რომ თქვა?

— კარგი იქნება, თუ თქვენვე მკითხავთ და მაპასუ-ხებივით.

რომ მომისმინა დავით აღმაშენებელმა, ფიქრში ჩა-ვარდა და, ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, მიუბრუნდა თა-მარს:

— დედოფალო-მეფევე! შენ, მხოლოდ შენ, შეგშე-ნის, გამოჰკითხო დაწვრილებით ქვეყნის ამბავი ამ ახალ მოსულს.

თამარმა ღიმილით შეხედა, თითქოს შუქი მიაფინაო და მიუგო.

— დიდებულო მეფეთ-მეფევე! მხოლოდ ერთათ ერთი მზის ელვარება ჰფანტავს ბნელს და აყენებს ღღეს. მთვა-რე მხოლოდ ბნელში კაშკაშებს და წყნარათ ისერის სხი-ვებს, იმ სხივებს, რომელიც მზისაგანვე წყალობათ მიუ-ღია. ჩემი შუქი თქვენზე ანარეკლი ელვარებაა!

— არა, ჩემო ღირსეულო შვილის-შვილო! მე, როგორც მამასახლისს, საუნჯე გარედან შემიკრებია და ოჯახში შემომიტანია; შენ, როგორც ქვეყნის შესაფერ დიასახლისს, მიგიღია, შეგინახავს, მოგივლია და სწორი თავდარიგი მიგიცია. შენ უჩემოთ და მე უშენოთ თითო სრული არ ვექნებოდით, ნახევარ-ნახევარი დავრჩებოდით. ისეთივე პირველობა შეგფერის მეფეთა შორის, როგორც მე, და მაშ, შენი ჭირნახული ქვეყნის ამბავი შენვე გამოაქვითხე.

— უმჯობესია, ჩემო მწყალობელო, ჩვენმა კარის კაცებმა ყველამ თავ-თავის ხელობის შესახებ გამოაქვითხოს და ჩვენ მოვისმინოთ.

მოეწონა ეს რჩევა დავით აღმაშენებელს და გაგზავნეს შიკრიკი სარდლების გუნდში: „უპირველესი მათგანი გამოცხადდეს“.

დაბრუნდა გაგზავნილი და მოახსენა: „სარდლებში დიდი უთანხმოება გახლავთ, ბატონო! პირველობას ერთიმეორეს უთმობენ, მხარგრძელები გამრეკელს, გამრეკელი კახაბერს, კახაბერი—ქიაბერს და ყველა ერთათ-კი—გიორგი სააკაძეს შეჰყურებენ; მაგრამ გიორგი სააკაძე შორს იქერს თავის პირველობას.

— თავმდაბლობა გმირთა ბუნებაა! ბძანა აღმაშენებელმა და გაჩუმდა.

— რადგანაც ისინი ვერ შეთანხმებულან, კანონის მდებლებს მივანდოთ და იმათ გადაწყვიტონ ეგ საქმე, ურჩია თამარმა.

წინ წაჰოდგენ აღბულა ათაბაგი, გიორგი ბრწყინვალე და ვახტანგ მეექვსე; შევიდენ სარჩიელში, მაგრამ იმათშიაც უთანხმოება მოხდა. აღბულას და გიორგი ბრწყინვალეს ვახტანგ არ დაეთანხმა.

— რა ამბავია? — ბძანა აღმაშენებელმა. — აქაც აღარ
აშლიან ქართველები თავის იმ ქვეყნიურ ჩვეულებას?

— მეფეთ-მეფეო! მოახსენა ვახტანგმა, ესენი ასახე-
ლებენ გიორგი სააკაძეს. მართალია, ის გასაოცარი გმი-
რი იყო და „მისი საქმენი საარაკონი“, მაგრამ მის ღვაწლს
ჩრდილი ფარავს.

— არა! შემცდარი აზრია! — თქვა გიორგი ბრწყინვა-
ლემ, — მართალია, დიდი მოურავი სპარსულ კაბას იცვამდა
და თათრულ ჩაღმას იხვევდა თავზე, მაგრამ ის ყოველ-
თვის და ყოველგან მაინც ქართველი იყო. სამშობლოს
სიყვარულით უძგერდა გული და მზათ იყო სულიც შე-
ეწირა; და თუ მისმა ღვაწლმა უნაყოფოთ ჩაიარა, ამის
მიზეზი უფრო სხვები იყვენ; მაშინ, როდესაც ის თავი-
სი ვაშკაცი შეიღებოდა და მცირე გუნდით საარაკო საქ-
მეებს ჩაღიოდა, მოხმარების ნაცვლად სხვები ხელს უშლი-
დენ. თვით თეიმურაზ პირველი შტეირის გუდით კარი-
კარზე დაწანწალებდა და როცა ქართლ-კახეთს შავი დღე
ადგა, ის იმერეთში „შაიფარვანის“ ლათაიობდა. არა
თუ ქართლ-კახეთს მიაყენა ჭირი მისმა კარ-და-კარ სია-
რულმა, თვით იმერეთიც გარყენა, მისი დამოყვრებით.
მისმა ასულმა დარეჯანმა აურ-დაურია მთელი დასავლე-
თი საქართველო და თითქმის სასოწარკვეთილებამდის მი-
იყვანა. ამისთანა დროს მეტი რაღა ექნა გიორგი სააკაძეს?
ქვეყანა მას ტყუილა ადებს ბრალს.

— კი, მაგრამ სპარსელები ხომ იმან მოიწვია? თათ-
რებს ხომ ის ეპატიებოდა? გარეგნობით ხომ შეცვლი-
ლი იყო? იკითხა ვახტანგმა.

— მართალი არის, მაგრამ ეს სულ მოსატყუებელი
მოჩვენება იყო. თვითონ შენ არ იყავი, რომ ფრანგობა
გინდოდა მიგელო? გათათრებითაც გათათრდი, მაგრამ შენ-

ზე ექვი არავის შემოუტანია, ერთგულებათაც ჩაგითვალეს. ეგ შენი გადასხვაფერება—ამიტომ, რომ შენ მეფე იყავი და ის-კი უბრალო კაცის შვილი.

აქ დიდი უთანხმოება ძობდებოდა, რომ თამარ არ ჩარეულიყო და არ ებძანებია: „მეც თანახმა ვარ გიორგისო! მოიყვანეთ სააკაძეო“!

წინ წამოდგა სიმდაბლით სააკაძე, საოცარი და საოცნებო თვალ-ტანადი მოურავი. შევხედე თუ არა, მაშინვე გამეწვლო გუნებაში: „აი, ეს ყოფილა რუსთველის ტარიელი-მეთქი „მთელი მისი ღღევანდელი ჩამომავლობა რომ ერთათ შეაწვბოთ, მის ფეხის ფრჩხილათაც არ გამოჩნდებიან“. იმას უბძანეს, რომ გამოეკითხათ ჩემთვის ქვეყნის ამბავი. ისეთი თვალით-კი შემომხედდა, თითქოს უნდოდა შეეტყო, ეს ჭია-ლუა საიდან მოთრეულია და ცალკუბათ მკითხა: „რასა იქს ღღევანდელი ქართველობა? ხომ ისევ ისე ძველებურათ არის?“

— აღარ, ბატონო! თავი უწვრილდება, გული უპატარავდება და მუცელი უდიდდება, ვუპასუხე.

— ჰმ! ვაშკაცათ კიდევ ვარგან?

— რატომ არა? თავისიანზე გულ-დიდი გახლავან, გარეშეების-კი შიში აქვსთ.

— იარაღს როგორ ხმარობენ?

— ძალიან კარკათ! როცა ღზინში არიან, ძალიან გამბედავით აძგვრებენ ხოლმე ერთი-მეორეს. შინაურობაში თავს არ იზოგვენ, მაგრამ გარეშემ თუ შემოუძახა, მაშინ-კი ხელის კანკალი მოუდით ხოლმე.

— მაშ, ღღეს სახელგანთქმული გმირი აღარავინა გყავსთ?

— როგორ არა? დარჩია, მიქელაიშვილი, დათუნაიშვილი, კურუა და სხვანი.

— მადლობა ღმერთს! მათი ღვაწლი? მათი გმირობა?

— დიდი და შესანიშნავი! თუ სადმე შეიგულებენ ქვრივ-ობოლს, უიარაღოს, უძლურ დედაკაცს, მაშინ ძალიანს ვაჟკაცობას იჩენენ! თავს დაესხმიან ხოლმე და გაცარცვენ.

ეს რომ ვთქვი, ველარ მოითმინა ვახტანგ რჯულის მღებელმა და მომაცვირა:

— კანონი და სამართალი?

— აბრუნდ-ჩაბრუნდიზე ტრიალებს, მთ უფრო, რომ ცრუ-მოწმობა კანონათ შემოვიდა; ცრუ ფიცი—აბაზათ ღირს.

— როგორ თუ ცრუ ფიცი? მომადხა ერთმა წვეროსანმა,—სარწმუნოება?

— ისიც სხვა გზით მიდის. დღეს აღარც ლოცვა და აღარც მარხვა. აღრე რომ ზარები „მოდო-მოდის“ იძახოდენ, ახლა „წადი-წადის“ გაიძახიან.

— ეს სულ ცუდი აღზღის ბრალი ყოფილა! და რას შერებიან ქალები? ნუ თუ აღარ არიან ცოლები, დედები და დები?—იკითხა შეწუხებით თამარმა.

— გახლავან, დედოფალო! გახლავან, მაგრამ სულ სხვანაირათ გაიმღერიან.

— განათლებული თაობა?—იკითხა პეტრიწიმ.

— განათლებული თაობა ჯერ ისევ ჩრდილშია... რასაც სხვაგან გაიგონებენ, სულ იმას იმეორებენ, თავისთავათ ვერაფერს ვერ ახერხებენ. არც ერთი მათგანი კატათ არ ჩაიგდება, მაგრამ ლომობას-კი ჩემობენ. როცა საქმე მოითხოვს შრომას, ერთი ალთას გარბის და მეორე ბალთას. უბრალო თავმოყვარეობას და თავის პაწაწკუნა პირადობას ქვეყანას და ქვეყნის საქმეს მსხვერპლათ წირვენ. გული კუჭი გონიათ და თავი—ფეხები.

აქ ისე გამიტაცა ლაპარაკის სურვილმა, რომ, ვგონებ, ერთს წელიწადსაც ვეღარ გავათავებდი მათ შესამკობელ იამბიკოებს, რომ ვიღაც მოხუცი არ გამომხტარიყო და არ გაეწყვეტინებინა სიტყვა... ის იყო თურმე საბა-სუღხან ორბელიანი. გულდაწყვეტილი მიუბრუნდა მეფეებს და მოახსენა.

— როგორ გეკადრებათ ამის ყურის გდება! არ იცით, ეს ვინ არისო? მე რომ სიბრძნე-სიცრუეში ყია-მყარალა მყავს აწერილი, ის გახლავსთო და სულ უსიამოვნო რამეს ლაპარაკობს, თვარა ღმერთმა ნუ ქნას, რომ საიქიო ასე გაფუჭებულიყოსო.

ეს რომ მოისმინეს, დავით აღმაშენებელმა უღვაშებში ჩაიციანა; თამარმა გაიღიმა და თქვა: სწორეთ მართალი უნა იყოსო! ეს აქაურობასაც აურევსო და ისევე აგდეთ იქითკენ, საიდანაც მოსულაო. თქმა და გაგონება ერთი იყო. გამოცვინდენ აქედან, იქიდან ბოქოულები, მტაცეს ხელი, ერთი მისთანა ჰანღური მჩანთეს, რომ სულ ბზიალ-ბზიალით წამოვედი მაღლიდან, გამხდა ბრეგვა მიწაზე და კიდევაც გამომეღვიძა.

ს უ ლ ი კ ო .

საყვარლის საფლავს ვეძებდი,
ვერ ვინახე!.. დაკარგულიყო!..
გულ-ამოსვენდილი ვჩიოდი:
„სადა ხარ, ჩემო სულელო?!“

ეკალში ვარდი შევნიშნე,
ობლათ რომ ამოსულიყო;
გულის ფანქვალთ ვკითხვავდი:
„შენ ხომ არა ხარ სულელო?!“

ნიშნად თანხმობის კოკობი
შეირსა... თავი დასარა,
ცვარ-მარგალიტი (ვიური
დაბლა ცრემლებათ დაყარა.

სულ განახული ბუღბული
ფოთლებში მიმალულიყო,
მივესმეტებოლე ჩიტუნას:
„შენ ხომ არა დარ სულელო?!“

შეიფრთქალა მგოსანმა,
უვაკილს ნისკარტი შეახო,
ჩაიკენეს-ჩაიჭიკიჭიკა,
თითქოს თქვა: „დაახ, დახო!“

დაგუჭათქათებდა ვარსკვლავი,
სხივება გადმოსულიყო,
მას შევეკითხე შეფრქვევით:
„შენ ხომ არა ხარ სულელო?!“

დასტური მომცა ციმციმით,
სხივები გადმომაყარა
და იმ დროს ყურში ჩურჩულათ
ნაკვამაც ასე მახარა:

„ეგ აჩის, რასაც ეძებდი,
მოჩინი და მოსკენეო!
დღე დაიღამე აწ ტებილათ
და ღამე გაითენეო!“

„სამათ დაშლილა ის ურთი:
კარსკვლავათ, ბუღბუღ, კარდათო,
თქვენ ერთმანეთი რადგანაც
ამ ქვეყნათ შეგიუვარდათო.“

მენიშნა... აღარ დაკეძებ
საყვარლის კუბო-სამარეს,
აღარც შეგჩივი ქვეყნას,
აღარ ვლკრი ცრემლებს მღვლარეს!..

ბუღბუღს ყურ ვუგდებ, კარდს კუნოსაკ,
კარსკვლავს შევეურვებ ღებნითა
და, რასაცა კგრძნობ მე იმ დროს,
კერ გამომითქვამს ენითა!

ისევ გამეხსნა სიცოცხლე,
დღემდი რომ მწარეთ გრულ იყო,
ახლა კი კიცი, სადაც სარ:
სამგან გაქვს ბინა, სულიყო!..

შ ა ვ შ ე თ ი

უთხოვრანფიული, სტატისტიკუდა და ისტორიული
წეჩილი.

საგეოგრაფიო მეცნიერება უნდა გა-
მოტყდეს, რომ ოსმალეთის საქართვე-
ლოს ზოგიერთ ნაწილს, როგორც, მა-
გალითად, შავშეთს და მთიან ლაზის-
ტანს, ნაკლებათ იცნობს, ვინემ შიდა
აფრიკას.

სამი თვე ოსმალეთის საქართ. გ. ყ.

I

ისტორიიდან ვიცით, რომ ძველათ შავშეთი შეად-
გენდა კლარჯეთის ნაწილს; კლარჯეთად იწოდებოდა
მთელი დასავლეთი საქართველო სამხრეთ-აღმოსავლეთ
სომხეთის და დასავლეთ-საბერძნეთის საზღვრამდე. დასავ-
ლეთ-საქართველოს ნაწილი ცხადათ არის აღნიშნული
ლენორმანის მეთერთმეტე ქარტაზე. შავშეთს ძველს ქარ-
ტებშიაც საკმარისი ადგილი უკავია და, თუ სადმე დასავ-
ლეთ საქართველოს ადგილები-კი არის მოქცეული ¹⁾, იქ
თქვენ შავშეთის მდებარეობას თვალ-და-თვალ შენიშნავთ,
რადგანაც შავშეთი დასავლეთ საქართველოში ერთ უმთავ-
რეს შესანიშნავ კუთხეთ ითვლებდა. ²⁾

¹⁾ საქართველოს ისტორია დ. ბაქრაძისა, გამოკება 1890 წ.

²⁾ ქართლის ცხოვრება ნაწილი პირველი.

შავშეთი შესანიშნავია ყველაფრით: ბუნების, არქეოლოგიის, გეოლოგიის, მინერალოგიის, ბოტანიკის და ზოოლოგიის მხრით; მწერების, დედა-მიწის გულში ჩარჩენილ, ისტორიის წინა დროების ნიშნების მხრით და ათასი კიდევ სხვა ამ გვარი რამეებით. ყოველივე ეს მკვლევარს თვალ-წინ გადაეშლება და დიდ ცნობის მოყვარეობას აღუძრავს, რომ ეს შესანიშნავი მხარე შეისწავლოს და გაიცნოს ისე, როგორც აწინდელი ახალი მეცნიერებათხოულობს, როგორც საჭიროა ჩვენთვის და გამოსადღგი.

შავშეთი და მისი მკვიდრნი ძველის-ძველათ ემორჩილებოდნენ დასავლეთ-საქართველოს მამასახლისს, რომელიც მცხეთის მამასახლისის ხელ-ქვეითად ითვლებოდა.¹⁾ შავშეთი ძველათ მარტო ადგილ-მდებარეობის მხრით არ იყო შესანიშნავი, ის შესანიშნავი იყო თვით მცხოვრებთა ზნით, ხასიათით, ჩვეულებით და ლაპარაკით. დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებნი თითქმის სულ ერთი ზნისა და ხასიათის იყვნენ და ერთი ენის კილოთ ლაპარაკობდნენ, მათი ცხოვრება ერთი საზოგადო ხასიათის სურათს წარმოადგენდა. მათში მხოლოდ შავშელნი გაირჩეოდნენ; ესენი არ ჰგენდნენ დანარჩენ ქართველებს.

სწორეთ შავშეთის ასეთი ღირსება იყო იმის მიზეზათ, რომ ქრისტეს შობის ბევრათ უწინარეს, ყველა გამოჩენილი გმირები შავშეთში ისადგურებდნენ და ცხოვრებდნენ. ამასვე ვხედავთ ჩვენ იმ დროს, როდესაც საქართველოში ქრისტიანობის ნიშნების შემოტანა იწყეს და როცა უკვე მოციქულებმაც ისურვეს ამ კუთხის გაცნობა. ყველა მქადაგებელს, ქრისტიანობის მლალადებელს

¹⁾ საქართველოს გეოგრაფია ვახუშტისა. 1848 წ.

და მოღვაწეს პირველათ აქ შემთხვევია დროებით მაინც ცხოვრება და მერე აქედან სხვა მხარეს გამგზავრება. ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგაც ამასვე ვხედავთ შავშეთში. თვით იმ დროსაც, როცა ქართველებმა იწყეს ძლიერების მხრით გამოჩენა, შავშელებმა პირველი ალაგი დაიკავეს ამ ალორძინებაში. ხშირად მომხდარა, რომ საქართველოზე მოსეული მტრები მარტო შავშელებს გაუდევნიათ და მით გადურჩენიან და ნარჩენი საქართველოს ადგილები მტრის შელახვისაგან.

განათლების და მწერლების ალორძინების დროსაც შავშელებს თითქმის უპირველესი ადგილი ეჭირათ, უმეტესი ნაწილი ჩვენის სულიერ მწერლებისა შავშელები იყვნენ: თვით ექვთიმე, იოანე და გამოჩენილი გიორგი მთაწმინდელიც. ასეთ მოღვაწე პირთა სახელების მოხსენებას რომ გავპყვეთ, მაშინ ერთობ შორს წავა, რადგანაც შავშეთი თავის წარსული ისტორიული ცხოვრებით და სწავლულ პირთა რიცხვით სავსეა. როგორც უწყიან, თვით გამოჩენილი შოთა რუსთაველიც აქ აღზდილა, ტბეთის ტაძრის მახლობლად დაარსებულ სასწავლებელში. იონე შაჟთელიც, რომელიც თავის თავს შავშეთელად უწოდებს, აქაური ყოფილა. იმერ-ხევსა და შავშეთს შუა სძევს სოფელი შავშთა, რომელშიაც დაბადებულა თვით იონე შავშეთელი. დღეს ეს სოფელი წარმოადგენს ნატამალს, აქ აღარაფერია დაშთენილი.

სასულიერო და სამოქალაქო მოღვაწეებს გარდა, შავშეთში სასულიერო პირთა რიცხვიც ძველათგანვე დიდი მწიგნობრებისაგან შედგებოდა. ჩვენს მეტად ძველს ისტორიულ მწერლობაში, რომელიც-კი გადარჩა ყოველ ნაირს ცეცხლსა და უბედურებას, შესანიშნავი ადგილი უკავია ტბეთის ტაძრის ეპისკოპოსის სტეფანე მტბუკარის

აღწერას, რომელიც მეათე საუკუნის დასასრულს სცხოვრებდა და რომელმაც მიხეილ ასაღწისკლის ცხოვრება ანოტერისთავთა, ერისთავის ბრძანებით აღწერა. ასეთ მწიგნობარ მღვდელ-მთავრებით სავსე იყო შავშეთი.

უნდა შევნიშნოთ და აღვიაროთ, რომ ბუნებას თავის ძალოვნება დასაველეთ საქართველოს ადგილ-მდებარეობაზე უმოქმედებია და იქ ათასნაირათ გაღუსხვაფერებია ადგილ-მდებარეობათა სურათები სხვა ადგილების სურათებთან. ასევე უმოქმედნია ერზე და იქაური ქართველობაც დანარჩენ ქართველებზე ბევრათ წინ დაუყენებია: იგინი შეუმკვია უპირატესობის ღირსებით, მათში ჩაუნერგავს უმაღლესი შნო, შემძლებლობა და მიხედრა. ცხადი საქმეა, რომ უმწვერვალესთა მთაბართა და ბუნებას შემკობილებას დიდი ზე გავლენა უნდა ჰქონდეს თვით სულიერს ცხოვრებაზედაც, ე. ი. კაცობრიობაზე და, ან კერძოთ რომ ვსთქვათ, შავშეთში შავშელ ქართველებზე.

როდესაც არღანუჯისკენ ბაგრატიონები გაძლიერდენ, ამათ პირველათ იცნეს საქართველოს დაკნინებული მდგომარეობა, მათ თავს იღვეს საქართველოს გაძლიერების საქმე, განიძრახეს ქართველთა დანაწილებულ თემთა შეერთება და დაკავშირება. რომ იმ დროს მათ ერთგულნი და გამოჩენილნი შავშელნი არა ჰყოლოდათ, მაშინ, ექვი არ უნდა, ბაგრატიონები ვერც აფხაზეთს დაიჭერდენ და ვერც მთელს საქართველოს შეერთებდნენ ერთ გვირგვინოსან პირის ქვეშ... მაგრამ ყველა ეს მოხდა შავშელთ გმირთა მეოხებით, რომელთა ღვაწლსა და ამავსაც „ქართლის ცხოვრება“ ცხადათ მოვითხრობს. ამ შრომას და მეცადინეობასაც ერთობ დიდი ადგილი უკავია იმ ხანათა ისტორიაში, როდესაც

იწყება საქართველოს აღორძინების ხანა, როცა დასავლეთი საქართველო აღმოსავლეთისას დაუახლოვდა და როცა ყოველივე ეს ადგილები ერთ გვირგვინოსან მეფის გამგეობის ქვეშ მოემწყვდა.

ასეთი იყო ისტორიული ღირსება და მნიშვნელობა შავშეთისა, ასეთი ადგილი ეკავა მას ძველათ საქართველოს ისტორიაში, ასეთი ღირსების მექანი შვილნი და გმირნი გამოდიოდნენ შავშეთიდან და ნათელს ჰყენდნენ დანარჩენ ქართველთ სახეს და მხნეობას. ჩვენ არ ვიტყვი, რომ საქართველოში ასეთ ღირს-შესანიშნავ პირებათ მარტოთ შავშელნი ყოფილიყვენ; არა, ეს ასე არ არის, შავშელების ალაგას გინდ მოუხეშავი მოხისეღნიც ყოფილიყვენ, ასეთისავე ღირსების მექან პირებათ გარდიქცოდნენ, რადგანაც შავშეთის ადგილ-მდებარეობას და სხვა-და-სხვა სახელმწიფოთა მეზობლურ პირობებს სხვაფერი ზე გავლენა ჰქონდა შავშელებზე, სხვაფერი წარმატებითი მხარეები და აღორძინება დაატყო. ამის დასასაბუთებლად ჩვენ ცხადს საბუთს გვაძლევს ერთად-ერთი ბიზანტიის მეზობლური დამოკიდებულება საქართველოსთან და ნამეტურ დასავლეთ-საქართველოს და შავშეთთან. ესენი დიდის მხნეობით და მამულის სიყვარულით აღმოჩნდნენ და ამის მხრით ჩვენ უპირატესობას ვუთმობთ მათ.

ჩვენ ამის საბუთისთვის ძალიან შორს არ წავალთ. იძის დასამტკიცებლათ, რომ შავშელნი ჩვენი მამულის წინაშე დიდის დიდებით ბრწყინვენ, კმარა დავასახელოთ თუნდ შემდეგი თხზულება, რომელიც შეუდგენია, შეუღმუშავებია და შემოუტანია ჩვენს მწერლობაში იონე შავთელს. ეს შრომა არის არათმეტიკული საზასეჟოცხრილი, ანუ, როგორც ჩვენი ძველი მწერლები უწოდებ-

ბენ, ხუთასიანი ქორონიკონის სახელმძღვანელო. დ. ბაქრაძის სიტყვით, ეს შრომა შესანიშნავია არითმეტიკული და მატემატიკური ტერმინებით. ამ შესანიშნავ შრომას ბროსემაც მიაქცია ყურადღება და მან ფრანგულ ენაზე გადათარგმნა და ქართული ტექსტით და რუსული დამატებით ცალკე ტომათ დაბეჭდა, კომენტარია რუსულ ენაზე აქვს. ბროსე ვრცლად საუბრობს იონე შავთელის ბიოგრაფიაზე და იმის ნაშრომის ღირსებაზე, თუ ამ შრომას რა მნიშვნელობა უნდა მისცენ არამც თუ ქართველთ, არამედ თვით ევროპიელთაც, რომელთათვისაც ამ შრომას, როგორც საშუალო საუკუნის ნაშთს, ერთობ დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს მინიჭებულიო.

II

შავშეთი მდებარეობს დასავლეთ-საქართველოში, სამხრეთის მხარეს; აღმოსავლით აკრავს არსიანის მთები, რომელთა სიმაღლე 10000 ფუტამდი იქმნება. ეს მთები საქართველოს ისტორიაში ცნობილია, რადგანაც აქედან მრავალ მდინარეთა სათავეები იწყება; დასავლეთით საზღვრავს კარჩხალის დიდებული მთა, რომლის სიმაღლეც 12 ათას ფუტამდე ითვლება. დასავლეთ-საქართველოში და მასთან მთელს ოსმალეთის საქართველოშიაც ეს ყველაზე მაღალი მთა არის. სამხრეთით ისაზღვრება ოლთისის მთებით და მიდამოებით და ჩრდილოეთით ჩირულის მთებით და აქარა-საქართველო-ჯავახეთით.

მდებარეობა შავშეთისა არის მეტათ ლამაზი, ყოველი მხრით მთები აკრავს და თვითონ შავშეთი შუაშია მოთავსებული, თითქოს ბუნებას მისთვის ეს გარე მთები განგებ გარს გალაუნათ შემოურტყამს; ამ მთე-

ზიდან თვალ-წინ გეშლებათ მთელი შავშეთი, ამ მთების შტო-გორაკები შუაგულ შავშეთშიაც შედის და ჰყოფს მას რამდენსამე ხეობათ და ვაკე-მინდვრებათ.

ხსენებულ მთების უმეტესი ნაწილი ტყით არის მოფენილი; ტყე თან-და-თან მცირდება, მთის სიმაღლის მიხედვით, და მწვერვალზე-კი სულ ისპობა. ასეთი მაღალი მთები აქეთ ხშირია. ეს მთები ზაფხულობით მსუქან-ნოყიერი ბალახით იმოსება. აქ სხვა-და-სხვანაირი მთის სუნნოვანი ყვავილებიცაა. შავშეთს მაღალი ტიტელიკანა მთები აკრავს მთლათ არდაგანის, ოლთისის, არსიანის და შირატის მხრადან; ამ მთებიდან კვალ-და-კვალ შეიძლება, რომ კაცი გაემგზავროს შირატის ხეობის მთით კარჩხალის მთაზე. შირატის ხეობა და ამის მთები ჩვენს ისტორიაში არაა მოხსენებული. რიგიანათ ვერც ჩვენი ღროის გეოგრაფიული ქარტანი და აღწერანი აღნიშვნენ. ეს მთა ძვეს ხხალტის ხეობასა და შავშეთს შუა.

ყველა ეს შვენიერი მთები დიდათ შველის შავშეთის მკვადრთ: ზაფხულობით ამ მთებზე დიდ-ძალი ხალხი დადის, საქონელი აჰყავთ, მთელი ზაფხულობით აქ რჩებიან და საქონელს აძოვებენ; აქ სადგომათ სახლებიც-კი აქვთ გაკეთებული. საქონელი აქ შვენივრათ იკვებება, მთის ბალახს მათზედ დიდი ზე-გავლენა აქვს; აქაური საქონლის რძე, ყველი და ერბო მეტათ მსუქანიც არის. აქ სძოვენ ძროხა, ხარი, კამეჩი, ცხვარი და ნამეტურ თხები. აქეთ თხების შენახვას ძრიელ მისდევენ. ყველაზე საუკეთესო ბალახის მექონ მთათ ჩირულის მთა ითვლება, რომელიც დასავლეთ საქართველოში აღმოსავლეთ-ჩრდილოთ ძვეს და რომელსაც ზედ ეკვრება არსიანის მთები. დღეს ჩირულის მთები შავშელებს, არდა-ნუჯელებს, აპარელებს და შირატის ხეველებს ეკუთვნის;

შავშელნი ამის კმაყოფილი არ არიან და ამბობენ, რომ ჩირუღის მთები ჩვენს საკუთრებას შეადგენსო: ძველათ თამარ დედოფალს ეს მთები ჩვენთვის დაუმტკიცებიაო. ჩვენს ძველებს ხელშეუშლელათ ეკავათ ეს მთები და ახლა-კი სხვები გვეცილებიანო. ადრე შავშელებს ამის დასამტკიცებელი ქალაქები ჰქონიათ და დღეს-კი არაფერი გვაქვსო, იქნება ძველ ქართულს წიგნებში ამის შესახებ რამე აღმოჩნდესო.

როგორც კარჩხალის მთიდან, ისე არსიანის მთიდან, ჩირუღის, შირატის, რეფის, არდაჰანის და ოლთისის მთებიდან მთლად ჩანს დასავლეთი საქართველო, მთლათ ჩანს ის ნაწილი საქართველოსი, რაც დღეს ოსმალეთს უკავია, ე. ი. პარხალი, ლაზისტანი, თორთომი, ხახული, იშხანი, ვანის კუთხე და ბევრი კიდევ სხვა ადგილები. როცა კაცი კარჩხალის მთიდან შეხედავს მთელ დასავლეთ-საქართველოს და წარმოიდგენს მის სივრცეს, სილამაზეს, მოხდენილობას და აგრეთვე იმას, თუ ამოდენა ადგილებში რამდენი ქართველობა უნდა ყოფილიყო ძველათ დასახლებული, უნებლიეთ გული შეუწუხდება. სწორეთ ასე მომივიდა მე, როცა შირატის ხეობიდან დასავლეთი საქართველო დავინახე, როცა ჩემ თვალთ წინ გადაიშალა ჩვენი დიდებული სამშობლო — თვალ უწვდენელი სივრცის მექანი საქართველო, რომლის საზღვრები საზღვრძნეთსა და სომხეთამდის მიდის. ამოდენი ადგილების დაკარგვა, ამოდენ ქართველ ხალხთა მოცილება, ცხადი საქმეა, ჩვენი ძალოვნებისთვის დასაღუპი იყო. მე არ შემიძლია, მკითხველს გარდავცე ის მწუხარება, რა მწუხარებასაც ჩვენი მამულისშვილი იგრძნობს იმ დროს, როცა ის ზემოხსენებულს მაღალს მთებზე ავა და იქიდან ძველათ დაღუპულსა და

განადგურებულს საქართველოს ადგილებს გადახედავს!..

ამ შვენიერ მაღალ მთებზე მენახირეები თავისი ნახირით მარიამობისთვის ნახევრამდის რჩებიან, შემდეგ-კი აქ დგომა აღარ შეიძლება, რადგანაც მთებს ჩამოთოვს ხოლმე. აქ ორი-სამი საჟენის სიმაღლე თოვლი იცის და ამიტომ მწყემსები ნელ-ნელა მთების ძირ-ძირ იწვევენ და რამდენათ თოვლი, ბურუსი და სიცივე უსწრობს, იმდენათ ისინი ძირს იცვლიან და ბოლოს შინ მიდიან. უნდა აღინიშნოს, რომ მწყემსებათ აქ უმეტეს ნაწილათ ქალები არიან, ნამეტურ ხნიერი დედაკაცები და პატარა გოგოები. მთელ ზაფხულს ესენი ისე ატარებენ დროს, რომ მათ მამაკაცები ერთხელაც არ მოიკითხავენ, ერთხელაც არა ნახავენ. აქ მხრივ აქ ქალებს შიში არა აქვთ.

ამ მთებზე ერთი საოცარი ის არის, რომ აქა-იქ აუარებელი ქვის ნამტვრევები ჰყრია; კაცს გააკვირვებს ის, თუ ასე ოსტატურათ იმოღვნა ქვები რამ დაამტვრია და ან საიდან გაჩნდა, როცა ხსენებული მთები სულ რბილი მინდვრებისაგან შედგება და არსად არაფერი კლდეები არა ჩანს. ამას, რასაკვირველია, გეოლოგიური გამოკვლევა უნდა.

იქაური მკვიდრნი ამბობენ, რომ შავშეთს ოსმალურათ ნისლათას უწოდებენო, ე. ი. ნისლიან ქვეყანასო, ოსმალთა წიგნებში ასე მოიხსენება ამ ადგილების სახელიო. ვახუშტის თქმით, შავშეთს სახელი მისგან დარქმევია, რომ შავშეთში ყოველთვის, ნაძენარას მეოხებით, სიბნელეა, შავით არის მოსილი და იმიტომ უთქვამთ, რომ „შავშიო“. ამ ნაირათ სიტყვა შაკშიდან წარმომდგარა სიტყვა შაკშეთი. ეს შესაძლებელია, რომ სწორეთ ასეც იყოს, რადგანაც მთელი შავშეთის მთები, პატარა გორა-

კები და ხეობანი სულ ნაძვის ტყით არის მოფენილი: დილით, როცა კაცი ადგება და გამოვა კარში, შეხედავს იგი მთელს შავშეთს, მეტათ შავით მოსილს, თითქმის შავი ფერისას. ნისლი-კი ძალიან არ იცის აქ; ეს შავი სუდარა მას აკრავს იმ დრომდის, ვიდრე მზეს დაუპირდაპირდება, მერე-კი ისე გაბრწყინდება და განათდება მთელი ეს კუთხე, რომ კაცი მასზე უკეთეს და ლამაზს სხვას ვერას ჰპოვებს.

შავშეთს ოთხივე კუთხით მაღალი მთის ფერდობიდან პატარ-პატარა რუები ჩაუდის, ხოლო ტბეთის გვერდით-კი ღელე მიმდინარეობს, რომლის სათავეები არსიანის მთაზე იწყება. ერთი ღელეც შავშეთის სათლეს გვერდზე ჩამოდის მაღალი ხეობიდან; ბოლოს ეს ღელეები წიფთის ციხესთან ერთდებიან და მალე ქოროხს ერთვიან.

შავშეთში წყაროებიც მდინარეები მეტათ მარგებელი, წმინდა და ანკარაა. მაგრამ აქ წყაროები და ღელეები ისე უხვი არ არის, როგორც აჭარაში და იმერხევში. ბევრ სოფლებში ზაფხულობით წყალის კლება იცის. საცა-კი წყარო გამოდის, ყოველგან მეტათ ცივი წყაროები იცის, ისე ცივი, რომ ხამ კაცს უცბათ დალევაც-კი გაუჭირდება. სხვა რამ მჭავე წყაროები, ან თბილი აბანოები აქეთ არ არის, გარდა სოფ. მიქელეთისა, რომელიც იმერხევში მდებარეობს. მოგზაური ცხადათ შენიშნავს, რომ შავშეთის მცხოვრებლებს ხშირათ უნდა აკლდებოდეთ წყალი. აქ ყანები ხშირათ ირწყვება; გარდა ამისა აქეთ თითქმის ყოველ ხეობაში არხები აქეთ გაყვანილი. უცხო მნახველი გაჰკვირდება, მათ ისეთ მაღალ ციცაბო კლდეებზე აქეთ გაყვანილი არხები და სხვა საშუალებანი, რის მეოხებითაც ბალახი ყოველ პატარა ადგილებშიაც-კი მოდის.

შავშეთში იზრდება მრავალ ნაირი ხე, ბალახი, ყვავილები და ხეხილი. აქ ხილი კარგი იცის, ნამეტურ ჟოლი (ბჟოლა). ჟოლს აქ ჩვენებურ თუთას უწოდებენ. ჟოლი ძრიელ მრავლობს, ისე რომ ჟოლის ბადაგსაც აკეთებენ და ზამთარში თაფლის ალავას ხმარობენ. ჟოლიდან გამონაწერი ძმარი აქ მე პირველათ ვნახე და ერთობ გაეკვირდი. ზაფხულის სიცხიან დღეში მოითხოვეს ჟოლის ბადაგი და ძმარი, მერე ესენი ცივ წყალში გახსნეს, ერთმანერთში აურიეს და გულის გასაგრილებლათ დალიეს; თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ იქაური ცივი წყაროები ამავს არ საჭიროებენ, მაგრამ რაკი ჩვეულებათ ჰქონიათ მიღებული, ამიტომ ამით უცხო სტუმარს პატის სცემენ ხოლმე. ხილის მოსავალი შავშეთში ხან უხვათ იცის და ხან ნაკლებათ. როცა უხვათ მოდის, მაშინ შავშელებს ხილი არდაჰანში და ყარსში გადააქეთ და იქა ჰყიდიან და სხვა-და-სხვა რამეებზე სცვლიან.

შავშეთზე არდაჰანი, ყარსი, ართვინი და სხვა დასავლეთ - საქართველოს დაბები თითქმის ერთნაირ სიშორეზე მდებარეობენ; მაგალითებრ, შავშელები არდაჰანში მეორე დღის შუადღეს ჩადიან ქვეითად, ხოლო ყარსში მისვლას-კი ორ დღეს უნდებიან. საქონელს ცხენებს ჰყიდებენ, რაც-კი ექნებათ გასაყიდი: მსხალი, ვაშლი ან სხვა რამ და თვით-კი ფეხით მისდევენ. თუ როგორ, რას ჰყიდიან იქ და რას იღებენ, ამის მე არა ვიცი რა და, როგორც ეტყობა შავშელ კაცს, ისინი ამაში დახელოვნებული არ უნდა იყვნენ.

შავშეთს ისეთი ალაგი უკავია, რომ მისი საზღვრების ბოლოზე იწყება ერთი მხრით ბათომის ოლქის მიჯნა, მეორე მხრით ყარსის, მესამე მხრით ოლთისის და მეოთხე მხრით არდაჰანის მიჯნები. ოთხივე მხრისკენ აქე-

დან გზები მიდის; აქედანვე გადის არზრუმის გზაც; შავ-
შეთში ერთი გზა აქარიდან მერისის ხეობით გადადის.
აქედან მინდიეთის ტყის მახლობლივ უნდა წახვიდეთ, გა-
დაიაროთ კარჩხალის მთის წინ, გაიაროთ ფაფათის მთა,
სადაც ფაფათის ციხეც დგას; ამ ციხის იქით სოფელი
ბაძგიერეთია, საიდანაც იმერხვევი დაიწყება და რომელსაც
მისდევს შავშეთი. აქ შეეჩერდები და ფაფათის ციხის შე-
სახებ სახალხო თქმულობას გადმოგცემთ.

ხალხი ამბობს, რომ ფაფათის მთის ციხე სამ დას
გაუყეაებიაო. თითო ქვა თითო დას აუტანია მთაზე;
ერთს მეორე ქვაზე შეუდვია ქვები და ასე ამ გვარათ სხვა
ქვები და უკანასკნელ ამათ გაუყეაებიათ ეს ციხეო.
უწინდელ დროში ეს ქალები თურმე დიდათ იქებოდნენ
და იდიდებოდნენ. მთელს იქითა მხრის ხალხში მათი მხნე-
ობისა და გმირობის ცნობები ისმოდა. მათზე გამოუთ-
ქვამთ ძველათ:

სამმა დამა ფაფათელმა,
ფაფათს ფაფა ნაქამებმა,
მალალ მთაზე სამი ქვითა,
ჩვენ ვაკეთეთ ციხე ქვითა.
სამსა ძმასა ქადაგლებსა,
ქადაგს ქადა ნაქამებსა,
ვეტყვიო, თუ იმ ქვებს დასძრავენ
ჩვენ წავყვებით მაშინ ცოლათ.

ეს ლექსი ძველათ ვრცელი ყოფილა, მაგრამ ჟამთა
მიმდინარეობას დაუკარგავს და აღმოუკვეთია ხალხში
სრული მისი ხსოვნა. ეს იყო ისლამის ნაყოფი. ლე-
ქსში გამოყვანილი ყოფილა ის ცნობა, რომ ვაჟები

ქალებს თხოულობდენ, მაგრამ ქალები არ მიჰყვებოდენ: ესენი ეტყოდენ:—ჯერ თქვენი გმირობა გვაჩვენეთ და მერე წამოგყვებით ცოლათო. ასეთი იყო ძველათ ზნე და ხასიათი ქართველი ქალებისა... ამას ხომ ცხადათ „ჩეკუსას ტყაოსნას“ თინათინის საქციელიც ამტკიცებს ავთანდილის წინაშე.

მოსავლის მხრით შავშეთი შესამჩნევია. აქ მოდის პური, სიმინდი, ქერი, ლომი, ლობიო (მეტათ კარგი სცოდნია), კართოფილი, ქარხალი, მწვანელიყულობა, ერთი სიტყვით, აქეთ კაცი რასაც-კი დარგავს და დათესავს, ყველაფერი ხეირობს; გარდა ბრინჯისა, აქ ყველაფერი უზვათ მრავლობს და მოდის. მოუსავლობა აქ იმ დროს იცის, როცა წელიწადი გვალვიანია, ანუ გადამეტებული წვიმიანი. ისიც-კი უნდა ითქვას, რომ აქაურ შვენიერ ადგილებს ბევრნაირი შრომა სჭირდება, რადგანაც შავშეთს გარშემო მეტათ შავი მრისხანე მალაღლი მთება საზღვრავს, რომლებიც შავშეთს ხშირათ და ადვილათ აჯილდოვებენ ხოლმე ქარით, სეტყვით, დიდი წვიმით, თოვლით და ვინ იცის რაებით არა. ასე რომ აქაურ მუშა ხელს ერთობ დიდი შრომა უნდება.

შავშელნი მაინც დიდი მხნეობით მუშაობენ: აქ კაცი, ქალი, მოხუცებული და ყმაწვილები ერთ თავად მუშაობაზე არიან დაბანდებული; ზაფხულში ამათ ყველას ყანებში, ვენახებში და მთა ტყე-მინდვრებში დაინახავთ სამუშაოზე. დილიდან საღამომდის მოუსვენრათ და მხნეობით მუშაობენ ისე, როგორც ჩვენში ქართლის მხნე გლეხკაცობამ იცის. შავშელებს მუშაობა ისე უყვართ და მას ისე ეტრფიალებ-ან, როგორც აქარლები, გურულების მსგავსათ, კოპწიობას და ნავარდობას. ზაფხულში ერთი საქმის მუშაობას მეორე მოსდევს, მეორეს—მესამე

და შემდეგ შემოდგომა და ზამთარიც მოდის. ზამთარი აქეთ დიდი იცის და ამიტომ შავშელი ზამთრის სარჩოს ზაფხულში იმზადებს; ზამთარში ესენი მარტო შინაური საქმეების კეთებას უნდებიან და საქონლის მოვლას. გარჯა-მუშაობის მხრით შავშელები ბევრათ მალლა დგანან დასავლეთ-საქართველოს სხვა დანარჩენ ქართველ-მაჰმადიანებზე.

წყნარი მუშაობა და მშვიდობიანი მხარეები შავშელებს ძრიელ შეუთვისებიათ; ესენი დილა აღრიან წამოხტებიან თუ არა, მაშინვე სამუშაო გზას გაუდგებიან და ამისთვის ისინი ხშირათ დილის ლოცვასაც აკლდებიან. უამისოთაც-კი დღისით, როცა ამათ გაცხარებული მუშაობა აქეთ — დღეში ხუთჯერ არ ლოცულობენ ისე, როგორც სხვა მაჰმადიან ქართველებმა იციან და ნამეტურ აჭარა-ქობულეთელ ქართველ ფანატიკოსმა მაჰმადიანებმა. მე დავესწარი შავშელებს მუშაობის დროს, თან მყვანდენ აჭარელი კაცები. როგორც ლოცვის დრო მოვიდა, აჭარელებმა ლოცვა დაიწყეს და შავშელები-კი მე მესაუბრებოდენ. საქმე ისე მოეწყო, რომ, ცოტა არ იყოს, აჭა-იქ მუშაობის დროს შავშელებს აჭარლების შერცხვათ ლოცვის შეუსრულებლობის გამო და ამიტომ იმათაც ილოცეს, თუმცა, როგორც შევატყუე, არაფრათ-კი ეპიტნავათ აჭარელების საქციელი, მაგრამ რას იზამდენ. არ-მლოცველი მუსლიმანი, მუსლიმანი არ იქნებაო. შავშელი კაცის დაკოჟიყებული ხელები ცხადათ ამტკიცებს მათს მალალ მიმზიდველობას შრომა-მეცადინეობისადმი.

ცხადათ ჩანს, რომ ისინი ისეთი ფანატიკოსებიც არ არიან, როგორც დანარჩენ საქართველოს მაჰმადიანები; მაგალითებრ, ამათთან რომ ვინმე ქრისტიანი მივა, ისინი

მას სჯულის შესახებ-კი არ დაუწყებენ დავიდარაბას, კამათობას და ლაპარაკს, არამედ გამოჰკითხავენ ქვეყნის ამბებს, სადაურობას, მოსავლიანობას, მთავრობის ვითარებას და სხვა. ყველაფერს ღიდი კმაყოფილებით და სიამოვნებით მოისმენენ და მიიღებენ. თქვენ მათ მციორე რამესაც ვერ შენიშნავეთ, რომ ისინი ქრისტიან კაცს ეჭვით უმზერდენ. ისინი უმზერენ მას ისე, როგორც სტუმარს და არ იციან, როგორ ასიამოვნონ; როგორ ემსახურონ, როგორ რა მიართვან, როგორ აამონ და სხვა; ყოველი მათი მიმოხვრა და საქციელი გარემოცულია მაღალი სტუმართ-მოყვარეობის თავაზით და პატივისცემით. ერთ სიტყვას, ერთ კრინტს ვერ გაბედვენ თავისუფლათ თქვან, რომ მასზე თქვენგან რჩევა არ მიიღონ და თქვენს თვალსა და სახესაც არ შეხედონ.

შავშელი ფატალისტი არაა. იმან კარგათ იცის, რომ კაცის ცხოვრებისთვის მხნეობა უფრო მაღლა უნდა იდგეს, ვინემ ლოცვები; ამიტომ ისინი მუდმივ მუშაობას უნდებიან. ეს მოლა-ხოჯებმაც კარგათ იციან, მაგრამ არ უშლიან და ნებას აძლევენ ლოცვის წესები შეასრულონ ისე, როგორც მათ სურთ, როგორც მათი ცხოვრების საჭიროება ნებას მისცემს. ხოჯა-მოღები მიტომ იქცევიან ასე, რადგანაც შავშელი თავის მუშაობის დროს მონა არის მათი, მაშენებელია ჯამეების და წმინდა მუსლიმანი, წმინდათ აღმსრულებელი მაჰმადიანების წეს-რიგჩვეულებისა. ერთმა სოჯამ ასე მითხრა: შავშელები ყაჩაღ აქარლებს არ გვანან, ესენი მუდამ მუშაობას ახმარებენ დროს; რომ არ იმუშაონ, უამისოთ ზამთარში ვერ იცხოვრებენ, ამიტომ ხშირათ ესენი თვით პარასკევ დღესაც-კი მუშაობენ, მაგრამ, რა ვქნათ, ამით არა დაშავ-

დება რა, ღმერთს მუშაობა არ ეწყინება და ავი კაცობა და კაცის კვლა-კი დიდათ. შავშელები ყოველივე ამისაგან გაშორებული არიან.

მართლაცა და უნდა ვთქვა, რომ მთელი შავშეთი დავიარე და მე-იქ ერთობ იშვიათად შემხედენია თოფხანჯალ-ხმალ-დამბაჩიანი სოფლები. წარმოიდგინეთ მათი ზნე-ხასიათი და გარჩევა აჭარლებისაგან, რომ დანასაც-კი არ ატარებენ! მგზავრობის დროს, ბევრ ალაგას ყანაში მუშაობის დროს ვნახე ხალხი და მათაც ერთს არ ამოუჩნდა ხსენებული იარაღებისაგან ერთი რამ მაინც. გამოვიკითხე მიზეზი ასეთი უიარაღობისა და მათ მითხრეს, რომ ჩვენ იარაღის მიშყოლი ხალხი არა ვართო, ჩვენი იარაღი თოხი, ბარი, ნიჩაბი და გუთანიაო; რაში უნდა გამოვიყენოთ იარაღი—მუშაობის დროს არ გამოგვადგება და სხვაფრივ რის მაქნისია, რა უნდა გვიშეელოს მანაო!.. ასეთი ჩვეულება შავშელებს მემკვიდრეობით ჰქონიათ, როგორც მითხრეს, მათი ძველებიც სწორეთ ამ ზნისა და ხასიათის ყოფილან. ასეთ ზნე-ხასიათს მათში ერთობ მაღალი ადგილი უჭირავს. ეს, მე მგონია, მათში უნდა დამკვიდრებულიყო მას შემდეგ, რაც ისინი ოსმალის ხელში ჩავარდნენ და დაქვეითდნენ, თვარა, როგორც ჩვენი მატთანე აღნიშნავს, შავშელები ძველათ მეტი მხნეობით, გმირობით და თავ-გადადებით იბრძოდნენ საქართველოზე მოსეულ მტრებთან. ეს ღირსება მათ თვით იმ წყევლიად ხანაშიაც-კი ემჩნევათ, როცა ისინი შეილდ-ისრით იყვნენ შეიარაღებული.

მათს ასეთ საქციელს და მიდრეკილებას დიდათ შეუწყვიდა ხელი ყაჩაღობისადმი მიდრეკილობის თვით-მოსპობისათვის. შაკშელი კაცის ყაჩაღობა არც ძველათ და არც შემდეგ არ გაგონილა. იქმნება აქა-იქ მომხდარა,

მაგრამ ეს ყოფილა იშვიათად და კანტი-კუნტად. ყაჩაღობა ამათში არ ყოფილა და თუ ყოფილა, ისიც ქურდობის მიზეზით-კი არ დაბადებულა, არამედ სხვა რამ საპოლიტიკო და მოქალაქური მხარეების მეოხებით; ისიც-კი უნდა შეინიშნოს, რომ შავშელგებთაგანი თუ ვინმე ყაჩაღათ გავარდნილა, ის უნდა რამე განწირულებაში ყოფილიყო ჩავარდნილი და ან სხვა-და-სხვა თემთა მცხოვრებთაგან გამოსულ ყაჩაღებს უნდა მიეზიდოთ. მაგალითებრ, შავშელები აჭარლებს მთლათ ყაჩაღებათ სთვლიან, ასე ამბობენ, რომ აჭარლების ხელობა ყაჩაღობა არისო, ნამეტურ მაქახელებს ძველათ იმათი ყაჩაღობისაგან მოსვენება არა გვქონდაო; ისინა არ მუშაობდენ, მთელი წელიწადი ყაჩაღობდენ და მითი ცხოვრობდენო.

პირუტყვის მოშენებას და გამრავლებას შავშელები საკმარისათ მისდევენ; ესენი ამრავლებენ ცხვარს, ძროხას, თხას, კამეჩს, ცხენს და სხვა პირუტყვებსაც. ცხვარსა და თხას უფრო უხვათ ამრავლებენ. რაც შეეხება პირუტყვების მოვლას, ეს იმათ კარგათ იციან: დიდათ უფრთხილდებიან საქონელს და დიდსა და შეუსაბამო ტვირთს არ აჰკიდებენ, თუ დაუდებენ ხოლმე. ზაფხულში საქონლის უმეტესი ნაწილი მთებზე დაუდით და ზამთარში ბოსლებში ინახავენ. ბოსლები ამათ შვენიერათ აქვთ გაკეთებულა: შვენიერი ხის ოდები, თბილა და ნათელი, ასეთ ბოსლებს საქართველოს სხვა კუთხეში სახლებათაც ვერ ვპოვებთ! შინაურა ფრინველებს მოშენებას-კი ისე ვერ მისდევენ შავშელები, როგორც ქრისტიან ხალხში; ესენი ცოტა ერიდებიან ქათმის შენახვას მის გამო, რომ ქათამს საკენკი და მოვლა უნდა და ის იმის ფასათ არ ღირსო; თითო ოროლა ქათამს ინახვენ კვერცხის დასადებათ; ეს ნაკლი ამ ახალ შემოერთებულ ქვეყნებში ყველგან

ემჩნევა; მაქახელში ერთ ქათამში მგზავრმა 70 კაპ. მისცა და ისიც რის წვალეობით იშოვნა, მთელს სოფელში ძლიერ ერთს დედაკაცს აღმოუჩნდა ორი ქათამი. ესენი ქათმის უყოლობის მიზეზს მუშაობას აბრალებენ, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს შესაწყნარებელი მიზეზი. შირატის ხევში, სოფ. ოლადაურში, გურჯი-ჰაჯი-ლომინ-ეფენდი ქარცივაძის სახლში ყველა შინაური ფრინველი ვნახე და მის მეზობლებს-კი ერთიც არ მოვბოვებოდა!..

ფუტკრის მოშენებას და ყაჭის ჭიის მოყვანასაც მისდევენ შავშელები, მაგრამ ამათში ერთიცა და მეორეც სამწუხარო მდგომარეობაშია ჩავარდნილი; აქ არც ერთს ეტყობა წარმატება და არც მეორეს: საფუტკრე სკები მათ ტყეში აქვთ ხეებზე დატოვებული ისე, ღვთისანაბარათ. რასაც იშოვნებინ თათლ-სანთელს, მას ფუტკრებისაგან მოცემულ წყალობათ თვლიან. თაფლი-კი კაი სცოდნია. წმინდა სანთლის კეთებასაც მისდევენ და გარდამეტებულს აქა-იქ დაბებში ჰყიდიან. აქ ყაჭის ჭიაც-კი კარგათ იკეთებს, რომ ხელის შემწყობი ჰყიანდეს. აქ თუთის ხეები (ბჟოლა) მეტათ მრავლობს, მეტათ დიდრონი ფოთლები აქვს, დიდი მარცვალი იცის და მასთან შაქარივით ტკბილია. თამბაქოს (თუთუნის) მოყვანას შავშელები ისე არ მისდევენ, როგორც აჭარლები; ამას აქ ადგილ-მდებარეობა და ნიადაგი არ უწყობს ხელს. დასავლეთ საქართველოში თუთუნის უფრო დასავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილო ადგილებში მოდის. შავშელები თუთუნს სხვა ქართველ მაჰმადიანებისაგან ყიდულობენ. აქეთ ისე ბევრს არ სწევენ თუთუნს, როგორც სხვა ქართველი მაჰმადიანები.

შავშეთში ხილის დამწიფება ერთობ გვიან იცის, მაგალითებრ, თუთა აქ მწიფდება მარიაპოლისთვეშიაც-კი, თუმცა არის სხვა ისეთი ხეხილი, რომელიც ადრე შემო-

დის. აქ ყოველ გვარ ხეებს თავისი განსაკუთრებული ნიადაგი და თვისება აქვს: ერთ ხეობაში რომ ხილი სისრულეში შედის, მეორეში უკვე მწიფდება. აქაური ხილი ძალიან გემრიელია და თვალისთვისაც კარგი.

შავშეთის ტყეები მდიდარია გარეული ნადირითაც. ამ ოთხი წლის წინეთ მაქახელში ვეფხვი მოუკლავთ, რომელიც თურმე არზრუმის გზით ჯერ შავშეთში შემოსულა, მერე აქედან კარჩხალის მთისკენ გაუვლია და მაქახელში ჩასულა. შავშეთში იცის მგელი, თეთრი და შავი, ველური ღორი, ირემი, დათვი, შველი, თხა, კანჯარი და სხვა. დათვი და ღორი აქ ყანებს სასტიკათ მტრობენ, ნამეტურ დათვი სიმინდს ემტერება.

როგორც შევიტყვე, შავშეთში ძველათ ფეიქარხანებიც (საფეიქროები) ყოფილა, მაგალითებრ, შავშელეებისთვის ტანთსაცმლის მასალა აქვე შხადდებოდა ძველათო. მურღულში ნამეტურ ქალები ყოფილან გათქმული ამ ხელობით. ესენი შავშეთში აკეთებდენ ყველაფერს, ასე რომ უცხო ადგილებიდან რამე ნივთების ანუ ჩითეულების შემოტანა სულ არ კირდებოდათ. ეს ხელობა და მასთან ერთად ადგილობრივი ტანსაცმლის მასალის ქრა-კერვა აქ 1830 წლებამდის დარჩენილა, შემდეგ-კი შემცირებულია და დავიწყებას მისცემია. ამის მიზეზი იყო ის გარემოება, რომ ოსმალოდან დაუწყიათ ხოლმე ფაბრიკების ნაწარმოების შემოტანა და გავრცელება. ძველათ რომ შავშელეები განთქმული იყვენ ხელსაქმის ცოდნით, ამას ცხადათ ამტკიცებს ჩვენი ისტორია, რადგანაც შავშეთში შეკერილ და მოქარგულ საეკკლესიო ნივთებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს.

შავშეთლებს ძველათ სხვა-და-სხვა ხელოსნობა სცოდნიათ, მაგალითად, ხუროობა, დურგლობა, კალატაზო-

ბა და ნამეტურ ქვის მქრელობა, მიწის მზომელობა და გამოქანდაკება. სკოდნიათ აგრეთვე ხმალ-ხანჯალების და თოფ-დამბაჩების კეთებაც. ეს უკანასკნელი უფრო ზედ მიწვევით სკოდნიათ მაქახელში. იარაღის სიყვარული იმათში უკანასკნელ საუკუნეში მეტათ დამდაბლებულა. აწინდელ შავშეთში ბევრი რამ ხელობათაგანი აღარაფერია დარჩენილი. აქ იციან ჩინებულათ ხის და ქვის სახლეგბის კეთება და ესეც, როგორც შევიტყვე, უკანასკნელ საუკუნის ბოლოს მეტათ დაცემული ყოფილა, მაგრამ ბოლოს ლაზების მეოხებით შემოსულა და ხელახლა სწრაფათ გავრცელებულა.

როგორც ჩანს, შავშელებს საკმარისი სიყვარული უნდა ჰქონდეთ სუფთა ცხოვრებისა. შავშეთის სოფლების ნახვით კაცი აღტაცებაში მოვა. ყოველი სოფელი სავსეა შვენიერის ხის და ქვის სახლებით. უმეტეს ნაწილათ აქ სახლებს აკეთებენ ორ-სართულიანს; ძირის სართული საქონლისთვის ბოსელათ აქვთ გაკეთებული და ზედა სართულში-კი თვითონ დგანან. სახლის იატაკები შვენიერათ არის გაკეთებული; ყველა სახლს წინ გძელი ზაჭმაღა (აივანი) აშვენებს. სახლი უმეტეს ნაწილათ სამიოთხი ოთახისაგან შედგება. ერთი ოთახი სასტუმროა, ერთი ქალებისათვის, ერთი მამაკაცებისათვის და ერთი, პატარა ოთახიც, სამლოცველოთ. მაჰმადის სარწმუნოება ამას აუცილებლათ ითხოვს, რადგანაც ქალები და კაცები საერთო ცხოვრებას მოკლებული არიან. ასეთი ჩვეულება მთელს ქართველ მაჰმადიანებს აქვთ მიღებული. უნდა შევნიშნოთ, რომ სახლების მხრით ქართველ-მაჰმადიანები ბევრად მალლა დგანან თვით ნამდვილ ოსმალელებზედაც-კი. ოსმალეთში კაცი ისეთ შვენიერს ხის ოღებს და ქვითკირის სახლებს ვერსად ნახავს, როგორც და-

სავლეთ საქართველოში ქართველ-მაჰმადიანებს აქო.

შავშელი გლეხის სახლის ახლოს დგას საბძელი. საბძელს ესენი აკეთებენ მთელ-მთელი რგვალი ნაძვის ხეებისაგან. აქაური საბძელი ჩვენს გლეხკაცობას სადგომ ბინათაც-კი დაინატრება. მე, როცა შავშეთი ვნახე და მი-თხრეს, რომ სახლების ახლოს ისინი საბძლებიაო, ჭეშმა-რიტათ გაეკვირდი. საბძლის ახლოს შავშელის სახლ-კარ-მიდამოს აშვენებს კალო. კალო აქ ისეთივე იციან, როგორც ჩვენში. განიავება, გაღეწვა, შენახვა და სხვა თი-თქმის იგივეა, განსხვავება არა არის რა, მხოლოდ არის ისეთი აღვილები, სადაც ხშირათ ნიავი (ქარი) არ იცის ხოლმე და ამიტომ განიავება ცოტა უჭირდებათ.

აქეთ ყანების მორწყვა იციან. ხშირათ ისეთი სიც-ხეები იცის, რომ არ მორწყან, მოსავალი თითქმის არ მოუვათ.

შავშელები, როგორც შენიშნულია, ძველათ არ ყოფილან და არც ახლა არიან ვაჭრობას შეჩვეული. ესენი დღესაც არ მისდევენ წვრიმალ რამეების ვაჭრობას. ამით არამც თუ მარტო შავშელები არიან შენიშნული, არამედ ეს ეტყობა მთელს მაჰმადიან-ქართველებსაც. ესენი ჭაჭრობას სხვა თვალთ უმზერენ. სწორეთ ამის მიზეზი უნდა იყოს, ჩემი ფიქრით, ის, რომ წარსულ საუკუნეში შავშეთში გაჩნდნენ სომხები და კათოლიკეები, რომლებმაც ვაჭრობა იწყეს და ხელში ჩაიგდეს მთელი შავშეთის ერის აღებ-მიცემობის საქმე!.. მცირე ოდნათ შავშელებმა ამათი მეოხებით გაახილეს თვალები და ცოტ-ცოტათი თვითონაც იწყეს ვაჭრობა.

რადგანაც აქ სიტყვა სომხებზე ჩამოვარდა, ამიტომ იმათაც მოვიხსენებთ და გაეაცნობთ მკითხველებს. შავშეთში ოთხი სოფელია სომხებით დასახლებული. ორში

კათოლიკები ცხოვრობენ და ორში გრიგორიანები. მე ამათ შესახებ იმას ვიტყვი, რაც ჩემი თვალით ვნახე და რაც მათ მიაჩნდა. სომხები და კათოლიკები ძველათვე დასახლებულან აქ და ვაჭრობა დაუწყიათ. ამათი ვაჭრობა ძალიან მცირე ყოფილა, ესენი ყოველთვის შიშ-ქვეშ ყოფილან მომწყვდელი, ხშირათ ცარცვადენ ხალმე აქა-იქ, ნამეტურ მეგზავრობის დროს; ისინი ისე შავშელებისაგან არ იცარცვებოდენ, როგორც სხვა თემის მუსულმანთაგან. ამათი მდგომარეობა იქამდის სამწუხარო ყოფილა, რომ ესენი მაჰმადიანებისაგან ყოველს წუთს ელოდენ აღგვას!... ამათი ვაჭრობაც ისე წარმოებდა ყოველთვის, როგორც ერს ჰსურდა. რის გამო აქაურ ვაჭრებს ყოველთვის სული ეხუთებოდათ პირში!..

აქაური სომხები და ფრანგები მეტათ წყნარი და მშვიდობიანი ხასიათის მექონე არიან. მოგზაურ ქრისტიანების დიდი პატივის მცემელი; ესენი როცა-კი შავშეთში ვინმე ქრისტიან მოგზაურს ნახავენ, დიდათ ესიამოვნებათ, უხარიათ, არ იციან როგორ ასიამოვნონ მას... ამ მხრით სანაქებოა მათი წყნარი, მშვიდობიანი საქციელი, პურ-მარილის სიყვარული და სხვა. ამათ მიაჩნდა შემდეგი:

ოსმალოს დროს ჩვენი საქმე ისე იყო წამხდარი, რომ როცა კი მაჰმადიანები ისურვებდენ, ჩვენ ჩვენი საკუთარი სახლიდან გამოგვრეკდენ, შიგ თვითონ მოთავსდებოდენ და ცეკვა-თამაშს დაიწყებდნო. უარის თქმას ვინ გაბედავდა, ყველას აგვიკლებდნო. გარდა ამისა, ვისმეს ქორწილს რომ გადვიხდიდით და პატარძალს საქორწილო ტანთ-საცმელს ჩავაცმევდით, ეს ტანთ-საცმელი რომ ჩვენს მოხელეებს ენახათ, ისინი მეორე-მესამე დღეს კაცებს გამოგვიგზავნიდენ და შემოგვითლიდენ, რომ თქვენი პატარძლის ტანთ-საცმელი გამოგვიგზავნე ეხლავ, თვარა

მოვალთ და აგიკლებთო... უნდა ამედგაჩყავით ჩვენცა, პატარძლისთვის ახალი ტანთ-საცმელი უნდა გაგვეხადა, შეგვეხვია ბოხჩაში და გაგვეგზავნა დანიშნულებისამებრ, ვინც ითხოვდა, და თუ არ აუსრულებდით სურვილს და სიტყვას, მაშინ შენი მტერი, რაც ჩვენ დღე დაგვადგებოდა... ერთი რამ დღესასწაული დღე, ლხინი ან რამე ისე არ შეგვეძლო გადაგვეხადა, რომ მათგან რამე დევნა და მუქარა არ მიგველოო...

შავშეთსა და იმერ-ხევში სულ სომეხი რიცხვით 250 კომლი იქნება. აქეთ სამი ეკკლესია, ორი კათოლიკეების და ერთი გრიგორიანების. აქეთ პატარ-პატარა სასწავლებლები და ასწავლიან წერა-კითხვას. ვაჭრობის გაღდა, ესენი მეურნეობასაც მისდევენ და ზოგნი მათში გამდიდრებულან კიდევ. აწინდელ შავშეთის მაჰმადიანებთან მათ კარგი განწყობილება აქვთ. ესენი ცხოვრებენ დაბა სათლეს, ოჭრა-ბაკოს, სათლეს, შიკაურს და მამა-ნეფისს. ოთსივე ამ სოფლის მცხოვრებ გრიგორიანებმა და კათოლიკებმა ქართული ღაპარაკიც იციან შეძლების და გვარად. ოსმალურს უფრო კარგათ ეწყობიან. აქ მცხოვრებ კათოლიკების შესახებ დიდი ხანია, რაც ჩვენს კათოლიკებში შემდეგი აზრი ტრიალებს და აქ არ შეიძლება, არ მოვიყვანოთ.

ამბობენ, ქართველთა დევნულების დროს, ზოგიერთ ქართველებს, რომლებსაც სურდათ მაჰმადიანებისაგან თავი გადაერჩინათ, თავის-თავი კათოლიკეთ აღიარესო და კათოლიკის სარწმუნოებას შეუერთდნო. შემდეგ ამ ქართველ კათოლიკებისათვის საეკკლესიო ენათ სომხური ენა იქნა შემოღებულიო. რაკი საქმე ასე მოხერხდა და ქართველ კათოლიკების საეკკლესიო ენათ სომხური ენა გარდიქვა, მას შემდეგ ქართველებმა იწყეს სომხურათ

ლაპარაკის მიჩვევა და დროის განმავლობის მეოხებით მათ სამშობლო ენათ სომხური ენა გარდიქაოა. აი, ასეთ კათოლიკების რიცხვს ეკუთვნიან არდანუჯის, შავშეთის, ართვინის და ბევრი კიდევ სხვა ადგილების კათოლიკებიო, რომლებიც დღეს თავის ვინაობას სომხობით ხატავენო. ამ აზრის დასამტკიცებლად კმარა ისიც, რომ ჯერაც კიდევ მათში ქართული ენის სიტყვები არ აღმოფხვრილა და ლაპარაკის დროს ესენი ძალიან ბევრ ქართულ სიტყვებს ხმარობენ ისეთ სიტყვებს, რომლებსაც არაფითარი მსგავსება და ნათესაობა არა აქვთ სომხურთან.

შავშელები არა მარტო ვაჭრობაში და სხვა და სხვა ხელსაქმეებში არიან უკან ჩამორჩენილი, განათლებითაც ერთობ დაბლა დგანან. დღევანდელი ამათი განვითარების ზომა XII საუკუნის განვითარებასთან შედარებით ერთობ დაბლა უდგას!.. მთელ შავშეთში არ მოიპოვება ერთი კაცი, რომ რისმე შესაფერი ცოდნა ჰქონდეს, იცოდეს ევროპიული ენები, მეცნიერება და სხვა. ევროპიული ენების კი არა და, რუსული ენის მცოდნე არაფინ არის; ერთ კაცს ვერ ნახავთ, რომ მასთან შეიძლებოდეს განვითარებული კილოთი ლაპარაკი. ამათი მდგომარეობა დღეს ისეთი პირობებით არის გარემოცული, რომ, მე მგონია, ჯერ დიდი ხანი გაივლის ისე, რომ ამათში ან განათლება შევიდეს და ან განათლების მნიშვნელობის მცოდნე პირები გაჩნდნენ. ამას თავისი მიზეზები აქვს და, რასაკვირველია, რომ ეს მიზეზი მაჰმადიანობა და მისი ფანტაზია. სამწუხაროდ, შავშელები და მთელი მაჰმადიანებიც სწავლა-განათლებას ისე უმზერენ, როგორც იარაღს, ცხოვრების და სიმდიდრის მოპოებისთვის და არა ისე, როგორც ძალას და სახსარს კაცის გონების

გასანათლავათ, გასასპექტაკებელათ და გასაშვენებლათ. ასეთ იარაღათ ამათ უფრო ჩვენებური სწავლა მიაჩნიათ, თვარა თათრულს სხვა ფერ უმზერენ; თათრული სკოლები, მათი ჰაზრით, ღეთისა და მაჰმადის სახლია.

ჩვენ აქ ლაპარაკი ჩამოვადგეთ სკოლების უქონლობის გამო. დიახ, შავშეთში სკოლები არ არსებობს. თუმცა ხოჯებსა და მოღებს-კი ყოველ ჯამეს გვერდით აქვთ გამართული პატარა მედრესეები, მაგრამ იქ არა სახელდაგოგოკო წესები არა არსებობს რა და მათი არსებობა უფრო საზარალოა, ვინემ სასარგებლო. ხოჯა მთელის წლობით მარტო ან-ბანს და ლოცვებს ასწავლის ბავშვებს ამ სკოლებში. ოთხი-ხუთი წელიწადი სწავლობს ბავშვი, მერე სკოლიდან გამოდის და მას იმდენი ცოდნაც არა აქვს, რომ თავის სახელი და გვარი მოაწეროს, ან ვისიმე წერილი წაიკითხოს. სწავლის დროს ცემა-ტყუბასაც დიდი ადგილი უჭირავს. საკლასო ოთახები ერთი ბეწოა. ბავშვები შიგ უბრალოთ ჰყრიან იატაკზე, ძირს წიგნები მუხბლზე უწყვიათ და ისე სწავლობენ. ამათში სკოლის საქმე რო აღიძრას და მოხერხდეს, ძრიელ კარგი იქნება, ნამეტურ იქ, სადაც სომხები და კათოლიკეები ცხოვრობენ. ესენი ნატრულობენ სკოლებს. ამათ თათრებიც მიჰბადვენ. შავშეთში ისეთი სოფლებიც არის, სადაც აუცილებელს საქიროებას შეადგენს ჩვენებური სკოლის დაარსება.

სასულიერო წოდებას ამათში დიდი ადგილი უკავია. ყოველ სოფელში ჯამე (და ზოგ ალაგას შეენიერი ჯამეებიც) აქვთ გაკეთებული. აქაური მოლა-ხოჯები უფრო მდიდრათ ცხოვრობენ, ვინემ აქარაში; აქაურებს ჯამაგირსაც მეტს აძლევენ. მიზეზი-კი არ ვიცი, თუ რისთვის არ-ს ასე. მოლა-ხოჯები აქაც სტამბოლიდან, ტრა-

პიზონიდან და სხვა ასეთ ადგილებიდან მოდიან. სწავლას იქ იღებენ, თუმცა ამათ არაფერი სწავლა ეტყობათ. იციან მხოლოდ ლოცვები, „ყორანის“ კითხვა და სხვა, სასულიერო საქმეების გარეშე ამათ ხალხზე არაფერი გავლენა აქვთ. თუმცა შავშეთს თავის მეჯლიშიც აქვს, ყადები ჰყავთ და ხშირათ ბევრს სახალხო საქმეებს ესენი არჩევენ, მაგრამ ვაი ამასთანა გარჩევას! ამათში სამართალი ყადების მეოხებით ფულებზე იყიდება. ამაზე ანდაზებიც-კი აქვთ შედგენილი. ყოველი ყადი მზათ არის, სამართლის გარჩევის დროს იმ პირს მიემხროს, რომელიც მეტ ფულს აძლევს. ხშირათ მოხდება ისე, რომ ორივე მხარეს ართმევენ ქრთამს, ხოლო რომლისაც უფრო მეტია, მას ემხრობიან. შავშეთის მეჯლიში ყადთა შორის ერთი სომეხიც ურგვია, რომელიც მონაწილეობას იღებს საქმეების გარჩევის დროს, მხოლოდ მაშინ, თუ თათარს და სომეხს მოუხდათ რამე საჩივრები. მეჯლიშს შეუქლია მხოლოდ სამოქალაქო საჩივრების გარჩევა და დამნაშავის ხუთი წლით გაგზავნა, ციხეში დაპატიმრება და სხვა.

საუბედუროთ, შვენიერ და მეტათ მოხდენილ შავშეთში ჩვენი ძველი ცხოვრების ნიშნათ ბევრი არაფერი ნაშთები დარჩენილა. აქაც ჟამთა ვითარებამ და ბნელმა გარემოებამ ჩანთქა ყოველისფერი ისევე, როგორც დასავლეთ საქართველოს ზოგი ერთ მხარეებში... შავშეთი ისტორიული ნაშთებით ძველათ მდიდარი იყო. ეს ჩვენს ისტორიაშიაც ხომ ცხადი არის, მაგრამ ახლა-კი ტბეთის ტაძრის, დარღვეული ოპოზის და ორი-სამი კიდევ პატარა ეკლესიების და ციხეებს გარდა სხვა აღარაფერია დაშთენილი, ყველაფერი აღგვილა!

ტბეთის ტაძრად სდგას საფ. ცახის-ძიას, ანუ, როგორც ჩვენები ამბობენ, ტბეთში. მონასტრის გამო

სოფელს „ტბეას“ უწოდებენ ჩვენში, იქაურები-კი — „ციხის ძირს“. ეს სახელწოდება „ტბეთი“, ვახუშტის თქმით, დარქმევია მრავალ ტბათა გამო, რადგანაც არსიანის მთების ძირს, შავშეთის მხრით, ბევრს ალაგს პატარ-პატარა გორაკებია და ამ გორაკების შორის აქა-იქ კაცი ხშირათ ნახავს პატარ-პატარა ტბებს. დღესაც ასევეა. მე პირველ ნახვისთანავე გავკვირდი ასე ხშირი წყლების გამო; გუბეები მეგონა, მაგრამ ამიხსნეს, რომ ტბებიაო. აქ ეს პატარა ტბები მალე დაშრება და აქა-იქ გადიშეება, მაგრამ მათ გზა არა აქვთ, გორაკები კედლებივით არის გარშემოკრული და წყალს არ უშეებს, რომ საითმე გადავიდეს. ხალხმა რომ მოინდომოს, ძალიან მალე დააშრობენ ამ პატარ-პატარა გუბე-ტბებს.

ტბეთის ტაძრის აშენება ეკუთვნის მეთექვსმეტე საუკუნის დასაწყისს. ის აუშენებია აშოტ-კუხს, — კურატპალატ ბაგრატოვანს. ეს ეკლესია იმავ დროს დანიშნულ იქმნა საკათედრო ტაძრათ და განიწესა ეპისკოპოზი, რომელიც ტბევარათ იქმნა წოდებული. ბაგრატ მეოთხის დროს ეს ტაძარი დიდათ გაბრწყინდა, აქ ვინც-კი იყვენ ეპისკოპოზები, ყველანი მწიგნობარი კაცები და თავის დროის შესაფერათ განათლებულნი იყვენ. ნამეტურ იონე ტბევჭრი და საბა და ამათთან კიდევ სხვანი ჩვენს ისტორიაში მეტი მაღალი ღირსებით სჩანან. იმავე დროს ტბეთის ტაძრის გვერდით აშენებულ იქმნა ვრცელი სასწავლებელი, რომლის რექტორათ ტბევერები ითვლებოდენ. ამ სასწავლებელში სწავლობდა შოთა რუსთაველი, იონა შავთელი და სხვები. ამ სასწავლებლის მასწავლებელთაგან შემუშავდა ქართული გალობა, აქ შეიკრიბა მთელი დასი ქართველ მასწავლებლებისა, რომლებმაც შეადგინეს ქართული გალობის ნოტები. მძვირფასმა ხელთ-

ნაწერებმა ჩვენს დრომდისაც მოაღწია. უნდა ითქვას, რომ ტბეთის ეკლესია საქართველოში ისეთივე მნიშვნელოვანი იყო, როგორც მცხეთა, გელათი, ზარზმა, ბოლნისი და სხვანი. ტბეთის მონასტერი უფრო მეტი მნიშვნელოვანი იყო სწავლა-განათლების მხრით, რადგანაც საბერძნეთში ნასწავლი ქართველნი პირველათ შავშეთში მოდიოდნენ და ტბეთის ტაძარში ისაღვურებდნენ.

ტბეთის ეპისკოპოზები მამფლებლათც იწოდებოდნენ, ე. ი. მამფალი. ეს სიტყვა წარმომდგარა მისგან, რადგანაც ტბეთს ბევრი ყმა და მამულებიც ჰქონდა და საეკლესიო ყმანი მღვდელ-მთავარს მამფლადაც უხმობდნენ. ტბევერს მეფეების და პირონის კურთხევაში მეშვიდე ადგილი ეკავა. ტბეთის ეკლესიის სასწავლებელში ბევრი ბერძენი და ქართველი გამოზდილა. ამ მწიგნობრებისაგან ბევრი წიგნებიც დაწერილა. ძველი ქართველი მწიგნობრობა თითქმის ამ ტაძრის სასწავლებლიდან გაბრწყინდა და მოიფინა; აქ უცხოვრიათ თითქმის ყველა გამოჩენილ ქართველ მწიგნობრებს და მთარგმნელებს; აქ სცხოვრებდა დროებით თვით გიორგი მთაწმიდელი, ექვთიმე, იოანე და სხვებიც მრავალნი მამანი ქართველთა ეკლესიისა და მწერლობისა. ასეთი დიდი იყო მნიშვნელობა ტბეთის ტაძრისა ძველათ.

ტბეთის ტაძარი გაკეთებულია წითელი თლილი ქვით, ოთხ-კუთხედი ჯვარედინის მსგავსად. თფილისში ამას მცირეთ ქაშუეთის ეკლესიის მოყვანილობა წააგავს. საკმარისად სქელი კედლები აქვს, ეკლესიის სიგანე იქმნება 35 ნაბიჯი და სიღმეც ამდენივე. ეკლესიის შუა ალაგას ატანილია ოთხი დიდი თლილი ქვის სვეტი. ეს სვეტები აერთებს ამ ეკლესიის კედლებს ერთმანერთთან. თვით ამ სვეტების თავზედ დგას ეკლესიის გუმბათიცა. ასე

რომ ეკლესიის კედლები თუნდაც მთლათ დაიქცეს და ეს სვეტები-კი დარჩეს ისე, როგორც სდგანან, მასზე მკვიდრათ დაშთება გუმბათი და არ დაიქცევა. ეკლესიას აღმოსავლეთისკენ საკურთხეველის ადგილი ეტყობა; საკურთხეველის გვერდით პატარა ოთახია; ეს უთუოდ ეპისკოპოსის შესამოსლის და საეკლესიო ნივთების საწყობი იქნებოდა. ეკლესიაში მარჯენა სვეტთან ახლოს არის ამ ტაძრის მღვდელ-მთავრის საჯდომი ადგილი; ეკლესიის სამხრეთ გვერდით მალა არის აივანი, რომელსაც წინ თლილი ქვის მოაჯირები აქვს. ეკლესიის შესავალში, კარების ზემოთ არის აგრეთვე პატარა თლილი ქვის აივანი, რომელსაც წინ ფერადი წამლებით ნახატები აქვს. ჩანს, ეს მგალობელთათვის უნდა ყოფილიყოს. ეკლესიის ჩრდილო მხარეს, ორი საეენის სიმაღლეზე, კედელი დაქცეულა, ქვები იქვე ჰყრია; ასევე ჩამოქცეულა სამხრეთ კედლის ერთი ალაგი; დანარჩენი მთლათ არის; საკურთხეველის კედელიც გახეთქილა, მაგრამ მცირეთ მოშორებიან კედლები ერთმანეთს. მათი დამაგრება დიდ ხარჯს არ მოითხოვს. ეკლესიის ყოველ კედელზე თქვენ შენიშნავთ შეენიერს სურათებს. საკურთხეველში დახატულია მთელი ტანით მაცხოვარი და მისი მოციქულები, აქვე, ამათ ახლოს დახატული არიან ვილაც ქართველი ისტორიული პირები — ქალები და კაცები; ნახატების ტანთსაცმელი აჩენს, რომ ისინი ქართველები უნდა იყვნენ. ბევრ ალაგას ნაწერებიც ჩანს. მთელი ეკლესია საფლავებით ყოფილა სავსე. ეკლესიის სამხრეთ მხარეს, სვეტთან ძვეს ერთი დიდი შავი ქვა, რომელსაც სიმაღლე ექნება ორი არშინი და სიგრძე საეენის ტოლა; მეტათ შავი ქვა არის, მარმარილოს ჰგავს. აქ არ იციან, თუ რა ქვა არის ეს და საიდანაა მოტანილი. ეს ქვა ძვეს ერთ

საფლავზე. ამ ქვის მახლობლივ ეკკლესიის კედლის ერთ ქვაზე გამოქრილია ჩუქურთმით მაშენებელი ამ ეკკლესიისა აშოტ ბაგრატიონი, საგმირო ტანთსაცლმით და ხმლით. აქაური მაჰმადიანები ამბობენ, რომ ამ ქვის ქვეშ თამარ მეფე ასაფლავიაო. ორმოცმა კაცმა სწია ეს ქვა და ვერ მოაცილეს საფლავსაო.

ეკკლესიას გარედან ბევრი ჩუქურთმები ეტყობა, სანათურების გვერდით, ნამეტურ გუმბათში. გუმბათის მხერა კაცს განცვიფრებაში მოიყვანს, ის დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს მნახველზე. გუმბათში ერთ ალაგას დატანებულია ერთი თლილი ქვა, რომელზედაც ამოქრილია შემდეგი ხუცური ასოები, რომელიც მომყავს მე აქ სწორეთ იმ სახით, როგორც ქვაზეა ამოქრილი:

Ն Օ Ն Ի Ն

ეკკლესიას გარედან ბევრ ალაგას აქვს წარწერები, ბევრ ალაგას ქვები მომტვრეულა და ზოგიერთი წარწერიანი ქვები ძირს ჰყრია. როგორც მითხრეს, ამ ეკკლესიის გვერდით ძრიელ ბევრი წარწერიანი ქვები ეყარაო. ყველა ის ქვები ყუთებში ჩააწყეს და მოსკოვს წაიღესო; ასევე დაუთხრიათ ეკკლესიის საფლავები, შიგ ბევრი ოქრო ვერცხლის ნივთები აღმოჩენილა და ისიც თან წაუღიათ! გუმბათის ზემოთ, ჯვარს ამ სამი წლის წინეთ მეხი დასცემია და გუმბათისთვის ვერაფერი დაუკლია, მხოლოდ, სადაც დასცემია, იქ ერთი არშინის ტოლაზე ქვა ჩაუტეხია და ჩაუქცევია. ისე მაგრა შედუღებულია გუმბათის ქვა და კირი და ისე შეზავებულან ერთმანეთში, რომ ძნელათ იგი ქარმა, სეტყვამ და მეხმა დაანგრეოს. საბრალო ნაშთს კაცის ხელი და მტრობა არ ეყო და ბუნებამაც მასზე მოიცალა. მეხის დაცემამ აქაურს მაჰმადიანებზე ერთობ ცუდი გავლენა იქონია:

ტბეთის ეკკლესია მათ ჯამეთ ჰქონდათ, მეხისა ძლიერ შეეშინდათ, მაშინათვე ჯამე მოშალეს და სხვაგან გადიტანეს. ჯამეს გასაკეთებელ მასალათ მათ დაუქცევიათ ტბეთის ეკკლესიის სამრეკლო და მისი ქვები მოუხმარებიათ ჯამესთვის. ეკლესიას გარშემო გალავანიც ჰქონია, სადაც ერთი დიდი ყვითელი ქვა გლია: რგვალი, თლილი ქვა, სიგძე ექმნება ერთი საყენი. ამბობენ, რომ ეს შეენიერი ქვა აღრე აქ ერთს საფლავზე მდგარა. არ ვიცით, თუ ეს საფლავი რისთვის დააქციეს.

შავშელები ტბეთის ტაძრის შესახებ ბევრ ზეპირამბებებს მოგვითხრობენ. ესენი ამბობენ, რომ ტბეთი თამარ დედოფლის გაკეახებულიაო. მაინც აქაც ისევე იციან თამარ მეფის სახელი, როგორც აქარაში; აქაც ძველ ნაშთების კეთებას თამარ დედოფალს აწერენ; აქეთ არ მოიძებნება ერთი ქართველი მაჰმადიანი, რომ იმან თამარ მეფის სახელი არ იცოდეს.

ტბეთის ეკკლესიას სიმაღლე რვა საყენიდან ათამდის ექნება. ერთ ქვაზე მინაწერია შემდეგი:

შ ა ყ ი ს ჯ მ ს რ ზ

ტბეთის ნაშთს გარდა, შავშეთშივე ძვეს ოპოზის ტაძარი, სწორეთ იმ მდგომარეობაში მყოფი, როგორც დ. ბაქრაძეს აქვს აღწერილი. ეს ტაძარი ტბეთიდან 30 ვერსის სიშორეზეა, ქოროხის ნაპირას, წითეთის-ციხის მახლობლათ. ოპოზის ტაძარი ჩვენს ისტორიაში ნათლისმცემლის უდაბნოთ იწოდება და აქ ყოფილან მამანი ოპიზარნი, რომელთა ხსენება ვრცლათ არის ჩვენს ისტორიაში აღწერილი. ოპიზის აღშენება მიეწერება მეცხრე საუკუნის დასასრულს, გურგენ ბაგრატოვანს. ეს ტაძარი მეტათ ძვირფასი განძეულებით იყო შემკობილი, თუ გარეგან და თუ შინაგან. ამ ნაშთებს გარდა, აქა-იქ თითო

ორივე ნაშთებიც არის, მაგრამ იგინი ისე დაკნინებული არიან, რომ მათი აღნუსხვა აქ არ ღირს.

ისტორიულ ნაშთებთან შავშეთში ერთათ ქართული ენაც მოსპობილა... როგორც გადმომცეს აქაურმა მოხუცებულებმა, აქ ქართული ენა ამ 60 წლის განმავლობაში მოსპობილა. აქაურების თქმით, შავშეთი ყველაზე ადრე გათათრებულა, ბევრათ უწინარეს აქარელებზე, ამიტომ ამათში თათრული ენაც ერთობ ადრე შემოსულა ხმარებაში; მეთვრამეტე საუკუნეში შავშეთში თათრული ენა უკვე მოჰენილი ყოფილა. ყველა ოჯახში სცოდნიათ თათრული ლაპარაკი და სწორეთ ამ ენის შესწავლა გამხდარა მის საფუძვლათ, რომ ამ 60 წლის წინეთ შავშეთში ქართული ენა სრულიად ამოვარდნას მისცემია. აქ მითხრეს მოხუცებულმა კაცებმა, რომ ჩვენ პატარაობის დროს აქ ქართულათ ვლაპარაკობდითო, ჩვენი ძველებიც ასევეო, მაგრამ შემდეგ გადაგვაფიწყდაო, დიდი ხანი არ არის, რაც ქართული გადავარდაო. ყოველი შავშელი თავის თავს გურჯათ აღიარებს. ყველა ამბობს, რომ ჩვენ ქართველები ვართ, რომ ქართველები არ ვყოფილიყავით, ძაშინ აქ ტბეთის ეკლესიას რათ გააკეთებდნო.

შავშეთში ქართული ენის ნიშნეი აქა-იქ დარჩენილა, მაგალითებრ, მთებს, ხეობებს და ნამეტურ სოფლებს შერჩენიათ ქართული სახელები. აქეთ ყოველ სოფელს ქართული სახელი ეწოდება და ქართული სახელის არა მქონე სოფლები იშვიათია. აი ამ სოფლების სახელები: სათლელი, საბუდარა, მურდენი, მამა-ნელისი, გურნათელი, მორიხოსი, ზენდობა, ცეცხლაური, ცორცვალი, მოქეთა, მუხნოზანი, ვერხენალი, ხანთუშეთი, ქვათეთრასი, ოქრო-ბაგეთი, სულობანი, ციხე, მერია, დაბა წვრი-

ლი, სულესი, შავქეთი, ბალავანი, რიბათი, კუქენი, საფარა, სამჯელ, ქვათეთრისი. აქ არის პატარა ნაეკლესიარი. ჩიხტა, ციხისძირი, ტბეთი, ხოხლეური, გარყილუფი, ჯვარები და ასლდაბა და სხვა. ზოგიერთები ამ უკანასკნელ სამ სოფელში ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ და ამიტომ აქ პატარა უნდა შეეჩერდეთ და შევეხოთ ენის დაკარგვის საქმეს შავშეთში.

შავშეთში ქართული ენის დაკარგვის საქმე და მისი მიზეზების გამოკვლევა რთული გამოსაცნობია. მით უფრო საძნელოა, რომ მთელს შავშეთში ქართული ენა დაკარგულა და, გარდა სიტყვა „ბიქო“ სი, არა დარჩენილა რა. დაძახების დროს ამ სიტყვით მიმართვენ ერთმანეთს. ქართული ენა შავშეთში შენახულა მხოლოდ ერთ სოფელში, სახელდობრ: სოფელ ახალ-დაბას. ახალ-დაბა შუაგულ შავშეთში ძევს; გარშემო სულ სოფლები აკრავს, სადაც თათრულ ენაზე მოსაუბრე ქართველი მაჰმადიანები ცხოვრობენ. როგორ მოხდა ეს, რომ მთელმა შავშეთის სოფლის ქართველობამ დაკარგა ქართული ენა და შიგ შუა გულ მდებარე სოფ. ახალდაბის ქართველებმა-კი შეინახეს თავიანთი დედა-ენა?! აქ რაღაც სხვა საიდუმლო მიზეზები უნდა იყოს, აქ სულ სხვა რაღაც ცნობები უნდა არსებობდეს, რომლებიც ეამთა მიმდინარეობას ჩაუყლაპავს და გაუქრია ისევე, როგორც ქართული ენა შავშეთში!..

სოფ. ახალ დაბის მცხოვრებთ რიცხვი 100 კომლ-ზე მეტია; აქ ყველამ ქართული ენა იცის და ქართულათ საუბრობენ. აქ ვიკითხე ამის მიზეზი და სხვა-და-სხვა ნაირი ცნობები მითხრეს; საზოგადოთ-კი შემდეგი დასკვნა გამოვიდა: ახალ დაბელნი ერთობ გვიან გადუღგენ სჯულსო. მათ ჯერეთ სჯულის გამო ჰქონიათ ჩხუბი და დავი-

დარაბა, ომები და მერე რის წვალებით გათათრდენ, მაგრამ არც გათათრების შემდეგ მოისვენესო; უარეს-საქმეებს გათათრების შემდეგ ჩაღიოდენო. ორმოც-და-ათ წელიწადზე მეტი ისინი თათრებიც იყვენ და ქრისტიანობდენ კიდევცაო. ამაზედაც ბევრი დავიდარაბა გამოიარეს, მაგრამ არ გატყდენ, არ იქნაო! თავის სჯულზე და ლაპარაკზე მაგრათ იდგენო. ოსმალელებს მობეზრდით მათთან ჩხუბი, დავიდარაბა და, რაკი გაათათრეს, ენის შესახებ თურმე ხმას აღარა სცემდენ. ახალდაბელებთან ვერც მოლა-ხოჯები აწყობდენ თურმე რასმე; რამდენსაც ისინი მათ დარიგებას აძლევენ, იმდენათ ახალდაბელები უფრო მაგრდებოდენ. საქმემ იქამდის მიაღწია, რომ ახალ დაბელებმა შავშეთის სხვა-და-სხვა სოფლის ხალხთან ნათესაობა მოსპეს, არავის ეკარებოდენ ახლოს, ქალს არავის აძლევენ ცოლათ, არც თვით თხოულობდენო; სხვა სოფლის ხალხი მათ სძულდათ და სულ ერთმანეთში ჰქონდათ მისვლა-მოსვლა და მეგობრობაო. პირდაპირი მიზეზები ეს არის, რომ შავშელებმა ქართული ენა დაკარგეს და ახალ დაბელებმა-კი შეინახესო. დანარჩენ სოფლის ხალხსაც რომ ასეთი გმირობა გამოეჩინა, მაშინ, ცხადი საქმეა, არც იგინი დაივიწყებდენ ქართულ ენას, მაგრამ ისინი ოსმალელებს დაჰმორჩილდენო. უნდა ვთქვათ, რომ ამათი ესეთი მორჩილება სხვებისთვის საკიცხველათაც გახდა და აქარლებს მაშინ შეეჯავრათ შავშელნიო. აქარლებს რომ შავშელები დღესაც ეჯავრებათ და მათ მხდალს ეძახიან, ეს ყველასათვის ცხადი საქმეა. აქარლები შავშელებს მევირეებს ეძახიან; რა მათი საქმეა გმირობა, ფირალობა და თავის გამოჩენა, მაგენი წისქვილში ვირებით სიმინდს უნდა ეზიდებოდენო. ეს ზიზღი და დაცინვა მათში ისე გამწვავებულა, რომ შავშეთ-

ში აქარელ კაცს, თუ კარგა გულიანათ არ თხოვა, სახლშიაც-კი არ აძინებენ; ეს მე თვით შემემთხვა. ჩემ სტუმრობას დანატროდენ შავშელები, მაგრამ აქარლები რომ თან მახლდენ, ეს კი ვერაფრათ მოწონდათ. ბევრ გზის მთხოვეს:—ბატონო, ეგ აქარელი კაცები მოიცილე თავიდან, აქარაში წავიდენ და ჩვენ გიპატრონებთო.

უკანასკნელ რუს-ოსმალო ომის დროს, ზემოხსენებული ადგილები რუსეთის იმპერიას შემოუკავშირდა. მით აღსრულდა ნატვრა ჩვენთა მამა-პაპათა. როგორც სხვა ადგილები, ისე შავშეთიც ჩაბარდა რუსეთს. ამ დროს ყველაზე დიდი ფანატიზმით გატაცებული მაჭახელი და ქობულეთი აღმოჩნდა. შავშელებს ხმა არ ამოუღიათ, მთელი მაჭახელი ლი გადასახლდა ოსმალეთში, მურღული მთლად დაიკალა, ვანა, ქობულეთი, აქარიდანაც საკმარისი რიცხვი წავიდა და შავშეთიდან-კი სულ რამდენიმე კომლი დაიძრა. ასე მთელი შავშეთიდან—ოცი კომლი; ისინიც სინანულში შევიდენ ბოლოს. სოფელი ახალ-დაბა-კი მთლათ ამხედრდა, ქართულ ენაზე მოსაუბრე მაჰმადიანები მთლათ დარიაზმენ და ასტეხეს საუბარი, რომ არიქათ, თავს ვუშველოთ, თორემ ჩვენი საქმე ცუდათ იქნებაო, რუსები ჩვენ თათრად არ გაგვიშვებენ, გაგვაქრისტიანებენო. შავშეთში ყველაზე დად ფანატიკოსებათ ქართულ ენაზე მოლაპარაკე მაჰმადიანები აღმოჩნდენ. ესენი დიდათ მეცადინეობდენ, რომ დანარჩენი მაჰმადიანებიც აეყოლიებინათ, მაგრამ არავინ აპყვა მათ. მათგან ბარე 100 კომლამდის შეგროვდა და გადასახლდა ოსმალეთში. ამათი წასვლა იყო და შავშეთის ხალხის ექვიანობით დარჩენა შავშეთში. ამათაც აუტრუევდათ გული და ესენიც აპირებდენ აყრას და წასვლას.

გავიდა რამდენიმე ხანი და აკი, ერთ დღეს, ახალ დაბელი ქართველ-მაჰმადიანები შავშეთს ისევ არ ეწვიენ! შავშელები სახტათ დარჩენ ამათი მოსვლით და ჰკითხეს, კაცო, რათ დაბრუნდით, ჩვენც იქით ვაპირებდით წამოსვლასო. მათ მიუჯეს: ღმერთმა ნუ ჰქმნას, ჩვენ ეს ერთი წელიწადი ვიარეთ, ვეთრიეთ, მაგრამ შავშეთის მსგავსი იქ ჩვენ ვერაფერი ვიპოვეთ და ამიტომ ისევ აქეთ დავბრუნდით; ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ჰჩვენთავანი იქით ვინმე წავიდეს; აქ დახოცვა უნდა ვირჩიოთ, იქ ცხოვრებას და სიხარულს, ამის ფასს ჩვენ იქ ვერაფერს ვპოუვებთო!.. შავშელებმა ჩაკმინდეს ხმა, გულიდან მოიშორეს გადასახლების ოცნებები და დარჩენ თავის სოფლებში. ახალ-დაბელებიც დამკვიდრდენ ისევ ახალდაბაში და მას შემდეგ ცხოვრებენ ზემოხსენებულ სოფელში და ისევ ძველებურათ ქართულ ენაზე საუბრობენ. საქმე ისე იყო დაყენებული, რომ ახალ დაბელები იმ ხანებში არ მოსულიყვნენ უკან, მაშინ დანარჩენი შავშელებიც აპირებდენ აყრას და ოსმალეთში გადასახლებას. მაგრამ საქმე ასე დატრიალდა. უნდა ითქვას, რომ დღესაც შავშეთში უფრო მკაცრი ფანატიზმით ქართულ ენაზე მოსაუბრე ახალ-დაბელები არიან და არა თათრულათ მოსაუბრე ქართველ-მაჰმადიანები.

შავშეთში სოფელ ახალ დაბას გარდა, ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ სოფელ გარყილუფში. ამ სოფელზე ჩვენ არაფერს ვიტყვით, რადგანაც იგი შავშეთის განაპირა მდებარეობს, იმერხევისაკენ და იმერხევში ხომ ქართული ენა არსებობს. აქ მცხოვრებ ქართველ-მაჰმადიანთა რიცხვი 60 კომლზე მეტია. ამ სოფლის ახლოს, ერთ ალაგას დღევანდლამდის ჩანს პატარა ნასაყდრალი. ქართულათ ლაპარაკობენ კიდევ შავშეთში სოფ. ჯვარებში; ეს სო-

ფელიც შავშეთის განაპირას ძვეს. აქ მცხოვრებლები რიცხვით 60 კომლზე მეტია. ქართულათ ლაპარაკობენ აგრეთვე სოფელ შავ-მთაში, (იონე შავთელის სოფელია) და სოფ. წითურეთში; ეს სოფლებიც შავშეთის განაპირას ძვეს, იმერხევის გზაზე. იმერხევი და შავშეთი ისეა ერთმანეთზე დაკავშირებული-გადაბმული, მათ შორის ისე მკირე მანძილია, რომ ორივე ეს კუთხე ადმინისტრაციულად, შეერთებულია და შეადგენს ერთ ნაწილს, რომელსაც განაგებს ნაწილის უფროსი და რომელიც ეკუთვნის ართვინის ოლქს. მთელი ეს მიდამო შეიცავს 100-მდე დიდს თუ პატარა სოფელს. რაკი იმერხევი მოვიხსენეთ, ცოტას მასზედაც შევჩერდებით მით უმეტეს, რომ ის შავშეთის ნაწილს შეადგენს.

III

შავშეთის და იმერხევის ხალხის ცხოვრება ერთმანეთისაგან ბევრით არაფრით განირჩევა; მათი საზოგადო ცხოვრება ერთი სახისა და ერთი ხასიათის არის. ხალხი მაჰმადიანია, აქაც ისევე მისდევენ ცხოვრებას, როგორც შავშეთში; მუშაობა და საქმიანობა აქაც ისევე იციან, ყაჩაღობა და ქურდობა აქ სძულთ; ქალების გათხოვებაც აქაც ისეა, როგორც შავშეთში; ქალები აქაც მუშაობენ, ჩადრებით დადიან, პირს არავის უჩვენებენ, ოჯახში ძრიელ ბევრს საქმეს აკეთებენ, ნამეტურ ყანაში მუშაობის დროს, და სხვაგან ტყეში, წისკვილში და აქა-იქ საზოგადოთ ქალები დადიან; აქ ქალებს დიდი საქმე და ჯაფა-შრომა აწევთ კისერზე.

როგორც შავშეთია ჩვენს ისტორიაში და გეოგრაფიულ მწერლობაში უცნობი, ისევეა თითქმის იმერ ხე-

ვიც. იმერხევის ხსენებას კაცი ჩვენს ძველ წიგნებში ვერ-
სად შეხვდება. ამის შესახებ არც ვახუშტის აქვს რამე
ნათქვამი. იმერხევეს ისინი შავშეთის ნაწილში მოიხსენე-
ბენ და ეს სწორიც არის, მაგრამ რაკი გარემოებას ასე
დაუყენებია საქმე და ერთი კუთხე მეორისაგან გაურჩე-
ვაუცალკევებია, ამიტომ ჩვენც აქ მას კერძოთ შევეცხებით.

იმერხევი ძვეს შავშეთის დასავლეთის მხრით, კარჩ-
ხალის მთის გორამდის. აღმოსავლეთით არსიანი, შავშე-
შეთი და არტაანის მთები უძევს, სამხრეთით—ართვინი
და ჩრდილოეთით შვენიერი და სამოთხის მსგავსი შირა-
ტის ხევი. ეს დიდი და ვრცელი შირატის ხევიც მთლათ
უცნობია ჩვენს. რუკაზე. შირატის ხევი სხალტის ხეობას
სამხრეთით რჩება. ეს ხეობა ბევრნაირი ღირსებით არის
შემკობილი. შირატის მთების სიმაღლე 10-ათას ფუტამ-
დე უწევს. იმერხევიში ერთი გზა გადადის აქარის სოფელ
მესიას ხეობიდან, მეორე გზა შირატის ხეობიდან და მე-
სამეც ლივანიდან, ჭოროხის ნაპირას, ოპიზაზე კარგა მო-
შორებით.

შავშეთი და იმერხევი ერთმანეთზე ისეა გადაბმული,
რომ კაცი, თუ კარგა არ იცნობს ამ ადგილებს, ძნელათ
გაარჩევს ერთს მეორისაგან. იმერხევი შავშეთის აღმოსავ-
ლეთის მხრიდან დაიწყება სოფ. გარყილუფას, ანუ შავ-
შეთის სიახლოვიდან. ამ სოფელსაც დასავლეთით წინ მიუღის
ქალის საფინავის ხეობა, რომელიც საკმარისათ ვრცე-
ლია. ის მიემართება დასავლეთით მდინარე იმერამდის,
სადაც მას უერთდება დიდი ხეობა, დასავლეთიდან მო-
მავალი, რომელსაც ქვაბთა ჰქვია. ეს ხევეები მდ. იმერს
ქვემოთ სამხრეთით მიემართებიან გრეხით და მდინარე
ჭოროხს ერთვიან. აღმოსავლეთ-სამხრეთით იმერხევეს საზ-
ღვრავს წიფთის მთა, დასავლეთ-სამხრეთით—ართვინი.

მოგზაური იმერხევეს კარგათ მაშინ შენიშნავს და წარმო-
იდგენს, როცა ის შირატის მთაზე ავა და მთელ დასავ-
ლეთ-საქართველოს გადახედავს. აქედან ნათლათ ჩანს
დასავლეთ და აღმოსავლეთ-საქართველოს მთებიც-კი.
კაცი რომ ავა ამ მთაზე და იქიდან გადმოხედავს დი-
დი ხნის დაღუპულს საქართველოს ადგილებს, მე არა
მგონია, რომ მას გული არ ამოუჯდეს და არ შეწუხ-
დეს...

იმერხევეი შავშეთისაგან მით განირჩევა, რომ შავშე-
თში უფრო ტყიანი ადგილებია, მასთანვე ვაკეებიც ხშირია,
საყანე მინდვრებიც და სახალახეებიც, იმერხევეი-კი მოკლე-
ბულია ყოველსავე ამას. ის შედგება სულ შედუღებული
ქვა-კირის მსგავს კლდეებისაგან; ყოველ კუთხეში ხედავთ
მაღალ, ძალიან მაღალ კლდეებს, რომლებიც ერთი შე-
ხედვით ლივანის ზოგიერთი კუთხეებს მოგაგონებენ. აი-
ვლით ერთ დიდ მაღალ კლდეს და ახლა იქიდან უნდა
დაეშვათ ძირს, ჩახვიდეთ რვა ათასი ფუტის სიმაღლიდან,
გაიაროთ ხეობა და შემდეგ უნდა შეუდგეთ მაღალ კლდიან
მთას. ამ გზებზე კაცი და ცხენი ისე ვერ გაივლის,
რომ ყოველ წუთში მას შიში არ მოელოდეს. ზამთარში
ხომ ბევრს ალაგას გავლა სულ არ შეიძლება. ასეთი გზე-
ბის და მდებარეობის მიზეზით აიხსნება ის გარემოება,
რომ იმერხეველები პირუტყვთა შორის ყველაზე უფრო
ვირებს ამრავლებენ; ესენი არიან მათთვის ცხენის, ურე-
მის და ყველაფერის სამაგიერო. ყოველ კაცს ხუთი, ექვსი
და მეტი ვირი ჰყავს; იმით მიაქვთ ყველაფერი, რაც-კი
არის მათთვის საჭირო. აქ ვირები შეჩვეული არიან
მეტ ვიწრო გზებზე სიარულს და ძალიან ოსტატურათაც
დადიან.

იმერხევის მაღალ კლდიან მთებზე ალაგ-ალაგ კაი

ბალახი მოდის, მაგრამ ზაფხულში მეტი სიცხეები აფუქებს და, ცოტა არ იყოს, უწყლობაც აძნელებს საქმეს; ამიტომ იმერხეველ გლეხკაცობას ყველა ამ ციკაბოკლდეებზე წყალი გაუყვანია ტივის ხეების მიღებით, რაც რწყავს ხოლმე აქ საბალახო ადგილებს. ზოგიერთ ისეთ ადგილებზე აქვთ მიღები გატარებული, რომ კაცი გააკვირდება, თუ იქ როგორ გაიარეს და როგორ გააწყვეს იმ სიმსხო ტივის ხის მიღებო; იქიდან კაცი რომ გადმოვარდეს, ძირს სული არ დაჰყვება და ნაჭერ-ნაჭერბათ იქცევა!.. მეტი რა გზა აქვთ, რომ ასე არ იტანჯონ და არ იშრომონ?

იმერხეველი გლეხების სახლებიც ისევია ნაშენი, როგორც შავშეთში; ყანა, საბძელი, ბოსელი და სხვანიც აქაც ისეთივეა მხოლოდ ცოტა გარჩევით; აქაურ ხალხს უფრო სილატაკე ეტყობა; შავშელებთან შედარებით ესენი გაცილებით დაბლა დგანან ყველაფრით. ჭამა-სმა ამათშიაც ისე იციან, როგორც სხვა მხრის მაჰმადიანებში. ლოცვას და მის საქმეებსაც ისევე მისდევენ, როგორც შავშელნი. ჯამე ყველა სოფელში აქვთ; აქვთ მედრესეებიც; ბავშვებს ოსმალურს ასწავლიან. ქალები პირ-ბადით დაიარებიან; როგორც მითბრეს, ესენი ისე არ ფანატიკოსობენ, როგორც აქარელი ქალები. მე შემხვდა ასეთი შემთხვევა: ტყეში მგზავრათ შევხვდით ერთ იმერხეველს ქალს, რომელმაც შორიდან ლაპარაკი დაგვიწყო: სადაურები ბრძანდებიოთ, ჩვენი ამბები იკითხა და მერე თავისიც გვითხრა; აქარელ მგზავრს ეს გაუკვირდა, მაგრამ იმერხეველები მევირეები არიანო, თქვეს, და არა დაეძრახებათ რაო.

იმერხევის სოფლები მოთავსებულია ისეთ ადგილებში, ხეობებში ან მთებზე, სადაც ვაკე ადგილებია და მას-

თან წყლიანი; სოფლებიც ისეთივე შევნიერებია, როგორც შევშეთში. სახლების ახლოს ხილის ხეები აქვთ გაშენებული: ამრავლებენ ვაშლს, მსხალს და ნამეტურ თუთას. ამათში თუთა ისეთივე ტკბილია და დიდი მარცვალი იცის, როგორც შევშეთში; აქ თუთა მარიამობისთვეშია ცი მწიფდება. აქაურებს ხილი სხვა-და-სხვა ქალაქებში მიაქვთ გასასყიდათ და ადგილობრივაც იყიდება: არდაჭანიდან ვაქრები და ქურთები მოდიან, და ხილს ერბო-ყველზე და პურზე სცვლიან. ფუტკრის მოშენებასაც მისდევენ იმერხვევლები; აბრეშუმის კეთებაც სცოდნიათ; წინეთ სამოსლის მასალას აქ ამზადებდნენ თურმე. იმერხვევში მოდის პური, ქერი, სიმინდი და სხვა-და სხვა გვარი ბოსტნეულობა.

მე ბევრი ვეცადე, მაგრამ მცირეთ, დაახლოვებითაც ვერ შევადგინე ცნობები, თუ მთლათ იმერხვევიდან წელიწადში რამდენი ფასის რამეს გაიტანენ და გაჰყიდიან. საზოგადოთ-კი უნდა ითქვას, რომ იმერხვევის ერი ბევრათ დაბლა უნდა იდგეს შევშეთის ერზე. იმერხვევლები არა ნაკლებ მუშაობენ მათზე, მაგრამ, საუბედუროთ, ამათი ადგილები-კი ისეთ ქვიან-ქვიშიანი აღმართ-დაღმართებია, რომ იქ ყანებს ყოველთვის განსაცდელი მოელის და მტერი, ადგას თავზე. ქარი მოვა, მიწას წაიღებს, დიდი წვიმა, — მიწას ჩაიტანს და მთლათ ყანას გააფუჭებს ისე, რომ კაცი იქ ვეღარას ნახავს. შევშელ-იმერხვევლნი მხოლოთ იმით არიან ბედნიერნი, რომ, როგორც საერთოთ მაჰმადიანებს, მათ სახლში ხარჯზე ძრიელ მცირე მოთხოვნილება აქვთ, ერთობ მცირეთ ჰამენ! აქ თვე ისე გავა, რომ სახლში ხორცა არ მოიხარშება... ერთი ცუვი მქადი მთელ ოჯახს ჰყოფნის. ერთ დღეს საქმელების მოხარშვა ამათში სულ არ იციან!.. ეს მაჰმადიანებს აქვს შემჩნეული.

როგორც შევშეთში, იმერხევშიაც ისეთი დიდი თოვლი იცის, რომ იქაური კაცი ზამთარში კარში ფეხს ვერ გამოდგამს. მთელი ზამთარი შინ სხედან და მხოლოდ გაზაფხულზე იწყებენ სიარულს და მუშაობას. აქაური მხვინელი ზაგხულშივე იწყებს საზამთრო სარჩოს მოპოვების და შენახვის თავდარიგს.

იმერხვეელი გლეხი მეტათ მოუხეშავია, მან არაფერი აშბები იცის; იქნება თითო-ოროლა მოხუცებულებმა რამე ძველებური ამბები მოიგონონ, ისიც ისევ და ისევ თამარ დედოფლის შესახებ. ძველი ნაშთების რიცხვიც ერთობ მცირეა აქ. ჟამთავითარებას ყველაფერი აღუგვია და მოუსპია!.. იმერხევში შენახულა ქართული ენა და დღეს აქ მთელი ხალხი ქართულათ ლაპარაკობს, ან, როგორც თვით ამბობენ, „ქართულათ იტყვიან“. იმერხევში ქართული ენის შენახვის საქმეს აქ უნდა რამდენიმე სტრიქონით შევეხოთ.

იმერხევში ქართული ენის შენახვის საქმე არის მეტათ საყურადღებო და მასთანავე საკვირველიც. დიდათ საკვირველია, რომ შევშეთში დაიკარგა ქართული ენა და მის ახლო მდებარე იმერხევში-კი დარჩა. მე ამის შესახებ ადგილობრივ გამოვიკითხე მიზეზები და სხვა-და-სხვა ნაირი ამბები გარდმომცეს. ერთმა მოხუცმა შემდეგი მიაჩნა:

— შევშეთში მიტომ დაიკარგა ქართული ენა, რადგანაც ჩვენ ძველათ გავთათრებულვართ, იმერხვეელნი-კი ჩვენზე ასი წლის შემდეგ; ვითომც იმერხვეი და შირატის ხევი ერთ დროს გათათრებულა. ამაზე აქვე მოვიყვანთ ცნობას!

შირატის ხევის ერთ სოფელში ცხოვრებენ დარჩიძნეები; ამათ სოფელს და მთებსაც ეს სახელწოდება აქვს მითვისებული. ერთი დარჩიძე 1878 წ. გადაცვლილა

65 წლისა. ამის მამა გარდაცვლილა 75 წლისა 1830 წლებში. ამ მოხუცის დედა ქრისტიანი ქალი ყოფილა, რომლის ქმარმა თურმე 1815 წ. სელიმ-ფაშას ხირხატის ციხეში სიმინდი მუტანა, რისთვისაც ორი ფული აჩუქა მას სელიმ-ფაშამაო. ასე რომ ზენ ზედ მიწევნით იმერხევის და შირატის გათათრება 1780 წლებს უნდა ვაკუთნოთ და შავშეთის გათათრება-კი 1680 წლებს. მეორე მოხუცის ნათქვამი:

— იმერხევეში მიტომ დარჩა ქართული ენა, რადგანაც იმერხევის ადგილები ცუდი ადგილებია, გონჯი; იქ ოსმალები არ ეტანებოდენ, იქ მათ ცხოვრება უძნელდებოდათ, იმერხეველებიც ოსმალებს არას ერჩოდენ და ამიტომ იგინი დარჩენ. შავშელების საქმე-კი ასე არ იყოფო. შავშეთი ძველათვე გაივსო ოსმალებით, აქ ქურთებს და ოსმალებს ხშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ და ამიტომ ზენში ქართული დაივიწყა ხალხმა და ოსმალური შეისწავლაო. ამის შესახებ საუბარს რომ გავყვე, ეს ერთობ შორს წავა, მე-კი ის მიმაჩნია ქემმარიტებათ, რომ იმერხეველნი ოსმალთა დასტოვეს უყურადღებოთ, მათ დენა არ დაუწყეს, რადგან შიში არ ჰქონდათ იმათი. იყვნენ აქ, იცხოვრონ და არა უშავს რა, როგორც უნდათ, ისე ისაუბრონ, ბოლოს მაინც გავათათრებთო — ჰფიქრობდენ თათრები. აი, ამ მიზეზების მეოხებით შენახულა იმერხევეში ქართული ენა და დღემდის მოულწევია, მაგრამ დღეს-კი სხვაფერ მიდის აქ საქმე. აქაც შეპარულა ოსმალური ენა და დღეს სოფელს წყალსიმერში ქართველ მაჰმადიანთ ბავშვები უკვე ოსმალურათ ეჩვევიან ლაპარაკს. მე თვით ვნახე ლომინაძის და სხვების ოჯახებში, რომ ბავშვები ოსმალურათ ლაპარაკობდენ. სახლობაში თუმცა ქართულიც იცინ

და მე ქართულათ მელაპარაკებოდენ, მაგრამ ოსმალური უფრო ეხერხებოდათ. ვნახე აგრეთვე რამდენიმე მენახირეები კარჩხალის მთაზე, რომელიც იმერხევის სოფლებიდან იყვენ და ერთმანეთში ოსმალურათ ლაპარაკობდენ. ვინაობა გამოვკითხე და აღმოჩნდა, რომ მათ ქართული გვარები ჰქონდათ.

იმერხევიში თათრული ენა უფრო გზის პირათ მდებარე სოფლებში შესულა და გავრცელებულა, თორემ სადაც მიყრუებელი და მიუვალი სოფლებია, იქ ხალხი ქართულათ ლაპარაკობს. ერთმა ქართველმა მაჰმადიანმა, რომელიც სახლში სულ ოსმალურათ ლაპარაკობს და რომელიც ჩემი მეგზაური იყო, იმერხევის შემოვლის დროს მიჩვენა ზოგიერთი სოფლები და დამარწმუნა, რომ ამ სოფლებში ხალხმა ქართული ენის მეტი ენა არ იცისო. თვითონაც ქართულათ ელაპარაკებოდა ყველას. ეს მე ძალიან საკვირლათ დამირჩა. აქვე აღვნიშნავ იმ სოფლების სახელებს და მათ შესახებ ცნობებს, რომლებიც იმერხევს ეკუთვნის და სადაც ქართულათ ლაპარაკობენ.

შავშეთის დასაველეთით, ქალის საფინავის და ქვების თავთავის მთებისა და ხეობათა შეყოლებაზე სძევს შემდეგი სოფლები:

- 1) ხალჯუური, მთლათ ქართულად ლაპარაკობენ.
- 2) აგარხ, ქართულათ ლაპარაკობენ. 30 კომლია.
- 3) შოლტის ხევი, მალალ მთასაც შოლტის ხევი ეწოდება, ამ მთილამ შირატის ხევზე გადმოდის გზა ჩრდილოთ. ქართულათ ლაპარაკობენ.
- 4) წყაფსამეკრა, ლაჩაზი სოფელია, 50 კომლია. თათრულა ენა შესულა ხმარებაში. ეკკლესიაზე ჯამე დგას მინარეთასნი. ამ სოფელში ბევრი ამბები იცან გათათრების შესახებ. თვით სოფელი მეტათ შვენირია.

5) წითლკოთა, ქართულათ ლაპარაკობენ; 25 კომლია.

6) დიობანა, წყალსიმერს მალლა, სამხრეთით, ქართულათ ლაპარაკობენ. ამის ახლოს ერთ მთაზე დგას ეკლესია.

7) იფრხევი, ქართულათ ლაპარაკობენ, აქაური ძველური მებატონე სავარსამიძე ყოფილა. ეს გვარი ცნობილია „ქართლის ცხოვრება“-ში და „ამირან დარეჯანიანშიაც“ მოიხსენება.

8) იკეთი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

9) გზათ, ქართულათ ლაპარაკობენ, თათრული აქ არავინ იცის. აქვე ცხოვრებენ ზაქარიძეები და ზოგნი ამ სოფელსაც ზაქარიძეს უწოდებენ; 40 კომლია.

10) სურვანა, ქართულათ ლაპარაკობენ. 40 კომლია.

11) უბე, ქართულათ ლაპარაკობენ.

12) ძაოსა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

13) ხემწვრილა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

14) დაბა, ქართულათ ლაპარაკობენ. 25 კომლია.

15) ბელტეთი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

16) ზაქეთი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

17) ხაჭგეთი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

18) ლეონიძე, ქართულათ ლაპარაკობენ. ამ სოფლის მებატონენი ძველათ ლეონიძეები ყოფილან. ამათი რიცხვი აქ 5 კომლი ყოფილა. ერთი ლეონიძეთაგანი ჰასანეფენდი-ხოჯა სულთანის შვილებს ლოცვების მასწავლებლათ იყო. ამის ძმა არიფ-ალა ლეონიძეც სახელოვანი პირია სტამბოლში. ამ სოფელს ძველათ „დასაბმოზი“ ეწოდებოდა.

სათლეს გაწვრივ, სამხრეთით მიდევს ხეობა, აქ აღ-

მოსავლეთის მთები ირგვლივ უვლის, ჩრდილოეთით კარჩხალამდე და აქ წითეთის ციხის მახლობლათ არის შემდეგი სოფლები იმერხევისა, სადაც ქართულათ ლაპარაკობენ.

19) ჩიხაძე, ქართულათ ლაპარაკობენ; 40 კომლია.

20) ცახის ხევი, ქართულს ლაპარაკობენ.

21) უსტამისი, ქართულად ლაპარაკობენ, 30 კომლი.

22) გრილ აგარა, ქართულს ლაპარაკობენ 25 კომლი.

23) ჰხაიჭური, აქ სომხებიც ცხოვრობენ 30 კომლი.

24) ლაქანის ძირი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

25) ჩაქველას, ქართულათ ლაპარაკობენ. ამის ახლო ხეობაში დაშენილა პატარა ეკლესია.

26) შაქმათ, ბინა-სადგური იონე შევთელისა. ამის ახლოს ერთ ალაგას ეკლესია მდგარა, მაგრამ ეს ადგილები მორღვეულა, წყალს გადუტანია ხევში და ეკლესიაც დაქცეულა, ვეება დიდი ალაგია მორღვეულ-მოხეთქილი. კარჩხალის მთის მხრით ძვეს.

27) ხარსანა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

28) გარგოტისხა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

29) ოქროს წუა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

30) ახალ-დაბა, ქართულათ ლაპარაკობენ.

31) მორულ უფი, ქართულათ ლაპარაკობენ.

32) ჯვარები, ქართულათ ლაპარაკობენ. ეს სამი უკანასკნელი სოფელი იმერხევისა და შავშეთს შუა ძვეს.

33) მიქელეთა, აქ ლაპარაკობენ თათრულ-ქართულს. მიქელეთის ხეობაში არის აბანო და ამიტომ ამ ხეობის აბანოს ხევი ეწოდება. აქ ხალხი დადის საბანაოთ. წყალი თბილია.

34) მანატა, 6 კომლია. ქართულათ ლაპარაკობენ.

35) წიფთის ბარი, 20 კომლია. ქართულათ ლაპარაკობენ.

36) ჯეკა გუჯა, 10 კომლია.

ზემოხსენებულ სოფლებს გარდა სხვა წვრილი სოფლებიც ბევრია, მაგრამ მე ისინი არ დავასახელებ, რადგანაც ერთი მეორეზეა მიწერილი. ყველა სოფელს აქვს თავისი ჯამე და მედრესეები. იმერხევის და შავშეთის სოფლების განაპირათ მოჰყვება არდანუჯის და ართვინის სოფლები.

შავშეთში და იმერხევიში ძველათ გამოჩენილი გვარები ყოფილა, მაგალითად: ათაბაგი (ჯაყელი), ლასურბიძე, თურმანიძე, ფანცაძე, ფუტლარიძე, გორდაძე, ცეცხლაძე, ხიმშიაშვილი, კოკობიძე, ზაქარიძე, ლომინაძე, ლეონიძე, სავარსამიძე „ქართლის ცხოვრებაში“ ცნობილი და „ამირან დარეჯანიანშიც“ მოხსენებული, ქადაგიძე, მიქელაძე და ლომსაძე. ლომსაძის მამა ათი წლის წინეთ 80 წლისა გარდაცვლილა; ის ქრისტიანი ყოფილა. მაშინ იმერხევი ქრისტიანობდა თურმე. მიქელაძე ყოფილა სოფ. მიქელეთის მებატონე; პირველათ ის გათათრებულა და იმას მიუღია არტაანას უფროსობა.

ვახუშტის ჩვენებით, იმერხევი უნდა იგულისხმებოდეს ანაკერტის აღწერაში. მაგალითებრ, მოყვანილია ეს: „ანაკერტი: ქოროხის ხევს მოერთვის ანაკერტის ხევი; აქარის მთიდან, ამ ხევზედ არის, ქოროხის აღმოსავლით, აქარის მთის კალთისკენ, ანაკერტი, დაბა დიდი და კარგი; ამის ზევით მოერთვის ქოროხი შავშეთის მდინარეთა შორის. ამ შავშეთის და ანაკერტის შორის, ქოროხის აღმოსავლეთით, აქარის მთის კალთასვე, არის მონასტერი ნათლისმცემლისა. და იყო დიდ ხელოვნებით ქმნილი და შენებული. ამისნი უემდევნი 12 მონასტერნი თავი იყო, სადა ესვენა კორხი, იდგენ მოწესენი მონაზონი“. ეს ეკლესია ოპოზა არის. აქ რომ ვახუშტის კარ-

გათ არა აქვს აღწერილი, მე თავისუფლათ შევნიშნავ. ჩანს ვახუშტის ოსმალეთის საქართველო არც-კი შემოუვლია. იმერხევი თვალთაც არ უნახავს, თორემ ანაკერტს იმერხევის საზღვრებში არ მოაქცევდა.

სხვა-და-სხვა მოგზაურთა ჩვენებით, იმერხევივე ძვეს ანჩის ტაძარი, ბერთა და გამოჩენილი ციხე წებთისა. მე ვფიქრობ, რომ წყფთა სწორეთ ის ციხე უნდა იყოს, რომელსაც ვახუშტი ხარისხის ციხეთ უწოდებს, რომელმაც სახელი მოიგო შემდეგი სიტყვით: „თუ ხარ შენ ციხე და არა სხვა“. ეს ციხე სწორეთ იმ ალაგას არის ჩვენებული, სადაც დღეს წყფთა დგას და იმერხევის ნაწილს ეკუთვნის. მე ვფიქრობ, რომ იმერხევი იქნება ვახუშტის დროს აწინდელის სახელწოდებით არც-კი იყო, იქნება მას მაშინ სხვა სახელი ერქვა. ვახუშტის აზრით, იმერხევი ქოროხის ხეობის და შავშეთის საზღვრებში იკარგება და არა ჩანს. ჩვენთა ძველთა მემატიანეთა თქმით, შავშეთსა და იმერხევიში ზევრი რამ ნაშთები უნდა იყოს დარჩენილი, მაგრამ დღეს აქ ბევრი აღარაფერია, მძიმე ქარიშხალს ყველაფერი აღუგვია.

იმერხევი და შავშეთი დღეს რუსეთის მთავრობის წინაშე დიდ ხარჯს არ იხდის: სულზე, ანუ კომლზე, 3 მანათილამ 7 მანათამდის ადის. როგორც ამბობენ, ამ ხარჯის გადახდა ხალხს არ აწუხებსო და ამიტომ ისინი დღით კმაყოფილნი არიან რუსის მთავრობისაო, რომ მთავრობა მათ მიუვალს და ყრუ ადგილების ვითარებას ყურადღებას აქცევს და ხალხს დიდრ ხარჯით არა ტვირთავსო. მხოლოდ აწინდელმა ტყეების საქმემ-კი დღით შეაშინა ისინი და არ იცოდენ, რა ექნათ, ზოგი ერთნი აუწყებდენ მათ, რომ დღეიდან-კი თქვენ თქვენი ტყეები ჩამოგერთმევათო და ყველაფერი მთავრობის ხელში ჰა-

დავაო ამაზე დიდი აშლილობა მოხდა: ხალხმა მთავრობას თხოვნა მისცა. მთავრობამ ჩაიბარა მთელი შავშეთის ტყეები და ტყის მცველები დააყენა ამ საქმის უმთავრეს საფუძვლათ გახდა ის გარემოება, რომ ოსმალეთში მიწები და ტყეები მხოლოდ სახელმწიფოს კუთვნილებას შეადგენს. ასეთი პასუხი მოსცეს ოსმალებმა რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელს დ. ბაქრაძეს, როცა ის სტამბოლში იყო გაგზავნილი აქაურს მიჰმადიანების მიწათ-მფლობელობის გამოსაკვლევათ.

შავშელები და იმერხეველები ტანათ დაბალი ხალხია, მოშავო პირის ფერის, როგორც კაცები, ისე ქალებიც. ტანთსაცმლის შეკერილობა ცოტათი თუშ-ფშავ-ხევსურებისას წააგავს: მოკლე ჩოხების ნაპირები ყაითნებით აქვთ შემოვლებული; კაცი ხმათ რომ შეხედავს შავშელს ან იმერხეველ კაცს, იმას თუშ-ფშავ-ხევსურელი ეგონება. ამათში თუშების ცნობაც ყოფილა გავრცელებული, რადგანაც ზაფხულში არდაჰანის მთებზე თუშებს კახეთიდან ცხვარი დაჰყავთ საძოვრათ; მთელი არდაჰანის მთები ამათი ცხვრებით არის სავსე; არ უნდა დაივიწყოთ, რომ კახეთიდან შავშეთის მთებამდის 500 ვერსზე ნაკლები მანძილ არ იქმნება.

გაცხადებანი

აკაკის

თვიური

„კრებული“

გამოვა ყოველი თვის პირველ რიცხვეაში.

წელიწადი ითვლება ენკენისთვიდან ენკენისთვემდე.

წლიური ფასი თბილისში მისჯარებთათვის რ მანეთაა, სოლოკაჰკასიის და რუსეთის სხვა ქალაქებში გაგზავნილთა — 7 მან. ნახევარი წლით — 4 მან.

საზღვარ გარეთ: ერთი წლით 9 მან. ნახევარი წლით 5 მან.

„კრებული“ ცალკე ნომრობით არ გაიყიდება.

ხ ე ლ ი ს მ ო წ ე რ ა მ ი ი ღ ე ბ ა

თბილისში: „კრებულის“ რედაქციაში, მუხრან ბატონის სახლში, გოლოვინის პროსპექტზე. „წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში — შიო ქუჩაზე ილოთან. ქ-ნ ელენე ანტონოვისკისთან — სახალხო ბიბლიოტეკაში (სათავად-აზნაურო ქარვასლაშია). იოსებ მერკვილაძის მაღაზიაში (ლორის-მელიქოვის ქუჩა, ზუბალოვის სახლი, № 4) და თბილისის ამხანაგობის „შუამავალის“ მაღაზიაში.

ქუთაისში: ბეჟანეიშვილის წიგნის მაღაზიაში და მიტროფანე ლალიძესთან.

ბათუმში: ქ-ნ მარიამ ივანეს ასულ ელიავასთან, ექიმ ვოლსკისთან და კოწია თავართქილაძის და მიქელაიშვილის წიგნის მაღაზიაში.

ფოთში: სოფრომ მგალობლიშვილთან, ქ-ნ ნინო ბერეჟინთან, იოსებ კობრეიძესთან, იაკობ ფანცხავასთან და ვლადიმერ ახობაძესთან.

ოზურგეთში: კოწია თავართქილაძის წიგნის მაღაზიაში.

ღანჩსუთში: მაათანვე „შუამავალში“.

ასალ-სეჩაჰში: თავართქილაძესთან წიგნის მაღაზიაში, ბესარიონ დავითის ძე ქავთარაძესთან და სამსონ ყიფიანთან.

საჭილაში: „შუამავალში“ კაწ. თავართქილაძესთან. ზუგდიდში კნ. ანეტა დადიშქელიანთან.

ხონში: ივანე შარაშიძესთან.

ქიათურაში: ირაკლი დეკანოზიშვილთან.

სახსკრეში: ყარამან ჩხეიძესთან.

ყვირილაში: (ზესტაფონში : დეკანოზ დავით ლამბაშიძესთან და ალ. არაბიძის წიგნის მაღაზიაში.

წიფაში: კირილე ხარაძესთან.

ოხში: თავად ქაიხოსრო გელოვანთან.

გორში: ნიკო ლომაურთან, მიხეილ ილურიძესთან და რომანოზ ფანცხავასთან.

განჯაში: ალექსანდრე მიქაბერიძესთან და სოლომონ დოლიძესთან.

ბაქში: ილარიონ თაყაიშვილთან.

კაჭკაში: ალექსი ჭიჭინაძესთან და ივანე ჩიტაშვილთან.

თქლაში: ბარბარე პაატას ასულ სულხანიშვილთან, კნიაჟნა მარიამ ესტატეს ასულ ვახვახიშვილთან და ივანე კოლელიშვილთან.

სიღნაღში; დ. მაჩხანელთან — დებოში და თ. დ. ჩოლოყაშვილთან.

ასალციხეში: გრიგოლ ბურჭულაძესთან.

ასალ ქალაქში: ილია აღმაშენებლის შვილთან.

სამურში: იოსებ ნიკოლოზის ძე ფანცხულიასთან.

მოღათში: პავლე კურცხალიასთან.

ბრეთში: თ. ვანო ავალიშვილთან.

გუდაუთში: (სოხუმის ოლქში): გიორგი ბაღდავაძესთან.

აქსტაფაში: მიხეილ გორდაძესთან.

შოკაშანში: სამსონ ლუკას ძე ყაზიაშვილთან.

რედაქცია იღებს დასაგეჟდათ ყველა ენაზე კერძო განცხადებებს.

შემდეგ ნომრებში იქნება დაბეჭდილი „კრებულის“ ხელის მომწერთა სია.

ადრესი: Тифлисъ. Въ редакцію „Кребули“. Головинскій проспектъ, д. кн. Мухранскаго.

სადღესასწაულო შვენაერა საჩუქრება.

„აღმოსავლეთის მალაზია“

ძმაო პერკვილაძეებისა

(ლორის მელიქოვის ქუჩაზე, ზუბალოვის სახლებში, სემინარიის პირდაპირ, № 4)

იყიდება **კავკასიისა და იაკონიის** საუცხოვო დამზადებული ნაწარმოები — **სადღესასწაულო მასნათქვეა შვენაერა საჩუქრება:** ოქროთი მოვარაყებულები **შუთები**, ძვლისა, **ჩჰისა**, **ბრინჯაოსი** და **მერცხლის** ნივთები; **ნაბღები ქალისა და კატისა**, **საბეჭურები (კელერიქები)**, **ჩაბალახები**, **მათრახები**, **ქამარ-ხანჯლები**, **ხმლები**, როგორც დიდებისა, ისე ყმაწვილებისა, **კახური ფვინიერი ლეჩაჰის არშიები**.

აბრეშუმეულობა **ჩინეთისა და იაკონიისა:** დამზადებული **ხალათები**, **ჯუბები**, **თავსაფრები**, **მრავალი ცხვირსახოცები**, **ფანჯა** თეთრეულისათვის, **ჩახუნჩა** და სხვა.

მალაზიას აქვს **სამაბალითო სამკერვალოსახელოვნო**, სადაც მზადდება ჩვენებური საუცხოვო ტანისამოსი.

აქვე იყიდება: **იმერული**, **მებრული**, **ლიგორული**, და **ლექური ფალები**, **თივთიქები** და სხვა და სხვა.

ფასები ყველა საქონელზე გადაკრილია. ვისაც სურს ზედ დადებილი ფასით საქონლის გამოწერა, წინ-და-წინ უნდა გამოგზავნოს საქონლის ღირებულობის ერთი მესამედი.

